

OPUS

6. évfolyam, 1. szám
 Felelős kiadó: Hodossy Gyula
 Főszerkesztő: Hizsnjai Zoltán
 Szerkesztők: H. Nagy Péter, Vida Gergely
 Grafikai és képszerkesztő: Juhász R. József
 Korrektor: Tóth Ozsvald Zsuzsa
 Munkatárs: L. Varga Péter (Budapest)
 Szerkesztőség: Duna Palota, Galantská c. 658/2F, 1. e. 5, 92901
 Dunajská Streda, www.szmit.sk, E-mail: opuslap@gmail.com
 Nyomta: Print Invest Magyarország-H Zrt., Győr
 Egyes szám ára: 2,60 euró. Éves előfizetés: 14 euró
 Megrendelhető a kiadó címén
 Regisztrációs szám: EV 3714/09

Dvojmesačník, VI. ročník, 1. číslo
 Vydavateľ: Spoločnosť maďarských spisovateľov na Slovensku
 Tel/fax: +421/315527964, +421/911239479
 Sídlo spoločnosti: Laurínska 2, 815 08 Bratislava, IČO 30806372
 Vydavateľ: Gyula Hodossy
 Šéfredaktor: Zoltán Hizsnjai
 Redaktor: Péter Nagy, H., Gergely Vida
 Grafický a obrazový redaktor: József R. Juhász
 Korrektor: Zsuzsa Tóth Ozsvald
 Spolupracovník: Péter Varga, L. (Budapešť)
 Redakcia: Palác Duna, Galantská c. 658/2F, 1. posch. 5, 92901
 Dunajská Streda, www.szmit.sk, E-mail: opuslap@gmail.com
 Tlač: Print Invest Magyarország-H Zrt., Győr
 Cena jedného čísla: 2,60 euro
 Celoročné predplatné: 14 euro
 Registračné číslo: EV 3714/09
 ISSN: 1338-0265

Realizované s finančnou podporou Úradu vlády SR
 program Kultúra národnostných menšín 2014

szlovákiai magyar írók folyóirata

OPUS

M E G J E L E N I K K É T H A V O N T A

Kiadja a Szlovákiai Magyar Írók Társasága, Pozsony
 Tel/fax: +421/315527964, +421/911239479

TARTALOM

Mentés másként

Tózsér Árpád: Ricorso 2013 [vers]	2
Tózsér Árpád: Mentés másként [lábjegyzet a Ricorso 2013 c. vershez]	4
Nagy Zopán: ...se epéje, se mája...; Despotov és Pelevin üdvözlése [versek] ...	5
Zságot András: Liguriai villanások; Svirjov, Sztyepin, Rakitov, Mosztyepanko... [próza]	9
Csikós Attila: Az 1-es öltöző; Transz [elbeszélések]	13
Vida Gergely: Egy Odüsszeusz-flashforward [vers]	18

Arany Opus Díj 2013

Szalay Zoltán: A futár [novella]	19
Tóth László: Virág helyett. Flóra emléke [vers]	24
Arany Opus-pályázat, 2013 [indoklás] (Tózsér Árpád)	30

Műfordítás

Kortárs ukrán költészet Gágyor Péter fordításában	33
--	----

Jurij Andruhovics: Kriminális szonettek; India; A jamaikai kozák	33
Marianna Kijanovszka versei	41
Oleh Kozarev: A moszkvai proszpekten; (Árnyak) Fehéren	43
Tomáš Radil: Az auschwitz-i fiúk [regény- részlet] (Mészáros Tünde fordítása)	45

Pophatás

Benyovszky Krisztián: Egy regény hófúttá nyomai	49
Baka L. Patrik: „Halld üvöltésem!” Castamere-i esők	53
H. Nagy Péter: Hősök kora	63
N. Juhász Tamás: Egy szextett nyomában (Felhőatlasz)	66
Ardamica Zorán: Pátosztalanítás	68

Palimpszeszt (15)

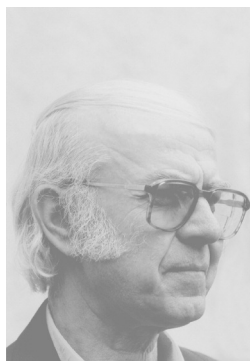
Baka L. Patrik: Életek és nézetek egy kalapban (A fejek és a kalap) [kritika] ...	85
Tóth Lilla: Leltár – állandó hiányérzettel (Erdős Virág: Ezt is el) [kritika]	91
Modor Réka: Krosszolt körkép (Bódi Péter: Szétírt falak) [kritika]	94
Szombathy Bálint: Macskakő-émlékezet. Farkas L. Zsuzsa grafikáihoz	98

Ricorso 2013

Jelentés az EU, a hon és némely attribútumaik állásáról

Nyitott sírnak, az év gödrének a peremén állok, nézem, ki hullt a mélybe, hullt el a kétezer-tizenhármas évben, a harmadik világháború eme előkészítő ütközetében. Ferdinánd még él, mi az, hogy él: feleségének, a még mindig gyönyörű Chotek Zsófiának az ágyékbozontját szappanozza az oroszvári Lónyay-kastély püspöklila fürdőtermében, mivelhogy éppen gróf Lónyay Elemér neje, Stefánia koronahercegnénál vendégeskednek, s a mélyen vallásos hercegné nem győz szörnyülködni a vendégek együttfürdésén. Ferdinánd, a kicsit már pohos, de még bódultan szerelmes trónvárományos pedig nem sejtethi, hogy a szép ágyékot, melyet most saját kezével súrol, néhány hó elteltével Szarajevóban keresztüllövik. Nota bene: a neogót bugyi két szárához hasonló kastélyt a hercegné majd a magyar bencésekre hagyja, akiknek a hagyatékából nem sok hasznuk lesz: a majdani Szlovákia (most még csak zavaros eszme néhány tót pap fejében) ki fogja sajtótítani. Ide hallani, ahogy a pont száz évvel későbbi peres felek körme leszakad az akkor már romos kastélyért folytatott küzdelemben. Szóval ha a nápolyi egyetem néhai tudós professzorának, Giovanni Vicónak helyesek voltak a számításai, a kétezer-tizenhármas év háborús helyei közül valamelyiket nevezhetnénk akár Balkánnak, azaz „puskaporos hordónak” is, amelyben a változatosság kedvéért most a harmadik világháború szikrája pattog. – Századunk az előző század *ricorsója*.

A tizenkilencedik század vége felé s a száz évvel később születő EU tulajdonképpen elején az első (ímmég csak virtuális) elnök, a Vaskancellár adta át helyét egy nála sokkal vasabb vitéznek (a germán „Wilhelm” jelentése ugyanis *bátor sisakos*), most a Vaslady távozott, vajon ki lép a helyére, ki lesz az EU vasdámánál vasabb Vil mos? Nem tudjuk, csak azt tudjuk, javíthatatlanok va gyunk, az év mély sírgödrében a Vasladyt kívül még mennyi jeles ember: Horn Gyula, Hugo Chavez, Tocsik Márta, Bódi Cipő – s mind, mind azon munkálkodott,

hogy jobbá tegye az emberiséget, az emberiség megfütyült rájuk, az elmúlt évtizedekben, évszázadokban pontosan úgy hódoltunk a pénznek, gyiloknak, kéjnek, ahogy Áron népe imádta Mózes távollétében Astartét, Molochot, s az asszonyok, lányok fülbevalóiból öntött Aranybikát, azaz Mammont. Olyanok vagyunk, mint amilyenek tízezer évvel ezelőtt voltunk. De hát akkor miért kell egyre ki- és belépünk szektákba, pártokba, nemzetekbe, szövetségekbe, költői iskolákba? 2013 (plusz a Krisztus előtti évek) már elég nagy számtest ahhoz, hogy a valószínűségi változók eleget tegyenek a nagy számok erős törvényének, s a „fej vagy írás”-t játszó Ormuzd és Ahriman párbajában végre Ormuzd (a jóság tutymutty istene) a mi tévedésszerű jótetteink nélkül is megkapja a neki kijáró ötvenegy százalékot s nyerjen. Nem buzgólkodom tovább, hagylak, világ, magadra! Minek e faramuci most-sorban a jövő elemét erőltetni, ha a sor lényege nem a jövő, hanem a pusztá működés?! Teleológia cél nélkül – ki tudhatja itt, mi az ok s okozat, csak azt tudjuk (ha tudjuk), a szilveszteri részeg indulhat bármerre, mindenképp hazaér, jobbra és balra tett tántorgó lépései egy kapuban kiegyenlítődnék.

Jelentem hát: a hon s az EU még áll, s áll az attributum is, melynek kókadásáról elaggott politikusunk nemrég azt írta blogjába: Egykor létezett harmadik, pardon, tizenegyedik csapás is (a biblia hallgat róla): Mózes próbált népe csak azt követően szabadult ki az egyiptomi rabságból, hogy az Örökkévaló a már nem éppen fiatal, makacs fáraót (végső csapásként) megfosztotta az erekció képességétől. Hát így! Áll, ami állni rendeltetett. Egy percre megállt (kegyeletből, mégiscsak sír szélén állunk!) a 2014-es magyar választási kampány is (amely mintha már szintén a világégés helyi próbája volna). Én az évi bilanzom körmölöm: 2013-ban szereztem két sírverset, három pantumot, egy székfoglalót, neveltem házi tengeri kígyómat (értsd: naplóm), s mivel új hangzatok szerzésére vénségem okán már nincsen időm, a fenti obskúrus opusokban (szalonfilozóf is lévén) újraszemmitlenítettem a Semmit. Ebben az évben új barátokat nem szereztem (új barátnőket, sajnos, pláne nem!), de pár új testi nyavalyát, úgy mint... Hagyjuk, készüljünk inkább Szilveszter estéjére! Ilyenkor van, aki pezsgőt bont, s van, aki frigyot, s nem tudhatjuk, hogy melyik a jobb és melyik a ballépésünk, 2014 kapujába immár így is, úgy is eljutunk, de addig (2013 gödrének szélén állva) gyanakvón nézzük egymást: honnan (kiből) bújjik elő Gavriło Princíp, ki lesz új századunkban Ferenc Ferdinánd és ki Vilmos császár.

Mentés másként

Lábjegyzet a Ricorso 2013 c. vershez

Kertész Imre *Mentés másként* c., 2011-ben megjelent naplókönyvét olvasom (illetve újraolvasgatom persze, de ez a mondandómon nem változtat).

A könyv harmadik, 2001. március 20-án kelt bejegyzése így kezdődik: „Pontosan ebben a pillanatban, amelyet a sor elején jelölök, hosszú, hosszú távollét után – akárha egy zenei téma hiányozna – sikerült rátalálnom erre az úgynevezett fájlra, és olyan boldogság fogott el, amely világosan mutatja, hová süllyedhet az ember, ha a technikának szolgáltatja ki magát.” – Kertész eszerint 2001-ben kezdte küzdelmét a számítógéppel, én két évvel megelőztem: 1999 januárjában vettem az első számítógépet. Tizenöt éve vagyok „kiszolgáltatva a technikának”, de még most sem tudom pontosan, hogy mi a különbség a *fájl* és a *dokumentum* között. Én úgy írok a számítógépen (meg kell mondanom, elég ügyesen), ahogy Mikszáth hályogkovácsa operált: ösztönösen. Nem is akarok tudni a gép mélyszerkezetéről, a processzorokról, winchesterekről, flashmemóriákról és tápegységekről, mert ha ezekkel a rejtelmekkel is tisztában volnék, valószínűleg még az *entert* sem találnám meg a klaviatúrán, nemhogy az elektromágneses térben elbujdokolt fájlokat. (Kertész egyébként Parkinson-kórja miatt tért át a számítógépre, kézzel már nem tudott tovább írni. A jelzett időben a *Felszámolás* c. regényét írta, s abból tűntek el neki időnként bizonyos fájlok, kidolgozott fejezetek.)

Szóval a számítógép számomra (tizenöt éves gyakorlattal a hátam mögött is) maga az ideiglenesség, a provizórium, amely minden pillanatban kártyavárként dőlhet össze, s a szövegorganizációk szétrobbant meteorokként tűnhetnek el valami rejtélyes elektronikus fekete lyukban.

Paul Virilio, a sebességkutató filozófus totális balesetnek nevezi az abszolút sebesség azonnaliságára épülő világtelekkommunikáció esetleges krachját, mert az pillanatok alatt mondjuk a Föld egész gazdaságának az összeomlásához vezethet. Ha számítógép mellé ülök, nem tudok szabadulni a „totális baleset” rémképétől: hazárdjátékos vagyok. Úgy dobom el alkotó energiáim, szellemi teljesítményeim kockáját (a „hazard” szó arabul kockát jelent), hogy tudom: időben a kocka előbb-utóbb nullát fog mutatni.

Játszom tovább. Egyszer élünk!

S lehet, hogy tévedek, de elektronikus hordozóival mintha az egész korunk rájátszana erre az epikureus „egyszer élünk”-re: nem kívánja magát a késő korokra átmenteni.

Mentést, de másként! – Bizalmatlanul nézek a telekkommunikáció, az abszolút sebesség eszközeire, s szövegeimet igyekszem minél gyorsabban a lassú, de megbízható, nyomtatott hordozókba, folyóiratokba, könyvekbe „menteni”. (Ha már kőbe, épületek falára nem „menthetem” őket.)

S ez a konzervatív mentésforma számomra azzal jár, hogy úgy érzem, a honlapokon való közlés sem az igazi, inkább csak afféle főpróba, a készülő mű „előpremierje”, fogalmazványa. Mindig nagyot nézek hát, mikor a folyóirat-szerkesztők az előzőleg valamilyen honlapon is megjelent versemet nem akarják elfogadni közlésre, mondván, hogy másodközlést nem vállalnak.

A *Ricorso 2013* c. fenti versem „előzetesként” a *Literán* jelent meg néhány hete. Az itt közölt szöveg annak a változatnak kicsit megfésült, megcsinosított, immár nyomtatásba, papírra menthető verziója.

Tözsér Árpád

NAGY ZOPÁN

...se epéje, se a mája...

(Gondolatok a „nulla” pontról nézve –
Hommage á Paul Valéry.)

...a nevetséges világ és a szellem
könyvekbe örvénylett (hiány) mamája:
mint kétértelmű érzékszervek helyett
megőszült öröm tépett karimája...

–

...(megismerés-félfordulatok)... – (felrobbantott ösztön-kalapok)...

–

...ja(jj): a mély forrásnál „rendkívüli” érzelmekre találunk (?) –
súlyunk értéke, hangunk fém-rétegei, illataink botanikája... – (enyhe
és fenséges) megtermékenyítés... –
szagmintákat átdőfő fényszilánk-villámok – opálzöldes levelek, hár-
tyák, lehelletek...

–

...ütközés – és káromkodás... – az emberi munkák pszichikus csírái...
(...a *paranoia* sötét házában: fogakkal teli, rothadó-csillámló könyv-
pok kattognak...)

...a szellem bizarr ugrásai az „egyetemes változót” rugdalják...
(...a *ritmus úgy viszonylik az időhöz, mint egy kristály az amorf
tömeghez...*)

*

Én – Ember – Atommag
Isten – Pszichológiai természet – Egyedül-állás

*

„Büntetés” – > tömeges sírfelirat... –
Szerelmi logika (mint „mechanika”):
Megismerése nem határozat,
Sem átirat, „csak” létezés-duzzanat...

*

Távol vagyunk (még) az Egyetemes levonástól,
Konzekvens jel/érték-idióma felfogástól.
Egy kiúttalan (nem tágító) gondolatsor (így):
Sírással és ne(m)vetéssel végződő ön-irigy

„mec-ha(ha)-ni-kus” regulázás for-mu-la(ha-ha)...

*

*Kedves Uram, ön teljességgel „érdektelen”. – De a csontváza nem az –
se a mája, de még az agya sem – az ostoba képe sem, s ezek a rosszul álló szemei –
sőt a gondolatai sem. – Ha legalább egyszer megismerhetném egy idióta mechanizmusát!*
(Paul Valéry: Füzetek, CV. 262.; Pl. 934., 1914.)

*

*Irodalom és stílus annyi, mint – megírni azt, ami a szerző távollétének,
a távollét némaságának, az írás inerciájának helyébe lép... –
Ha létezik költői esemény, az a hang csengésében rejlik;
ha létezik irodalmi esemény, az a stílusba van bevésve...*
(Jacques Derrida: Qual Quelle – Valéry forrásai. Marges de la philosophie, 1971.)

Despotov és Pelevin* üdvözlése

(Weöres Sándor hangjára)

para-véda satyam
para-véda satyam

/olvad már a hó –
nélküli.../

kórság siket lika
siket kórság lika

satyam para-véda
satyam para-véda

/hol van már az ól –
nélküli.../

valódi én lyuka
én valódi lyuka

igaz belső satyam
igaz belső satyam

*

(ó, a Láma dalai,
jajj, a Láma dalai,
Divasza a tulaszi,
Tulasza a divaszi...)

*

(l)átható alatti
még-(l)áthatóbb:

huncut bódhi
atman kínja
(k)öldök hasra
hasra-jóga

hasra-jóga
(k)öldök hasra
huncut bódhi
atman kínja

(l)átható (f)alak
alak alatti még-alakabb...

*

hoppsza serpa
tantra-bitang

herma hóka
quadrát sex-tett
szakrál ócska
-s homály legbent

...

de félre-étke a krétát:
men rajz(ol)ok hovább

*

((ó, gagyi beri bamba,
jajjj, gagyi beri bimba...
inkább glassza bamba,
inkább glossza bimba...))

(...)

mert: új Európába értünk,
mert: egy másik Európába értünk...
pedig ott voltunk eleve,
pedig itt voltunk eleve...

le a záró – jelekkel!,
le a romlott fejekkel!,
ó, glassza blasszasza,
jajjj, bim beri glassza...

ki itt-maradt: megtévedt,
aki elment: eltévedt...

mert ez dada szakra,
mert ez másik trakta:
pedig vagyunk eleve(n),
pedig voltunk eleve(n)...

**Vojislav Despotov (1950–2000), Viktor Pelevin (1962–)*

Alap 1–12: Bazaltkő lenyomatok, kétezres évek.

Liguriai villanások

Eddig írtam a liguriai fényképekről, a liguriai játékokról és a liguriai iskolákról. Most a liguriai villanásokról fogok írni.

A barátnőmmel újra elutaztunk a múltkor Liguriába. Nyáron sokszor utazunk Liguriába. Mert arra tudunk sokáig emlékezni. S a jó időben a kellemes fák alatt kinyújtóztathatjuk tagjainkat, ameddig csak akarjuk.

Liguria, de szeretem Liguriát. Kézen fogva sétáltunk el egy park mellett barátnőmmel. Milyen régóta ismerjük egymást! Milyen sokszor voltunk már Liguriában!

Milyen régóta ismerjük egymást! Milyen sokszor voltunk már Liguriában!

– Most képzeld el, hogy Liguriától nem kell félni, mert semmi meglepő nem történik majd.

Mindenki emlékezhet, első utunk alkalmával Luthert és régi ligur épületeket fényképezett a fényképezőgépünk, aztán bűncselekményeket is elkövettünk merő jó szándék-ból, legutoljára pedig a ligur iskolák zártak be.

Most? Most aludni fogunk és álmodozni. Mennyi ideig maradunk Liguriában? Két hónapot, a nyarunk legszebb heteit itt töltjük.

Verseket írtunk Liguriáról, semmi nem utalt arra, hogy itt félelmetes események történnek majd. Még a csend se, csend se volt.

– Nem unjátok még – szolt ránk húsz év múlva barátnőm barátnője –, minden nyáron Liguria, mindig ugyanaz a szálloda, még talán a szállóvendégek is ugyanazok.

Nem tudtuk neki elmagyarázni a csodákat, melyek Liguriában estek velünk, bölcsen hallgattunk, s mindketten valószínűleg arra gondoltunk a barátnőmmel, halálunkig Liguriában járunk, a táj, a nép, a gasztronómia.

Térjünk is vissza a liguriai villanásokra! Legalább a liguriai villanások előzményeire.

A macska nyivákolt, egy dézsa leesett az ötödikről, a tűzoltóautók is gyakrabban jártak abban az időben.

Liguriai villanások.

Lefeküdtünk, felébredtünk, felkeltünk, ki sejtette először, hogy jönnek majd a liguriai villanások, a barátnőm vagy én?

Nem mondom meg, pedig tudom.

Liguriai villanások, tudjuk mindig, melyik novella szereplői vagyunk, most a Liguriai villanásoké, ezért mindketten kíváncsian néztünk jobbra-balra, mikor jönnek a híres liguriai villanások.

Én csak egy villanást láttam, mióta megtudtam, hogy a mű címe Liguriai villanások, a vasútállomás épülete és a vendéglő között van egy kis tér, no ott láttam életem első liguriai villanását. Először nem tudtuk, hogy a Liguriai villanások című novellában szerepelünk.

Csak nehogy görcsössé váljunk, erről beszélgettünk barátnőmmel, mi történik, ha egész nyarunk alatt együtt ketten nem látunk egyetlen liguriai villanást sem? Semmi nem

történik, az író majd kitalál valamit, miért nem láttunk, s kitalál valami megnyugtató befejezést is.

Az író, jelen esetben én, átadtam a tollamat barátnőmnek azzal a feltétellel, hogy nem mondja később, hogy ezt a részt ő írta.

De azért biztos mindenki rájön, melyik szavakat írta a barátnőm.

Liguriában nem nehéz barátkozni, én egy magyar házaspárral itt kötöttem életre szóló barátságot. Pedig semmi közös nincs bennünk. Ha Magyarországon ismertük volna meg egymást, mindenki tudja, csak ellenségeskedés lett volna, ellenségeskedés, dühödt ellenségeskedés.

Milyen Liguria? Ezer színben pompázik a napfényben, csillognak a tavai, beszélnek a kútjai a vándorhoz.

Mesélik, egyszer a magyar tekeválogatott itt edzőtáborozott, leszoktak arról a mértéktelen alkoholszeretetükről, ültettek egy juharfát, nem tudom, pontosan hol, de valami magánháznak a kertjében.

Ne gondolja senki Liguriáról, hogy egyik része nem szép, a másik meg szép, mind szép, széppé varázsolta az idő, a viszonylagos hosszú béke, ami itt nem is meglepő, széppé varázsolta Liguriát a szép férfiak és a szép nők keze.

Miért másért dolgozna egy liguriai, mint hogy a ház fala láttán a turisták tapsoljanak, örvendezzenek.

Liguria, Liguria, szerelmem Liguria. Szerelmemmel Liguriában voltunk, alig fértünk a bőrünkbe, mikor látunk végre liguriai villanásokat.

A föld alól vagy az égből jön-e?

Egy liguriai asszonyság azt mondta, ő előidézi majd villanásokat, még a híradóba is bekerül, olyan ligur villanások lesznek.

– Tehát ő az – néztünk egymásra a barátnőmmel.

A csoda mégis elmarad, el a meglepetés, ahol a ligur nő lesz, ott lesz a villanás, azt hiszem. Előre tudjuk, ki a villanás előidézője.

A nyomában jártunk, megkértük, költözzön mellénk. Nem akartunk lemaradni egy villanásról sem. A ligur nő beköltözött a szomszédos szobába, biztosított többször is bennünket arról, hogy az ő villanásairól írom mostani novellámat. Mi hittünk neki, hittünk benne. Csak azt nem tudtuk, mennyit kell várni.

– Neked megtetszett ez a ligur nő – nézett barátnőm rám.

– Ááá – olyan nagyra nyitottam a számat, és olyan hangosan mondtam sok-sok á betűt, mint már régen.

S barátnőm elhitte. Egyébként valóban nem tetszett a ligur nő, akitől a villantásokat vártuk szívrepesve.

Közben barátnőmtől átvettem a tollat, most már végig én írok.

A ligur nőt Mariának hívták, lehet, hogy Marijának kell ejteni vagy máshogy, nekünk Mariának mutatkozott be, így neveztük szerencsétlen haláláig.

Igen, mert meghalt.

S halála valóban szerencsétlen volt. Ugye, nem volt senkije, aki szerette volna, hány éves lehetett, nem is tudom, de nagyon csinos volt, ezért volt rá picit féltékeny a barátnőm.

Maria nagyon magányos volt, azt hitte, ha velünk elhheti a mesét, ő a liguriai villanások anyja, megszeretjük. Meg is szerettük, de ahogy nem mutatott liguriai villanásokat, mind kevesebbszer és kevesebbszer kerestük a társaságát.

Ő megijedt, vásárolt eszközöket, figyelt minket, aztán hirtelen villantott, de mi csak csalódottak lettünk, jóval nagyobb liguriai villantásokat ígért képzeletünk.

Végül Mariát belehajszoltuk a halálba, nem tudott csodálóivá tenni bennünket, bár-hogy akarta, bár-hogy igyekezett. A szíve, a szíve volt szegénynek gyenge, temetésére senki se ment el, mi se, mert a liguriai villantásokkal rútol becsapott.

Maria, Maria egy fényképet őrzünk rólad szekrényünk egyik fiókjában, tudjuk, hogy ott van a fényképed, de soha nem nyitjuk ki azt a fiókot.

Maria, Maria, liguriai Maria.

De még tíz napunk volt Liguriából, még javában tartott a nyár, s mindketten bízunk tollam erejében, hogy a történet sodra változik, lesz igazi liguriai villanás, sőt lesznek liguriai villanások.

Főként este bámultunk ki az ablakon, akkor vártuk a csodát, nem üres ballaszt a cím, Liguriai villanások, nem okozok csalódást, hanem csodát tesz a tollam Liguriában.

Liguriai villanások, nem akartunk az utolsó pillanatig várni, barátnőm varázslásra ösztökélt, miközben én is varázslásra biztattam őt.

Nem tudom, végül kinek az ereje hozta Liguriába Garaba Imrét, a volt válogatott futballistát, nem tudom, kinek az ereje hívta Garabát Liguriába, az enyém vagy a barátnőmé, (szerintem az én erőm, barátnőm szerint is inkább az enyém, mint az övé), de bárkié, Garaba ott volt, és olyan liguriai villanásokat varázsolt az égre, hogy tapsoltak a gyerekek, az öregek könnyeztek a boldogságukban, mindenki más pedig virágokat szórt a magyarok és Garaba lába elé, így újra boldogan térhettünk haza Liguriából Magyarországra.

Svirjov, Sztjepin, Rakitov, Mosztyepanko, Szacskov, Akcsurin, Nyikityin, Petrov

1815: megszületik Svirjov.

1820: Svirjov ötéves.

1825: Svirjov tízéves.

1830: Svirjov tizenöt éves.

1835: Svirjov húszéves.

1840: Svirjov huszonöt éves.

1842: megszületik Akcsurin.

1844: megszületik Rakitov.

1845: Svirjov harmincéves, megszületik Mosztyepanko.

1846: Megszületik Petrov.

1847: Akcsurin ötéves.

1849: Rakitov ötéves.

1850: Svirjov harmincöt éves, Mosztyepanko ötéves.

1851: Petrov ötéves, megszületik Sztjepin.

1852: Akcsurin tízéves, megszületik Nyikityin, megszületik Szacskov.

1854: Rakitov tízéves.

1855: Svirjov negyvenéves, Mosztyepanko tízéves.

1856: Petrov tízéves, Sztjepin ötéves.

1857: Akcsurin tizenöt éves, Nyikityin ötéves, Szacskov ötéves.

1859: Rakitov tizenöt éves.

1860: Svirjov negyvenöt éves, Mosztyepanko tizenöt éves.

1861: Petrov tizenöt éves, Sztjepin tízéves.
1862: Akcsurin húszéves, Nyikityin tízéves, Szacskov tízéves.
1864: Rakitov húszéves.
1865: Svirjov ötvenéves, Mosztyepanko húszéves.
1866: Petrov húszéves, Sztjepin tizenöt éves.
1867: Akcsurin huszonöt éves, Nyikityin tizenöt éves, Szacskov tizenöt éves.
1869: Rakitov huszonöt éves.
1870: Svirjov ötvenöt éves, Mosztyepanko huszonöt éves.
1871: Petrov huszonöt éves, Sztjepin húszéves.
1872: Akcsurin harmincéves, Nyikityin húszéves, Szacskov húszéves.
1874: Rakitov harmincéves.
1875: Svirjov hatvanéves, Mosztyepanko harmincéves.
1876: Petrov harmincéves, Sztjepin huszonöt éves.
1877: Akcsurin harmincöt éves, Nyikityin huszonöt éves, Szacskov huszonöt éves.
1879: Rakitov harmincöt éves.
1880: Svirjov hatvanöt éves, Mosztyepanko harmincöt éves.
1881: Petrov harmincöt éves, Sztjepin harmincéves.
1882: Akcsurin negyvenéves, Nyikityin harmincéves, Szacskov harmincéves.
1884: Rakitov negyvenéves.
1885: Svirjov hetvenéves, Mosztyepanko negyvenéves, Szacskov meghal.
1886: Petrov negyvenéves, Sztjepin harmincöt éves.
1887: Akcsurin negyvenöt éves, Nyikityin harmincöt éves.
1889: Rakitov negyvenöt éves.
1890: Svirjov hetvenöt éves, Mosztyepanko negyvenöt éves.
1891: Petrov negyvenöt éves, Sztjepin negyvenéves.
1892: Akcsurin ötvenéves, Nyikityin negyvenéves.
1894: Rakitov ötvenéves.
1895: Svirjov nyolcvanéves, Mosztyepanko ötvenéves.
1896: Petrov ötvenéves, Sztjepin negyvenöt éves.
1897: Akcsurin ötvenöt éves, Nyikityin negyvenöt éves.
1899: Rakitov ötvenöt éves.
1900: Svirjov nyolcvanöt éves, Mosztyepanko ötvenöt éves.
1901: Petrov ötvenöt éves, Sztjepin ötvenéves.
1902: Akcsurin hatvanéves, Nyikityin ötvenéves.
1904: Rakitov hatvanéves, Petrov meghal, Svirjov meghal.
1905: Mosztyepanko hatvanéves.
1906: Sztjepin ötvenöt éves, Mosztyepanko meghal.
1907: Akcsurin hatvanöt éves, Nyikityin ötvenöt éves.
1909: Rakitov hetvenöt éves.
1911: Sztjepin hatvanéves.
1912: Akcsurin hetvenéves, Nyikityin hatvanéves.
1914: Rakitov hetvenéves, Akcsurin meghal.
1916: Sztjepin hatvanöt éves, Nyikityin meghal.
1919: Rakitov hetvenöt éves.
1921: Sztjepin hetvenéves.
1924: Rakitov nyolcvanéves.
1926: Sztjepin hetvenöt éves, Rakitov meghal.
1931: Sztjepin meghal.

Az 1-es öltöző

A szemérmét nyilván azért kapja az ember, hogy ne félelemmel, hanem derűvel váljon meg önmagától.

Elkezdte festeni magát. Az árkokat a szeme alatt, a ráncokat és a bőr gyűrődéseit. Még nem volt annyira öreg. Meredt szemekkel nézett a tükörbe, a ceruza hegyét figyelte, nem mert a saját szemébe nézni. Már jelmezben volt, pedig még az első figyelmeztetés sem hangzott el. Így volt ez már húsz éve. S ez volt az utolsó, ami még megmaradt. Amihez ragaszzkodott. Na meg az a pár apróság, cse-csebecsék, fényképek, egy-két régi, gyűrt, megsárgult szélű színlap, mely, mint a további, immár nem kézzelfogható, de az egyre ritkuló ivászatok alatt szintén elő-előkerülő, és közszemlére tett lelki kacatok, csókok emléke, pár fellángolás, a válása, ott porosodtak a tükör körül, a körtesor izzó fényében felejthető vacakokká pörkölődve az évek alatt. A szemével végzett. Behunyta. Söhajtott. A lelkébe se akart már belelátni. Felnézett. Nézte a száját. Ha ez a száj beszélni tudna, gondolta. Ki mindenkit meg nem csókolt már ez a száj! Színpadon, a kulisszában, a zsinórpadon... aztán máshol is, persze, mennyit élt a szájam már, gondolta, többet élt, mint én magam! Ezen elmosolyodott, mert bár, ahogy korosabb lett, szeretett kíméltnek, határozottnak és roppant racionálisnak látszani, azért még fel-felde-rengett benne a derű is olykor, ha a legtöbbször savanyú irigykedéssel is gondolt Zolira, így nevezte, per Zoli, mert még láthatta színpadon a színészkirályt, hovatovább ómiatta lett színész, és ugyanúgy szeretett volna meghalni is, egy vonat alatt, mint Latinovits, néha meg úgy, mint Szécsi, de mindenképpen rejtélyesen és módfelett tragikusan. Abban a mosolyban is volt valami gyönyörű és utánozhatatlan flegma: majd meglátjátok! Majd megtudjátok, hogy... Na persze, ő már tudta. Ezért is mert elmosolyodni néhanap, ha eszébe jutott. Hány szerep! Hány meghajlás! A tablóban, míg dübörgött a taps, mindig behunyta kicsit a szemét, mintha már nem lenne jelen. Visszafogottan és szerényen arra gondolt, hogy ő már nincs is itt, nem is él, csak föntről látja a színpadot, az égből nézi a kollégákat, ahogy állnak sorban a rivaldában, s a lelkükben valami úr támad olyankor, valami hiány, az ő hiánya, s ő érzi odafönt, hogy mind rá gondolnak most, amíg a tabló alatt szól az ütemes taps. Hát ezen mosolygott most is talán. Aztán tovább festette magát. Akkor kopogtak.

Tilos az Á, kérem, kiabálta ki, és gondterhelten összeráncolta homlokát. Az ajtó kinyílt. Egy barnás szőke nő állt meg a küszöbön, piros cipőben. Kláríka volt, most végezte a főiskolát. Bejöhetek, kérdezte Kláríka. Parancsolj, mondta a férfi hanyagul, rendületlenül a tükörrre függesztve tekintetét. Csak gondoltam, mondta Kláríka, hogy benézek. Te nem gondoltad, drágám, te benéztél, felelte a férfi. Ül le, foglalj helyet, miben segíthetek? Kérsz egy pálinkát? Ott van az ablakban. Kláríka leült az aprócska öltözőben, a sminkasztallal szembe bezúfolt heverő szélére, hátra nyújtotta hosszú és fehér, formás karjait, reájuk támaszkodott, a lábait keresztbe tette, és cipője orrára nézve felsóhajtott. Gratulálok a díjához, édesem, mondta, vagy inkább fújta, a tüdejéből kiáramló illatos levegővel szelelte el ezt a gratulációt, némiképp zavarban lévén, valamint azért, mert egészen másra gondolt közben, ezért nem is ügyelt a tiszta artikulációra. Semmiség, dörmögte a férfi, azért mindenesetre köszönöm. Szerintem, megérdemelted, mondta Kláríka, és csücsörített. Te, kezdte, majd piros, egyébként meg már bordóra rúzsozott ajkait kissé összeszorítva megismételte, te, nagyon megérdemelted. Sok mindent megérdemelsz... Ezt hogy érted, kérdezte a férfi hátrafordulva, kezében a szemceruzával. Gúnyolódsz? Én, csodálkozott el Kláríka, soha, édes, súgta aztán, és kicsikét feljebb húzta lábain a lila bársonyszoknyát, mely ruhadarabot maga is jelmezként viselte az Özvegy Karnyónéban. Na jó, kiáltott fel a férfi, mit akarsz? Megmondtam, hogy vége. Egyszer már elváltam. Most nem akarok... Jó volt, szép volt veled, de elég! Azért egy pálinkát még ihatsz velem, mondta Kláríka, akinek a szeme se rebbent az imént elhangzottak alatt, éppen csak az a szoknya csúszott még feljebb egy kicsit. A férfi úgy tett, mintha nem látná. De hát Istenem, mi mindent nem látott, amiről meg úgy tette, mintha ő látta volna meg legelőbb. Na jó, mondta békülékenyen. Igyunk, elvégre játszani is annyi piával szabad, amennyivel bepróbálta az ember, mondta még nevetve, markírozva nevetett, nem azért, mert őszintén nem tudott volna néha, de úgy vélte, hogy a keresetlenség legjobb eszköze némi modoros allűr, nevetett hát, aztán felállt. Odalépett az ablakhoz, kinyitotta, s a belső szárny mögül leemelte az üveget. Aztán töltött két papírpohárba, gyűlölte az ilyesmit, de a stampedik mind eltörtek a legutóbbi premieren, amikor Eszterrel ittak itt, és Eszter ügyetlenkedett, mert az volt élete első főszerepe, és kicsit többet ivott, mint amennyit fel tudott volna dolgozni a szervezete. Kláríka nézte, ahogy tölt. Tudta Esztert meg a poharakat. Nem is szólt. Felállt, és odalépett a férfi elé. Nagy művész vagy, súgta neki. Büszke vagyok, hogy veled játszhatok... Játszhatom, mondta a férfi halkán, aztán átadta Kláríkanak az egyik poharat, a magáét meg a magasba emelte. A művészetre, drágám, mondta öblös hangon és lehúzta az italt. Kláríka belekortyolt a pálinkába, aztán a kissé összehúzott szemekkel megint felnézett a férfira. Csodás színész vagy, búgta oda. A férfi szerényen töltött megint. Ugyan, ugyan, ne mondj már ilyeneket, morogta, bár az is igaz, hogy igen. Ha jobban belegondolok, és miért ne gondolhatnék jobban is bele, húsz éve a pályán vagyok, eljártam mindent, sikerem volt, mégsem vittem semmire, a lakásom harminc négyzetméter, autóm nincs, féltetett pénzem sincs, nyugodtan kijelenthetem, hogy semmim sincs, pedig mindig alázattal dolgoztam, mindig igyekeztem a tehetségemhez mérten... És hát így akkor jobban is belegondolhatok, hogy valójában tényleg egy remek színész vagyok, még ha erre akkor sem kíváncsi senki, ha most ez a díj... Itt elakadt, megemelte a papírpoharat, és megint ivott. Megint lehúzta. Drágám, egészségedre, vetette aztán oda Kláríkanak, aki lenyűgözve nézte. De legalább most, most végre ők is észrevették, suttogta, aztán letette a maga poharát, és egészen közel lépett a férfihoz. Nem szabad, Klári, nem szabad, mondta az zavartan, de Kláríka szája már a szájához ért, így Kláríka sohasem tudhatta meg, hogy mi az, amit nem volna szabad, csak csókolt tovább, és közben azt súgta a férfi fülébe többször is, hogy csodás,

meg hogy remek. A férfi arcán elkenődtek a ráncok, lehámlott róla a kor, az alapozó beült a valódi ráncaiba, mintegy kitöltötte az elmúlt húsz év hézagait, az átpróbált éjszakák minden nyomát, a küzdelmek apró árkait, az arca kisimult, és csak csókolt, éhesen, szélesen, vadul, hogy Klárrika száján elkenődött a bordó rúzs, és a férfi maradék, még el nem maszkolt saját ráncai is megteltek a bordó zsírral, így azok is belesimultak abba a csókba, és Klárrika arca is egészen el volt már mázolódván, fekete tus tapadt a fehér orcára, lenyomódott a bőrén a férfi kora és minden keserősége, ráncos volt már, amikor lecsusszant róla a lila bársonyszoknya, és hanyatt vágódott a sokat harcolt öreg heverőn, míg a férfi még egyet töltött, és lehúzta, aztán lehúzta, és Klárrikára vetette magát. A piros cipő nyíló virággént hajladozott a férfi meztelen feneké felett.

És nem zavart, hogy ők, hogy pont ők adták, kérdezte Klárrika lihegve, amidőn a férfi benne ügyködött. Nem érdekel, hogy kik, lihegte vissza a férfi, már nem érdekel, régóta nem, lihegte, és megemelte Klárrika fenekét, hogy mélyebben és alaposabban működhessen tovább. De hát te, te nem szereted őket, zihált Klárrika. Senkit nem szeretek, zihálta vissza a férfi. Senkit, sikoltott Klárrika. Senkit, nyögött a férfi. Tönkretették ezek a művészetet, nyögött megint. Igen, sikított fel Klárrika megint, és elélezett. Állatok, kiáltott fel a férfi is, aztán kezeit Klárrika torkára szorítva elment maga is.

Ezt nevezem én művészi átélésnek, mondta, ahogy feltápázkodott, és visszaült a tükör elé, hogy újrajzolja arcán a saját öregkorát. Klárrika felült, felhúzta a szoknyát, aztán a férfi mögé lépett, és belenézett a tükörbe maga is. Öregszem, mondta bánatosan. És akkor elhangzott a hangszóróból az első figyelmeztetés. Volt még idejük.

Úgy léptek színpadra mind a ketten, mint mindig. Simán ment. A színpad sárga volt, mint mindig, akár egy fűrészpóros cirkuszi porond. A világítási hídról finom, szőke por hullott alá, felszikkasztott a reflektorok előtt, és ugyanez a por szállt fel a színészek arcáról is, az ujjak közül, a szájukból, ki tudja, honnan jön, mikor fedi be a tárgyakat, az embereket, az életet. Erre gondolt, amikor megszólalt. Olyan szivacsos volt a torka, talán az is megkövesedett már a portól, gondolta, és úgy találta, hogy ameddig ellát, a zsöllye első tíz sorában kifestett, elmaszkolt emberek ülnek, torz maskarák, akik jóval az előadás előtt felszikkasztott csak egy tussal önmagukra az érdeklődés, a vigyor, a düh, a káröröm, a vágy, a halál, az öröm, a józan műélvező bölcs mosolyának kiismerhetetlen, fekete és letörölhetetlen vonalait.

Transz

A Nagyszínpad kitértette száját az éjszakára, mint egy csontos, vasakkal kipeckelt állkapocs. Az üvöltés ilyenkor már elmarad, tizenegy óra múlt, Óbudán alszanak, a lázadást meggátolja az önbecsülés, a beilleszkedettek kárpótlása az örökös fájdalomért. A színpad előtt pár fiatal hevert a letaposott fűvön, mint egy tüntetés sebesültjei, belenyugodva, hogy ma sem véreztek el, bár hajnalig még történhet valami érdekes.

A meredek rámpán, mely a színpad hátsó részében állt, az egyik melós legurította az utolsó elszállítandó konténert a kamionokhoz, majd hátát nekivetette a nappali forróságtól szinte még mindig tüzes fémcsőveknek, elővette az öngyújtóját meg a cigijét, de nem gyújtott rá, csak a lánggal szórakozott, meggyújtotta, eloltotta, mintha üzenne valakinek. A sofőr biccentett, beszállt és beindította a motort. A biztonságiak kinyitották neki a kordonokat. Páran megpróbálták benézni a zenekarok számára beállított lakókocsik felé, de az örök arrébb terelték őket, bár a fekete fóliák, amik úgy lógtak a kerítés tetejéről, mint

komor drapériák egy elegáns ravatalozó falán, amúgy is eltakarták a belátást. A kamion lassan kigördült az éjszakába, s imbolyogva továbbhaladt a poros úton. El kell vinni, ami már felesleges. A gyerekek rácsaptak a nehéz kocsiszekrényre, összeverődtek harmincan is, üldözték a teherautót, a sofőrnek is bekiabáltak, aztán elunták, lassan széteszlott a csapat, eltünedeztek a sötét, bokros részeken a Tilos sátor, a Színház vagy a Csónakház felé. Az élet bolond burjánzása ez. Őrült gyarapodása a fantáziának. A történes nyirokrendszere. A műszakiak is elindultak már a bázisra, majd megvacsoráznak a menzán, aztán előveszik a rekeszekben hűtött sörüket, whiskyt vételeznek, és ledőlnek ők is az üdülő házai között, és lehunyják végre a szemüket. Csak az az egy maradt ott, a rámpa vasának dőlve, a félsötét égen felsejlő csillagokat szemlélve.

Aztán, mintha nem tudna ellenállni, zuhanni kezdett megint felfelé, már ötödik napja minden éjszaka, amióta tudja, hogy vége... Egyszerűen leesik a földről, és fölzuhan a csillagok közé.

Eltette az öngyújtóját. Próbálta visszanyerni a kontrollt az érzései felett.

A nő nem pazarolta az energiáit. Öt nappal ezelőtt, miután a Dokkban elfogyasztotta ráksalátáját, átsétált a barátnőivel a fesztivál hajógyári bejáratához, és az egyik biztonsági őr rádióján tudatta vele, hogy bár kell egy hét együttlét, de öt év már túlzás, ő elköltözik, viszi a gyereket is (talán emlékebe vagy túsznak, ezt nem tudta azóta sem eldönteni), vigyázzon magára, mert annyit mindenképpen megtanult mellette, hogy a fényhidak rettentő magasak és ezért fokozottan veszélyesek.

Rágyújtott, de valahogy nem esett jól a füst, két slukk után eldobta, aztán lassan elindult a rámpán a keverőállás felé. A hangládák – a zűrzavar pontosan szerkesztett, fegyelmezett hasábjai – tömör, fekete tömbökként álltak elől, feje felett meg ott lógott a sok száz ezüst színű lámpa, mint szájbán a fogak vagy még inkább egy középkori gyalogsági század sisakerdeje, az Altmanok titáni nehézpáncélosai. Leült egy erősítőre és elővette a laposüvegét. Tudta, hogy nem szabad kapkodnia. Az ember harminc felett nem sietheti el. Felesleges. Ivott.

Cefetül érezte magát, mint az a kisgyerek, akit az apja mindennap kiráncigált ide, aztán azonnal elhagyott valahol, valamelyik kocsmánál, ahol berúgott. Az irodán négy napig minden kora délután kiakasztották a kisfiú fotóját „ki látta?” felirattal, s ha ráleltek, már úgy hozták be a programszervezőkhöz, mintha ott lakna, aztán ma reggelre az apja képe is kikerült, mert ő is elveszett valahol... A jó büdös francba! A szájában kimondhatatlanná olvadt, darabjaira esett mondatok. Szétrágózott felkiáltások és vallomások morzsái az ínyére, a szájpaddlására tapadva. Az apák nem tehetik meg, hogy felszívódjanak!

Ült ott, mintha szándékosan, mintha várt volna valakit, akivel valami dolga volna még, és még mosolygott is, hogy páran a fűvön fekvők közül megilletődve nézik, ahogy ott iszogat a színpad oldalában, biztos fontos ember, gondolják magukban, várakozik nyakában a nagyszínpadi belépővel, dedikált turné pólóban, bár ez utóbbi onnan lentről biztosan nem volt látható, csak a beavatottak irigylésre méltó magabiztossága és nyugalma lehetett kivehető, az, hogy ott van, ahová mindenki vágyik, és ami elérhetetlen, mint a Tejút.

Nézte a távoli sátrakat, meredeztek, mint vesszők egy befejezetlen mondatban. A tér központozása. Kóvályogtak az emberek, akár a költői képek másodlagos jelentései.

Felállt, az üveget letette a keverőpultra, aztán felnézett a három emelet magas fém szerkezetre. Nem tűnt csábítóbbnak, mint az élete. De legalább nem volt alacsony. Lecsatolta övtáskáját, az üveg mellé helyezte, aztán kipakolta nadrágja oldalzsebeit, a zseblámpát, a fogót, a kombinált kést, a szinte új szigetelőszalag hengert és az ebéd- és vacsorajegyeit sorban odapakolta a pult tetejére. Két suhanc felállt a földről és a színpad

elejéhez rohantak, angolul üvöltöztek valamit, talán, hogy vigye fel őket is oda, nem értette, már régen nem értett semmit, nem is felelt, csak visszaintegetett, mintha fellépés után volna, mintha zenész volna, mintha tombolna a tömeg.

Aztán odalépett az egyik alumíniumoszlophoz és lerúgta tornacipőjét. Hűvös volt a fekete műanyag. Ahogy mászni kezdett, megmaradt rajta a talpa nyoma. Hamar felért a trégerékig. Megállt, kihúzta magát, mellét kidomborította, mint egy légtornász a kupolában a trapéz szám előtt. A suhancok odalenn nem hagyták abba, megemelték feléje a sörük, az egyikük csillagszórót gyújtott, azzal rohangált a színpad előtt. Tetszett nekik, amit csinál, és igyekeztek nagyobb csődületet szervezni a mutatóvány előtt.

Három emelet magassal könnyebb volt már a teste. Mintha valami taszítaná. Emelné. Leccapolódott a lelkéből pár mázsányi földközelség, szinte lebegett. Elindult keresztben a világítási híd egyik keskeny merevítő rúdján a színpad felett. Alig érezte, hogy van bármi is a lábai alatt.

Mint Krisztus a vízen, gondolták odalenn. Már vagy húszan voltak, és mind tapsoltak neki. Na, valami ilyesmire vártak eddig. A nagy mutatóványra. Valami igazán agyament örütségre. Üvöltöztek és ugráltak örömben, a karjukat lengették felé, és egyre többen és többen jöttek. Nem érdekelt. A fiára gondolt. Az apák nem érdemlik meg, hogy az életükből felszívódjanak... Lassan átért.

A színpad felett, nagyjából az út háromnegyedénél egy belógó reklám molinót kellett félrehajtania. Előrenyúlt, eltolta maga elől, óvatosan tovább lépett a vason. Lebbent az anyag, aztán visszazuhant. Odalenn a merevítő rúd túlsó végét lesték mindannyian, ahol fel kellett volna bukkannia. De nem került elő. Nem láttak semmit. Semmi sem mozdult. Csak az a molinó csapódott fel a szélben, de mögötte is üresek voltak az állványzat elemei. Az összecsoportosult fiatalokat ez sem döbbenetette meg. Az előre be nem jelentett program nagyszerű meglepetését látták ebben is. Trükk. Kreck. Buli. Nem minden különös, ami nem mindennapi.

Mintha elrepült volna.

A színpadi bejáráshoz közben egy másik kamion érkezett, a holnapi koncert hangszerivel. Föntről megközelítőleg úgy festett, mintha egy nagy felkiáltójelet rajzoltak volna a porba a bejáró elé. Jelek jelentés nélkül. A sofőr kiszállt, rágyújtott, aztán elindult az összeverődött, kiáltozó, tomboló tömegen át a bázis felé. Bolondok, gondolta, bolondok, még az üres színpadra is odaképzelnék valamit. Felnézett arra, amerre a gyerekek, de csak azt látta, hogy sorban kialszanak a reflektorok. Meg vannak ezek kergülve jó dolgukban, morgott magában, beiszak itt, aztán azt hiszik, ők a Pilátus meg a Credo egy személyben. Pilátusról eszébe jutottak a lakomák, arról meg a saját vacsorája. Talán még nyitva van a konyha, mert a vírlit már nagyon unom. Rengő hasa pár gyerkőcnél legalább akkora sikert aratott, mint a fényhídon látott előbbi produkció.

Elhessegette őket maga elől, aztán tovább poroszkált az éjszakában, fekete batyuját hurcolva a vállán. Úgy nézett ki, mint egy hatalmas polip, mely nem ereszti csápjaival, pedig csak egy kopott sporttáska volt, tiszta alsóval és egy nyelet otthoni borral.

A gyerkőcök is kifeküdtek, mint telefonszámok egy jegyzetlapon. Ki össze, ki szét. Csend lett. Sötét.

S a Nagyszínpad összeharapott a sűrű, idegenszerű, nehéz éjszakán.

VIDA GERGELY

Egy Odüsszeusz-flashforward

„Odüsszeusznak
pontosan azért kell hadba vonulnia,
amiért nem akar hadba vonulni.”

Tózsér Árpád: *Csapda Odüsszeusznak*

„Amikor Odüsszeusz kinyitotta szemét, egy istennő arcát
pillantotta meg maga fölött. Ő volt Kalüpszó nimfa,
aki rátalált és ápolta. Bele is szeretett a hősbe,
és hét esztendeig magánál tartotta paradicsomi szépségű szigetén.”

Larousse Mitológiai történetek

Az apák nem szántanák gyermekeiket a termőföldbe.
Ha átfutott az agyadon egyszer is,
mítoszok rabja vagy.

És nem képzelheted el, amit Odüsszeusz
elméje kilassított: egy ismerős fickó, aki Armand
Assante-ra hasonlít, hús lugasok alatt
épp Kalüpszó arcába megy el.

Már az örület sem a régi,
így a nézők,
ezek a szálnalmas kurvapecérek,
lám, megint át lettek vágva.

De aki ilyen mélyen szánt bele az eljövendőbe,
igazán megérdemli, hogy végül is hazaérkezzen.

A futár

Rátaposott a gázra, amikor megpillantotta a piros tárcsát. Ötven méter után fékezett le és húzódott az út szélére. Leengedte az ablakot, és mélyen beszívta a betóduló higanynehéz levegőt. Maga elé nézett, az út szalagját bámulta, mintha nem látta volna még eleget. Mereven fogta a kormányt, mint akinek hozzátapadt a keze. Amikor elengedte, nagyot cuppant a tenyere – csakugyan hozzátapadt.

A rendőrnek olyan ráncos arca volt, mint egy gonosz manónak valami régi orosz mesefilmből. A futár nem tudta eldönteni, vajon az a folt az orra alatt valóban egy félresikerült bajusz, vagy az is csak egy mély barázda. Mindene, még a szemhéja is ráncos volt, és a futár arra gondolt, valószínűleg ilyen ráncos lehet a lelke is. A másik oldalon felbukkant egy másik, akinek viszont teljesen jellegtelen arca volt, olyan, amiről egyszerűen lecsúszik a tekintet. Közbefogták két oldalról, mint valami veszedelmes bűnözőt.

Talán nem voltunk elég feltűnőek, uram, kérdezte a ráncos arcú. Tolta volna be a fejét az ablakon, de a futár nem húzódott vissza, így amannak kellett megtorpannia.

Megálltam, nem, válaszolt a futár.

Legközelebb, ha kérhetem, azonnal álljon meg, mondta a ráncos. A másik a túloldalon mintha egyet vicsořított volna. A futár nem tudta egyszerre nézni őket, így nyugodtan kommunikálhattak egymással mutogatással és grimaszokkal, kijátszva a figyelmét.

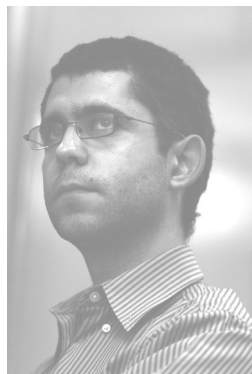
Legalább húsz percig nézegették a papírjait. Beültek a kocsijukba, kiszálltak, rádióztak, röhögtek, beültek, kiszálltak, és közben idegenkedő pillantásokat vetettek a furgon felé. A futár az utat nézte, olykor az utat szegélyező fákat, sűrű erdő húzódott mellettük, és egyfolytában neszegett odabent valami, nyughatatlanul, fenntartva a hirtelen kitörés fenyegetését. A futár fázni kezdett, és aggasztotta a mozdulatlanság. Hangokat hallott, amelyek nem lehettek valódiak: rőfögés-szerű neszeket, és szófoszlányokat hátulról, a rendőrautó irányából. Belekeveredett, zivatar, lecsukat, perrel, artéria. Legkevésbé ez utóbbi értette, az artériát. Ezt a jellegtelen arcú rendőr mondta, vagy a másik, nem tudta, mintha egyre csak játszadoztak volna a hangjukkal.

Mit szállít, kérdezte a ráncos arcú, az ablaka mellett teremve.

A futár vállat vont. Ott van a papírokban, nem?

Nem, nincs ott, mondta gúnyosan a rendőr. A másik a másik oldalon megint valami grimaszt mutatott, mire emez vicsorgott egyet.

Ugye nem akar semmi gubancot, mondta a ráncos.

A futár ekkor egyenesen az arcába pillantott. A lemenő nap fénye most teljesen elbújt a fák mögé, csak néhány kósza sugár szűrődött át a lombokon, s a fény és az árnyék játéka most valódi szörnyeteggé változtatta a rendőrt. Olyan volt az arca, mint egy hatalmas kanyon a levegőből szemlélve.

De hisz üres a raktér, mondta végül a futár. Úgy heverték ezek a szavak a tudata mélyén, mint a maradék csomagok a raktérben egy hosszú munkanap utolsó fordulójakor.

A ráncos bizarr horkantással válaszolt. Visszaadta a papírokat, majd furcsán hátrálni kezdett, mint egy vadkan, amely meggondolta magát, a támadás előtti utolsó pillanatban. Mondott még valamit, de a futár nem értette, a hirtelen lehülő levegő magával ragadta a szavakat. A ráncos ekkor valami érthetetlen dolgot művelt: benyúlt a szájába, és kivett belőle valamit, a futár megesküdtött volna, hogy egy apró színes énekesmadár az, de igazából nem látta, mert elveszett a rendőr markában. A másik oldalra nézett, a másik rendőr komor arcot vágott, majd intett neki, hogy tűnjön el. Riadtan startolt, és elkapart, ahogy hirtelen gázt adott.

A háta mögött izzott a nap, mintha egyenesen a tarkójába fúródtak volna a bágyadt-szűrős utolsó sugarak. Akkor döbbsent rá, hogy ami a fejében lüktet, az nem más, mint pokoli fájdalom, amikor hosszú tévovázás után a kezébe vette a csengő telefonját. Kissé elmosódott a szeme előtt a világ, és mintha valahonnan a távolból kórus zengett volna fel, komor-ünnepélyes hangzással.

Jössz már, kérdezte a felesége fásult hangon. Történt egy dolog.

A futár úgy érezte, van valami idegen tárgy a torkában, talán az ott élő baktériumok kezdtek el hirtelen növekedni, hogy végül szétpukkasszák. Nyögdecélt kicsit, mielőtt megszólalt volna.

Még egy fuvar, mondta ki nehézkesen.

Vandálok, nem tudom, kik, valami rohadt vandálok, szétrombolták a sírt, széttörték a fejfákat, amit bírtak, elcipeltek, a márványtömböket, a vázákat, a virágokat, még az öntözőkannát is, és még a földet is széttúrták. Mintha ki akarták volna ásni a sírt.

Most már nem fásultnak hallotta a felesége hangját, inkább mintha levegőért kapkodott volna. Talán ilyen lesz az az idő, amikor kezdjük érezni, hogy elfogy a levegőből az oxigén, gondolta a futár. Nem lesznek már fák, nem fog újratermelődni, és egyre ritkább lesz a levegő. Olyasmi lesz, mint a szomjúság, légszomj, amikor kikerekedik a szem, és begörcsölnek az izmok. A futár nézte a fákat az út mentén, és egyre inkább azt gondolta, ezek már nem olyan fák, amelyek elég oxigént tudnak termelni. Látszott rajtuk, a kókadságukon, hogy ezek már csak halódnak.

Nem szólsz semmit, kérdezte a felesége. A futár ekkor kapott észbe, hogy válaszolni kellene.

Mikor történt, tette fel az egyetlen épkezláb kérdést, ami az eszébe jutott.

Tegnap éjjel kellett történnie, mert tegnap délután még kint voltam, még virágot is vittem a sírra, és megkapáltam, és ma reggel hívott a Huberné, hogy mi történt, reggel kilenckor, és mindjárt ki is mentem, és akkor láttam meg, azt hittem, menten összeesek.

Most meg milyen szépen beszél, futott át a futár agyán, és olyan szavakat használ, mint a „menten”. A futár egy pillanatra összezavarodott, mintha valami furcsa érzélgőség szállta volna meg, és eszébe jutott a kismadár a rendőr markában: vajon mit akart vele? Valami bűvészmutatvány volt? És utána? Összeroppantotta?

Kinek szólátok, kérdezte végül, mielőtt még túl hosszúra nyúlt volna a csend.

Én mindjárt kihívtam a polgármestert, de az persze csak vonogatta a vállát, és elkezdte mondani, hogy ő már régóta be akarja kameráztatni a temetőt, de a képviselők így

meg úgy, és csak ilyeneket hordott nekem össze, nem mentem vele semmire, aztán a Hubernével kihívtuk a rendőröket, és jelentettük.

A rendőröket, rezzent össze a futár.

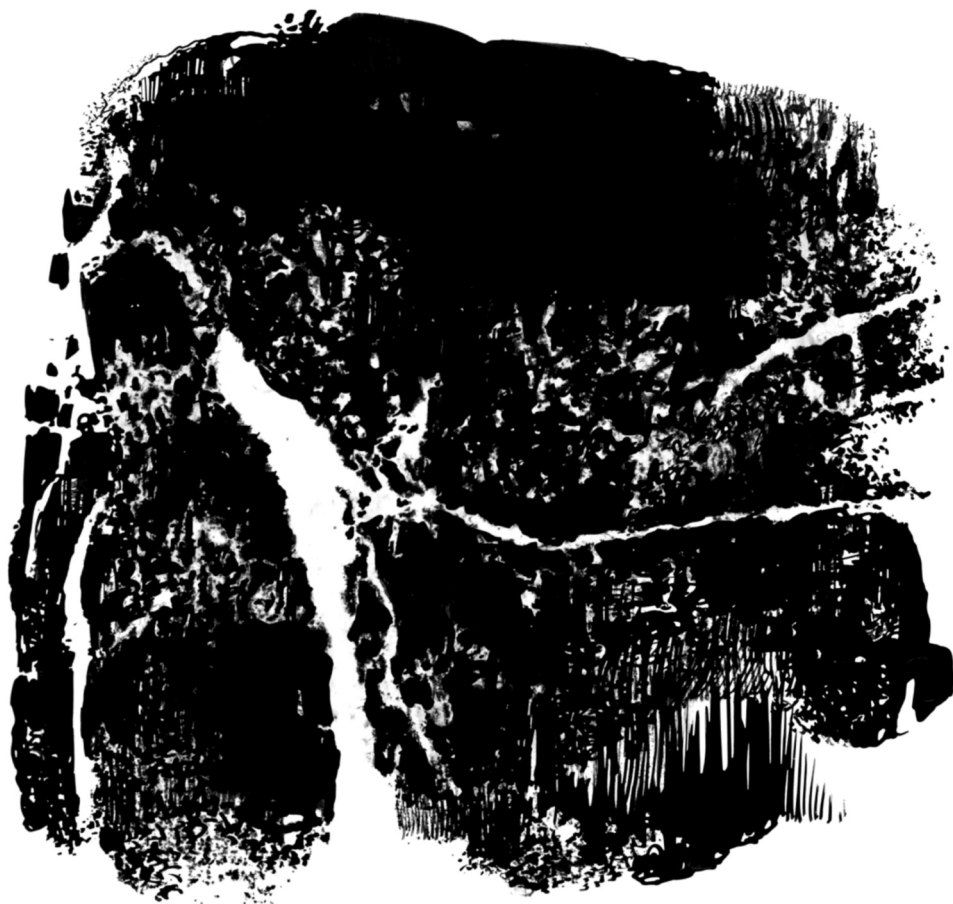
Mi mást tehattünk volna, kérdezte értetlenül a felesége. Nagyon kedvesek voltak, két fiatal fiú, tényleg nagyon tapintatosak voltak, és azt mondták, ez ki fog derülni, mert ezek az esetek ki szoktak derülni, a múltkor M...én is, elfogták őket, mert ezek mindig ficsúrok, akiket könnyű elcsípni.

A rohadt kurvák, csúszott ki a futár száján.

A felesége mintha meg sem hallotta volna, vagy talán meghallotta, és folytatta, hogy meglesznek, elkapják őket, és még egy csomót beszélt, míg nem jött hozzá valaki, talán a Huberné vagy valaki más, és akkor már vele kellett folytatnia, és a futártól csak azt kérdezte, hogy mikorra ér haza, mert jó lenne sötétedés előtt, hogy ki tudjanak még menni megnézni, hátha azok a szemetek visszatérnek a tett színhelyére, ki tudja.

A futárnak még zengett a fejében a felesége hangja, és közben kijutott az erdős sávból, már szántóföldek vették körül, és itt most mintha rettenetesen perzselt volna a nap, pedig már nem volt valódi erő a sugaraiban. Ahogy a futár elhajtott egy üres buszmegálló mellett – csak egy tábla jelezte –, mint egy álomkép, merült fel benne az a lány, akit a múltkor talált, igen, találta, csak ezt tudta mondani, ahogy egy elejtett titkot talál az ember az út szélén. Tele van az út széle ilyen elejtett titkokkal, csak soha nem állunk meg,

Alap 1–12: Bazaltkő lenyomatok, kétezres évek.

hogy lehajoljunk értük. Az a lány ott állt akkor, a futár már messziről kiszúrta, hasonló este volt, mint most, bujdosó alkonyat, amikor mindent elfojtott, fenyegető neszek tartanak az irányításuk alatt. Lehetett volna akár egy szürkegém is, amíg a közvetlen közelébe nem ért, amíg meg nem pillantotta azokat a nagy barna szemeket, addig simán egy szomorú, magára maradt szürkegémnek nézte volna. Nem stoppolt a lány, csak állt az út szélén, buszmegeálló nem volt ott sehol, és a lánynak nem volt se hátizsákja, se túracipője, egyszerű piros szandál volt a lábán, mintha csak kitették volna őt itt, átutazóban két város között. A futár nem lassított, csak amikor már elhagyta, akkor viszont hirtelen fékezett, mint most, a rendőröknél, felve az út porát, és mintha öntudatlanul cselekedne, kiszállt, és sietős léptekkel a lányhoz ment. Az nyitott arccal, de szótlánul nézett rá, mintha esze ágában sem lenne szóba állni vele. Akkora szemeket a futár még sosem látott. Eszébe jutottak akkor a felesége apró, vékony szemei, inkább csak mint két szűk rés az arcában, amelyekből nem sugárzott ki semmi, csak némi fonnyadt keserűség. Ezek a szemek azonban olyanok voltak, mint valami végtelenül táguló világok, mindjárt kettő egymás mellett. A lány lehetett huszonnégy, de akár tizennégy is, és úgy bámult, mintha nem tudna beszélni. A futár kérdezett tőle valamit, de attól tartott, bármit kérdez is, tapintatlan lesz, és ez a két hatalmasan táguló világ egyszer csak bezárul előtte. És úgy ért véget az egész, mint egy semmibe vesző álom. Pedig minden teljesen szabályszerűen zajlott. A lány elárulta, hogy hova tart, mondott egy településnevet, a futár pedig bólintott, és beszálltak. Váltottak néhány szót útközben, a lány megkérdezte a futártól, mit szállít, mire az vállat vont, mindenfélét. Azt neki nem kötik az orrára. A lány mintha elmosolyodott volna erre. Mondott valami olyasmit, hogy mivel foglalkozik, talán állatokról volt benne szó, a futár azt képzelte, biztos beteg állatokat ápol, de nem kérdezett rá a részletekre. A település határában tette ki, a végtelen szántóföldek partján, ahonnan mintha egy örökkévalóság lenne begyalogolni a lakott területre. A lány mosolyogva köszönt el, amire a futár csak egy félszeg biccentéssel válaszolt.

A futár most arra gondolt, soha az életében nem történt vele semmi, és most már soha nem is fog. Aztán arra gondolt, ez nem igaz, mert ha történhetett vele valami, az valószínűleg meg is történt. A megoldás a hiányérzetére az lehet, hogy az egészhez neki magának soha nem volt semmi köze. És ezt a semmit valahogy ott érezte a nyelvén, és hatalmas volt, akár egy csoda.

Tulajdonképpen magát is meglepte azzal a válaszával, amit a rendőrnek adott. Mert a raktér csakugyan üres volt. Ilyenkor már mindig üres. Csak azért hajtott kissé gyorsabban, mert be kellett még mennie a Baloghhoz a kocsi ügyében. Ez is csak most jutott az eszébe. Összezavarodott tőle, hogy ilyen világos lett a fejében, mert a sötétség túl nagy erővel készülődött a barikádok túloldalán. Beért egy községbe, és, lecsitítandó az idegességet a belsejében, leállt egy ház előtt, a teljesen üres utcán, ahol még csak autók sem álltak a kocsibehajtóknál, és járókelők sem mutatkoztak semerre. Kiszállt, a kocsinak dőlt és hallgatózott. Csak a hiányt hallotta, mintha lépések és sóhajok üres hézagai úsztak volna a levegőben. Rágyújtott volna, de még kora délután elszívta az utolsót, és kiment a fejéből, hogy pótolja. A szájához emelte a kezét, hogy legalább a mozdulat meglegyen. Hátrament a raktérhez, de nem nyitotta ki, csak nézte, és közben izgalom bizsergette a belsejét. Nem kötötték az orrára. Kis dobozok voltak, és úgy hívták őket, hogy cucc meg szájré. Árunak sosem mondták, az ügyfelek előtt persze igen, de egymás között sosem. Egyet sem nyitott még ki, és egyet sem nyitottak ki még őelőtte. A futár úgy gondolta, lehet abban valami, hogy vannak olyan lyukak a világban, ahonnan csak az ördög tudja, hova vezet az út. Mintha egy ilyenbe nézett volna bele, amikor annak a lánynak a szemét nézte. Most kinyitotta a raktér ajtaját, és a torkában dobogott a szíve.

Csakugyan üres volt. Pedig ha most ott lett volna egy doboz... Vett néhány mély lélegzetet, és visszaült. Kihajtott a településről, inkább megkerülte, nem volt kedve végigmenni rajta.

Balog azt mondta, a következő hétfőn szállítja a kocsit, amit kinéztek. Érzékelős ablaktörlő nem lesz rajta, ahogy korábban mondta neki, de a többi minden megvan, arra mérget vehet. Idegesen cigizett, s a futár már majdnem kért tőle egy szálát, de visszafogta magát. Nagyokat, szárazakat nyelt, miközben a tipródó Balogot hallgatta.

Nem kell, bökte ki végül.

Mármint mi nem kell, kérdezett vissza kapkodva Balog.

Nem kell a kocsí, felejtsd el, mondta a futár, és oldalt fordult.

Ne bassz, hisz már meglesz, hadarta Balog, és itt a foglaló, tudod, hogy egyeztünk meg, most már nem léphettek vissza, mert a foglaló elúszik.

Nem baj, mondta a futár.

Nem hiszem el, hisz megbeszéltük, mi a gond, nem hiszem, hogy az az ablaktörlő annyira fog hiányozni, amúgy sem szereti mindenki, mert valamikor attól is beindul, ha egy veréb rászarik az üvegre, amikor meg zuhog, akkor baszik beindulni, szóval az igazán a legkevésbé fog hiányozni.

A futár hallgatott, mint akinek lélegezni is nehezebbé esik.

Mi van, jól vagy, bámult rá értetlenül Balog, közelebb lépett egyet, majd vissza, mint ha tánclépéseket tenne, akkor hozhatom hétfőre, ahogy megbeszéltük.

Most nem lesz jó, mondta a futár, még mindig nem fordulva felé. Valakik betörték hozzánk, és...

Nem bírta folytatni.

Betörték, a kurva, azt nem is tudtam, és izé, nagy a kár, baszod, kurva egy világ van.

Ja, az, mondta a futár, úgyhogy most nem lesz jó.

Tudom még tartani egy ideig, figyelj, gyere vissza pénteken, és akkor megbeszéljük, addig még felhívlak, hogy mi van, gyere vissza akkor pénteken, és megmondod, hogy kell-e, és nyugodtan megbeszéljük, nem csak így, a ház előtt.

Már sötétedik, lassan megyek, mondta a futár, és vetett még egy pillantást a Balog házára, magas ház volt, de egy még magasabb lucfenyő állt előtte, és eltakarta, mintha bármelyik percben maga alá temethetné az egész házat. Súlyos zöld sötétet tartott az egész környéken.

A futár érezte, hogy koszos izzadságcseppek szaladnak végig a nyakán, amelyekbe mintha rosszul végződő történetek lettek volna bezárva. Nem tudta, mért találta ki ezt a dolgot a betörésről, de rímelt arra, amit a felesége mondott a sírról. Könnyebbnek érezte magát, és arra gondolt, minden hazugság jótékony áldozat a beszéd oltárán. Közben egyre ólmosabb sötétség kezdte körülvenni a furgont. A futár a sajátjának látta ezt a sötétséget: már régóta várt az eljövételére.

Cinkos tücsökiripelés hangzott mindenhol. A házuk előtt állt, a sárga fények úgy szűrődtek ki az ablakokból, mintha távoli naprendszerek ígéretei lennének. Leállította a motort, és ez mintha a végső fáradtság mozdulata lett volna. Azé a végső fáradtságé, amely nem ad magáról előre hírt, talán csak sejteti az eljövését, de végül teljesen más. Hirtelen jön, mint ahogy a piros tárcsa nyúlik ki az úttest fölé.

A feleségét valószínűleg a nagy csend vonzotta ki a furgonhoz. A szokásosnál tágabban nyitotta a szemét, és látszott rajta, hogy már készen állnak a szájában a mondatok hosszú-hosszú láncai. Ahogy az ablakhoz ért, egymásra néztek a futárral, aki ártatlanul elmosolyodott. Csak annyit tudott, ha rajta múlik, nem nyitja ki az ajtót, és nem engedeli le az ablakot. Már nem emlékezett rá, mit kellett volna mondania.

TÓTH LÁSZLÓ

Virág helyett

Flóra emléke

1. A világra kitett gyermek

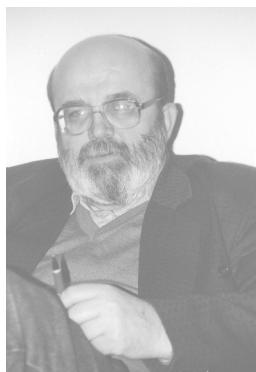
mint egy *kila* cukor mondta a barátnőnk
nem volt benne semmi célzatosság
semmi meg- és belegondolás
közlés volt csupán
száraz tény
amely csak úgy
kicsúszott a száján
így mondta *kila*
bár annyi sem
9600 gr csupán
négy dekával kevesebb
mint egy kiló
világra jött
jött?

kitették

anélkül
hogyan megszületett volna
létezett
de nem élt

2. A taxis aki

a taxis aki
néhány órával korábban
gyanútlanul kijött a hívásunkra
megpillantva téged
rögtön megbánta
mint a kutya
amelyik kilencet kölykezett
így mondják
ugye

felétek is
s egész úton izgult
nehogy valami
nehogy valami baj
nehogy valami baj legyen
nehogy az ő kocsjában
legyen valami baj
veled

3. A kizökkent idő

a kórházban hirtelen kizökkent az idő
egy másik film kockái kezdtek peregni
s mi egy másik filmben találtuk magunkat
mint amelyre szerződünk
mintha nem is velünk
mintha nem is velünk történe
ami történik
ajkunk két
egymásnak feszülő penge

4. Mint egy nagy műgonddal festett

milyen? – kérdezted
amikor az altatásból
magadhoz tértél

– szép
csak mindene túl kicsi
mint egy nagy műgonddal festett
babaportré
A/4-es papírlapon

(jó ha az A/4-esnél nagyobb is kicsivel
ha a lába keze
le is lóg róla valamelyest
A/3-asnál biztosan
nem kellene hozzá
nagyobb)

5. ...hogy élve

másnap
még félig öntudatlanul
hirtelen szerzett kerekas székben
áttoltalak
a másik kórházzárnyba
lásd legalább
hátha meghalna
anélkül hogy élve látnád

6. Élő bőr alatt

inkubátor-üvegkoporsóban
álom-csipkerózsika
öklömnyi nyíláson keresztül simogattuk
élő bőre alatt akár ha
halottat
három hónap múlva felébredtünk

7. Mert nem ismert

élet volt-e így?
tudott-e félni
örülni?
ez jutott neki – így volt élet
s mert nem ismert mást
ez volt neki
ez
 a teljesség

8. Hirtelen belém

gyere haza haldoklik
haldoklik
haldok
hal
h

h
hir
hirte

hirtelen úgy éreztem
a lélegeztetőgép
belém pumpálta
az utolsó korty
levegőt

9. Ahogyan jobb

a patológiáról kijövet
ahol az alkoholista kórboncnok közölte
ha túléli
akkor se lett volna benne köszönet
beteg maradt volna egész életére
higgyük el mindenkinek jobb így
hogy még most
mielőtt valóban megszületett volna...
tehát a patológiáról kijövet
három temetkezési vállalkozó is ránk rontott
ha őket választjuk
tényleg
tényleg nem bánjuk meg
hisz csak velük
velük lehet
velük a legszebb

10. A búcsú

a temetkezési vállalkozó házának egyik szobájában
készítették elő a koporsót
s mielőtt lezárták volna
megengedték
hogy megnézhessük
öt percet kaptunk
elbúcsúzni
aki a testünkből vétetett
aki vér volt a vérünkből

csont a csontunkból
hús a húsunkból
anélkül hogy a mienk lehetett volna
majd halk kopogtatás jelezte
letelt
letelt az időnk
mennünk kell

11. Mintha idegen

amikor az első gyászoló megérkezett
mintha idegen színdarab közepén lennék
melyet nem én írtam
de eljátszanom
nekem kell

12. A másik mély

miután kiválasztottunk
egy gazdátlanak hitt sírhelyet
közel a nagypja sírjához akinek
nem volt türelme kivárnia őt
s a temetőgondnok
akit ugyanúgy hívtak
mint fél százada halott apámat
a temetés előtti napon
annak rendje s módja szerint
kiásatta
pár órával a szertartás előtt
kettővel odébb újat
kellett ásatnia
mert kiderült
az előző napi mégsem gazdátlan
s én ennek szájánál álltam
miközben a koporsót
a másik mély
nyelte el

13. Szédülten pergett

miután a sírtól
már az utolsó gyászoló is eltűnt
mi még mindig a fejfát szorongattuk
csak kapaszkodtunk bele
ahogy gyermek az anyjába apjába
csak kapaszkodtunk
hogya el ne vágódjunk
úgy forgott
pergett
velünk a világ

14. A világ rendje

emlékszel
mikor megismerkedtünk
s életem addigi legnagyobb adományáról faggattál
arról beszéltem
mekkora szerencsém hogy nem kellett még
nem kellett még eltemetnem gyermekem
s arról maradjon is
ez már így
temessék csak a gyerekek
ez a világ rendje
a szüleiket
akiket mással sem tehetnek boldogabbá
mint hogy ők lesznek
ők lesznek a túlélők

15. A láthatatlan csillag

amikor sírba tették
a délutáni égen
kigyúlt egy új csillag
láthatatlan
az fog majd
az fog
túlélni minket

Arany Opus-pályázat, 2013

A Duba Gyula, Tózsér Árpád és Csanda Gábor alkotta pályázati bíráló bizottság a 2013-as Arany Opus-pályázat anyagát áttanulmányozva a következőképpen döntött: az Arany Opus Díjat az idén javasoljuk megosztani, mégpedig:

az **Artéria** jeligéjű, **Futár** c. novella, és a **Flóra** jeligéjű **Virág helyett** c. költemény

szerzője között.

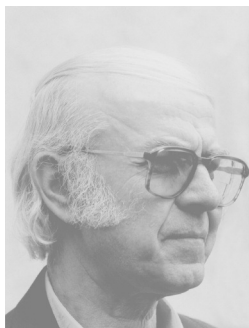
Indoklás

A 2013-as Arany Opus szépirodalmi pályázat anyagában a prózai művek színvonala magasán a versek színvonala fölött van. Költőink mintha kifulladtak volna, témáik elsekélyesedtek, a magánélet kicsinyes dolgaira korlátozódnak, a poétikai eszköztár teljesen szürke, egyenetlen. A beérkezett versanyag mennyiségileg is jóval a prózaanyag alatt marad.

Az általános trendek, úgy tűnik, ide is begyűrűztek: a korábbi posztmodern „versjátékosok” – megérezve a líra iránti kereslet radikális visszaesését – mintha felhagytak volna a versírással, s talán jövendelmzőbb műnemek felé tájékozódnak. A versnek egzisztenciálisan elkötelezett alkotó pedig, úgy látszik, a mi tájainkon kevés terem.

A versmezőnyből egyetlen szöveg emelkedik ki: a „Flóra” jeligével ellátott, *Virág helyett* c. mű. Ez a több részes kompozíció szenttelen leírása egy magzat „halvaszületésének”, s a gondolati részekkel a témát a szerző kicsit az Esmék mai halvaszületésének is a szimbólumává emeli. A tárgyból következő, de a leírások során sikerrel visszatartott érzelmek a záró részben törnek föl, de a fenyegető szentimentalizmusnak itt már nincs sem ideje, sem ereje visszamenőleg hatálytalanítani az erős tárgy- és gondolatlírai részeket.

A prózaanyag differenciált – hozzávetőlegesen három csoportra osztható. A szentimentalizmus itt is jelen van, csak itt „wertheri” regiszterben jelentkezik: az első szövegcsoporthoz „hősei” megcsalt, elhagyott, beteljesületlenül vágyakozó szerelmesek. A második csoport prózáit akár realista iskolának is nevezhetnénk: az „isakallos” jeligéjű (*In vino veritas* című), a „long-white-coffee” jeligéjű (*Apokrif* című), valamint a „sárgarépa” jeligéjű (*Rekviem egy húslevesért* című) írások „hőse” a kallódó, a munka és egzisztencia nélkül maradt,

vegetáló ember. Ezeket az írásokat a témájuk és stílusuk a Tar Sándor-féle új nyomorrealizmushoz közelíti. (Zárójelben jegyzem meg, hogy a *Rekviem egy húslevesért* c. novellát akár díjazni is lehetett volna, vitatkozott is róla a zsűri eleget, kár, hogy több díjat, mint kettőt, nem lehetett kiosztani.) S végül a prózai írások harmadik csoportjába a kevésbé hagyományos, kísérletező, a nyelvet az epikai helyzetekkel együtt alakító, a jelentéseket inkább elhallgató, mint kimondó „nyitott műveket” sorolhatjuk.

Ez utóbbiak közül a legkidolgozottabbnak, a legérettebbnek az „artéria” jeliségű (*Futár* című) munka, valamint a „Pepecseli Hümér” jeliségű (*Tor* című) írás tűnt.

A *Torról* el kell mondani, hogy frenetikus erejű nyelvkezelésével, a nyelvi regiszterekbe kódolt gazdag szociográfiai anyaggal a zsűri mindhárom tagját meghódította, kár, hogy támadható gyengéje is nem egy van (teljesen indokolatlan például, hogy miért a „tor” szenvedő alanya, a „disznó” beszél el a történetet, s hogy ez a „disznó” hogyan beszélhet úgy, mint egy professzor, továbbá nincs megoldva a rengeteg idegen – szlovák, cseh, cigány – nyelvű szöveg olvasó általi értelmezhetősége sem), s így végül is elálltunk a díjazásától.

S végül az Arany Opus másik díjazottjáról.

Ezt a nyomott hangulatú novellát, rövid történetet egy Hemingway-tanítvány írta Kafka tollával. Központi figurája egy furgonos futár, akiről csak sejthetjük, hogy veszedelmes árut (talán drogot!) szállít, kézbesít. Két rendőr megállítja, félre állnak, tanakodnak. *„A futár fájni kezdett, és aggasztotta a mozdulatlanság. Hangokat hallott, amelyek nem lehettek valódiak: rögösszerű neszeket és szófoszlányokat hátulról, a rendőrautó irányából. Belekeveredett, zivatar, lecsukat, perel, artéria.”* S azután is csupa váratlan és vészjósló dolog történik a novellában (*„sűrű erdő húzódott mellettük, és egyfolytában neszezett odabent valami”, az egyik rendőr „benyúlt a szájába, és kivett belőle valamit, a futár megesküdtött volna, hogy egy apró színes énekesmadár az”, „...érezte, hogy koszos izzadságcseppek szaladnak végig a nyakán, amelyekbe mintha rosszul végződő történetek lettek volna bezárva” stb.*), ezekre a furcsa jelenésekre az elbeszélő nem ad magyarázatot. Nyilvánvaló, hogy a futár fél, csak nem tudni, mitől. S a sejtelmes, megmagyarázhatatlan dolgok sora folytatódik. A főhős hazaér, a felesége kijön eléje, s neki (a futárnak) pontosan az jut eszébe, amit akkor gondolt, mikor a rendőrök megállították: *„...ha rajta múlik, nem nyitja ki az ajtót, és nem enged le az ablakot”.*

Az események két síkon zajlanak: az első sík a külső történéseké, ezek száraz, kopogós közlések, dialógusok, szófukar Hemingway-stílusban; a másik sík hidegjelős, de egzakt pontosságú reflexiókat közvetít, ezek a lélek, a tudat karkai történései.

A mű egésze pedig a félelem, az egzisztenciális szorongás mesterei megjelenítése.

Mindkét munka méltó az Arany Opus eddigi tekintélyéhez, s jócskán hozzá is tesznek ehhez a tekintélyhez.

Tózsér Árpád

Alap 1–12: Bazaltkő lenyomatok, kétezres évek.

Kortárs ukrán költészet

JURIJ ANDRUHOVICS

Kriminális szonettek

A lövés

Az önmegfigyelés kígyója álnok,
itt a palota aranykeretes tükrében
a gúny rózsáját hordom keblemben,
eldöntöttem, hogy nem aggódok.

Benn tárgyal a kabinet, összeesküdnek
éppen, a hulla riadtan lép felém,
pisztolyt rántok, koponyája a cél,
és a golyók az agyába repülnek.

Az áldozat meginog, dőre a pillanat,
a földre hullnak a halk angyalszárnyak,
és felborul a kandeláber csörömpölve.

Én meg kesztyűt húzok (frissen mosottat),
érezem, megölelnék az asztrál-sugarak,
majd végre egy szúnyog döng fülemben.

A szenvedély

A bárban előjön a szenvedély, meg a kés.
Egy szemét alak négy órákor, hajnaltájt
ledöfte a leszbikus barátnőjét, a Katát
(és azt mondta, ehhez ő jobban ért...)

Hason szúrta, meg a torkát is átmetszette,
a nő sem volt magánál, őrjöngve érkezett,
azt mondta: „Sosem hagyom el Janeket.
Hú vagyok, és ha kell, érte ontom véretem.”
(Janek nemi erőszakért ült pár évet a sitten)
Ez volna hát, harmat-friss utolsó szerelem.
Katának halnia kellett – hát ez van.

A szerelem útjait ki nem ismered soha,
szikrázik a nagy szerelem lobogó lángja,
és a kés közbeszól, csak szisszen halkán.

A hazárdjáték

Az asztalon a kártya, gyűrött mint a rongy.
Felmarkolja és nézi a hentes meg a zenész.
Míg a remény vastagszik, lám elfogy a pénz,
az ablak mögött kies a táj és hegyes a torony.

Minden rendben volna, de az ász nem jött.
Elkerülte a szerencse a zenész minden lapját.
Felhördült: „Te mocskos, beverem a pófád!”
– a böllerre nézett és dühödten felnyögött.

Majd fogta a vasalót és a fejéhez vágta
– hát ez sem fog többé bárdot a markába,
és a hentes elterült, már nem is lélegzett.

A zenészért két fegyveres rendőr érkezett,
mert zenészünket komor börtöncella várja,
s lakat alatt nem lesz sem zene, sem kártya.

A maffia

A karmelita tér és a Szentlélek utca
sarkán hever a hulla vagy két méter
hosszú kék szemét lezárta a fegyver
már meg sem moccan és a járdára

sűrű málnaszörpként csorog vére
kalapját is átfúrta a gyilkos golyó
légyraj zsong zúg néhány dongó
a lányok sikítanak: ennek már vége!

Lelke fenn a gazfickó-édenben köröz
stricik csalók zsebmetszők között
lesi a neki való legújabb csemegét.

Itt a földön, e veszett kutya világban
csak vénséges anyja motyog magában:
„Ó, rút halál, elloptad jó fiam életét!”

India

1

Indiával kezdődött, az álmok karavánja arra
vonul, keletre tart, mint a moziban a hős dalia.
A hős most te magad vagy, a józan, a bátor
megszólít a gong, harangszó lesz a víz csobbanásából,
vagy kürt riad, amely neked mondja: „Kelj fel és menj!”,
és ha nem is észlelnéd a szót, a szíved meghallja.

India – nem félsziget. Földrész ez
és határos a semmivel.
A térkép, az atlasz nem is sejtí,
hogy a Nílus minden földrészt körülölel,
és mindenki látja a csillagokat, az eget,
mindenki lát mindent, teli az Isten színházi kelléktára,
de az az idő még nem jött el,
mikor majd a szorgalom az egész világot gömbbé formálja.

Majd felismerjük a gömböt, akár a kenyeret.
Hallszik a rikoltó parancs: „Induljatok, menjetek!”
Rántsátok ki a kardot és menjetek meghalni keleten!
És íme, elindul a derűs banda, elcsattannak a rossz viccek
menetelnek és mindenütt ártanak – de velük dalolsz,
ó, kerubok, angyalok és mennyei hangversenyek.

A repülőről nézve királyságok, tartományok, sivatag,
hegyek, városok, lapulnak a tájban és sűrűsödik a magasban,
és ellenséges a hetedik menny is – hol se vigasz, se manna
nem terem, a társak elvesznek és elkóborolnak a lovak,
elvész az egész konvoj, a törött szőlőindára fonódom
és egy zugban keresem a szót, „ó, a rahmán nyugalom”.

2

Marco Polo ha nem füllentett, akkor tévedett,
mikor az öszvérekről mesélt, meg ökrökről, szamarakról.
Itt csak sötétség van, mély szakadékok, sziklaperemek,
ez itt a ködös Tibet fennsíkjá, erre az út Kínába vezet.
Marco Polo útja a tévedés vak csapdája volt,
mert a nagy utazó elszundított a ringó nyeregben.
Erre tovább nincs már sehol semmi birodalom.
India a végső határ, mert a világon India a perem.

Ott messze keleten elmondják, csak egy nagy fal mered
ott, és mögötte lapul a mély és hallgatag semmi,
és ez a semmi ellenséges,
és nem kedveli az idegeneket.
Itt megáll a vándorok vonulása,
itt nincs dicsőség nincs remény.
Csak dzsungel van, sziklák vannak,
és még rabolni sem lehet.

Az égből mint az eső, úgy csüng alá ez a szomorú fal.
Ázsia összeroppant, széthullsz a sivatagi fövényen,
Ázsia is szétszóródik ebben a konok homokban,
és itt karavánok sora pusztul el – más ez a világ,
itt a csillagok isteni dimenziója dönt mindent romba.
Tévelygő vándor, fordulj meg utadon.
Az utad vezessen lefelé, mint folyómederben a víz futása,
bár sorsod a fényt keresi a sötétség zsákjában,
tudd meg: a lélek ragyogásának ostoba tested az ára.

Sűrű őserdő, állatok, madarak – és oly nehéz minden lépés – Isten kertje volna a természet vagy ájult téblábolás, céltalan, kínos vergődés; de ha mindened széthull, térdre roskadsz.

Barátságatlan e zöld tobzódás, özönlik a pestis, árad a nyúlós, tapadós, nyirkos, habzó árja, ágaskodó dölyfös növények, bódít az álmoosság, zeng a szörnyek és kínok nyikorgó kara.

„Mi ez a zöld ömleny – ösztönök lappangása, démonok és rovarok díszlete? Renyhe vigasság, mennyei kényelem, mint az éden ősi látomása, ahol a gonosz uralkodik, és az ítélet elmarad?”

És az, ki kardot visel, aki bátran kiáll és odavág, és őrzi magában a harag bösz gyűlöletét, Szent Györgyként a démonok, a háрпиák és a fúriák felé csap, és varangyként tapossa szét a kígyó fejét?

Az isteni teremtő a kéz, a tökély, e rítus ódon szándéka mégis az ördög céljait koronázza, és a sátáni üvöltés áriáit zengi a vadon – hát, sorold be magad a kivetettek táborába. El kell hagynod a bozótot, a rengeteget, amíg a Nagy Asszony az oldaladon áll. Szemeiből megtéveszt a fénysugár, az ezüstös ragyogás. Menekülnöd kell!

A folyók a mederben csak lefelé folynak, lassan, sűrű, rest növényi mézga gyanánt, és kezed a csónak orrán szigonyt szegez előre.

A víz szemedbe csap, nem látod a folyót, a halat, nem látsz kagylót a fövényen, parton a liliomot, neked nem villog a jázmin szirmán a harmat.

De látod álmaid arcát a mélyén a folyóvíznek –
ül a magány csónakodban, csákllyával integet,
és sebesült arcod a folyó fenekén remeg.

Emberek élnek a folyóparton, itt, közepén a vadonnak.
E torz testű kimérák, az égből tán, ide pottyantak,
és elvárják tőled, hogy csodáld meg ivadékaikat.

És csalogatják érzékeid mindennel, ördögi kecskeszarvakkal,
hogy kielégítik majd vágyaid, megkapsz, amit csak megkívánsz,
akár a rektális szerelmet is – ne félj, az erdő mindent betakar.

Gyomruk az alvilág verme, vérereikben abszint száguld,
lelkük kitikkadt, kopár nyelvük tatárosan zörög,
az istenüknek hat keze van, és hosszú kezű a királyuk.

Ki szabadította ki a szellemet a palackból, ki engedte
a napvilágra? Ki esküdött meg a fekete kecskebakra,
hogy beteljesíti a gonosz álmait, ha végre valaki lesz belőle?

Köpenyed eltakar, de a horgony hajódat végül megakasztja.
A harsonák tengerén úszik a sajkád – mely lelkedre hasonlít –,
és már látod amott a Paradicsom kapuját, de az a Pokol csapóajtaja.

5

Valamennyi létező Triton, Sárkány, Griff, Python, kik a vadonban kóbo-
rolnak és a macskák, akiket a rossz lelkek elvarázsooltak, az üstökösök,
ciklonok, és minden torz jelenségnek üzenem: közeleg a pokol tüzes
lehelete, ami ugye, elkerülhetetlen, a torkokat bűz fojtogatja majd és a
sötétség mindent betakar. A rozoga hidak a lábunk
alatt ingadozni fognak, és a fene tudja miért, de az ugráló a kecskefar-
kú ördögök olyan bűdösek, mint a megázott ebek. És lesújtasz a
keresztre százszor és újra százszor, mert mint harcos vállaltad ezt az
utat, és ezért a pokol urai kardélre hányják a tested, megragadják kabá-
tod szárnyait, vállad és bokád és egyre ismételtetik, „Mindenért fizet-
ned kell!”

Vagy inkább lennél siket, ott fenn a mennyei magasságban?

A szentek onnan a magasból csak

keveset értenek meg az itteni események jeleiből. De majd angyalok röpködnek, mint halottaikból feltámadt pilóták, kettesével, tán hármasával. Olykor hetesével. Karddal a kezükben repülnek, hogy a lyukból kiszabadítsanak, és közben virágszirmok hullnak. És kedvedért az édenkert képe majd ekkor bontakozik ki igazán: vertikálisan a fák is magasabbak lesznek, de a madarak közelebb merészkednek, az ajándékok meg édesebbek és még súlyosabbak és kedvesen önmagukat hirdetik. Ezek tulipánok, timpanonok és még más ilyenféle meglepetések várnak, itt a könyveket pergamenre nyomják, és lesz oxigén és méz, és így tovább...

És te pontosan tudod azt, hogy akiket ez a föld egyszer már a világra hozott, azokból egy sem tér többé vissza. Senki azok közül, akiknek a vére az ereiben vagy felforrt, vagy megfagyott. Csak téged ért ez a felülről jövő nagy megtiszteltetés, hogy egyenletesen és változatlanul ragyogj.

A jamaikai kozák

A magasba szállok, világjáró társam a szárnyas táltos, és megbámulnak a hollók és már alatt látszik a város, nincs messze a híres mama-Bahama, amott meg Haiti, látszanak Palm Beach és Freetown erős nagy tornyai.

És cseszek rá, hogy lyukas a farmernadrágom, sok pucér ördög, munkanélküli lúzer sütteti a seggét, itt heverész gondtalan a tengerparti homokon, és nem élteti a freetown-i harcaim győzelmét.

A szabad szerelemmel csatázott tizenhárom egyház, és mind ott vesztette bágyadt szavú arany klauzuláit, a cselédek, a karcsú legények, s a legvagányabb kurvák, a szerelem szomja, elúzta onnan a hazugság talárjait.

Most leitatom, a sárga földig, a kalózok nyűtt hadát. Buta fajankók, harminc escudóért mind eladja magát, és hiába is világosítanám fel én a másnapos agyukat, hogy Európa egy nagy semmi, és jó, ha a férfi erős marad.

Az egyik vadember, kinek a fején papagáj táncolt,
a vállamra csapot – bocsánat – szemem szikrát hányt,
– zöldfülű – mondta – a zöldmezős a legjobb bolt,
venni vagy nem lenni – és meghúzta a butéliát.

– Eladok neked egy rabszolganőt, bőre csokoládé,
csapj a markomba, nő nélkül ágyad az ördögé,
és várost alapíthatsz a pusztában, de minnek,
nem tudsz majd örülni fáradtságod gyümölcseinek.

Csinálj vele sok apró kozákot, beakad az áldás
a köténye alatt. Ez volna a nem nekem való élet,
inkább kimúlok. – Nekem ne dumáljon ő, sem más.
Vár a paripám, s leszek most én a hitetlen Tamás,
az alkony pírja fölé szállunk, füttyül az édes jó szél,
cukorhab a felhő és mire a dagály a szirtig ér,
szabad leszek, messze innen paripám hátán.

Alap 1–12: Bazaltkő lenyomatok, kétezres évek.

MARIANNA KIJANOVSKA

[Hallgattam...]

Hallgattam egész éven át. Nagy volt a sebem nyílása,
és nem hegedt össze, csak növekedett a sebem.
Nirvána volnék tán, az őszinteség kusza nirvánája?
Tüzem kihunyt: a testben, a lélekben, a létben,
és az arcom is kihunyt.
Íme az ember – íme, itt van, átmetszve a köldökzsinórom.
Elhagytam a szüléseim gyümölcsseit, semmim sincsen.
Már álmok sincsenek. Csak néhány kusza percáлом.
Tanulok haláltalanul élni, és nem fárad az erőm sem.
Már minden súlytalan lett, mint a versek,
mint a bolygók röpte.
Álmatlan az éj, ülök, s görcseimben
tükröződik a gravitáció ereje.
Kihunyt az értelem, csak az isten tudja miért,
és nem vagyok már költő se.

[Házadban meztelenség...]

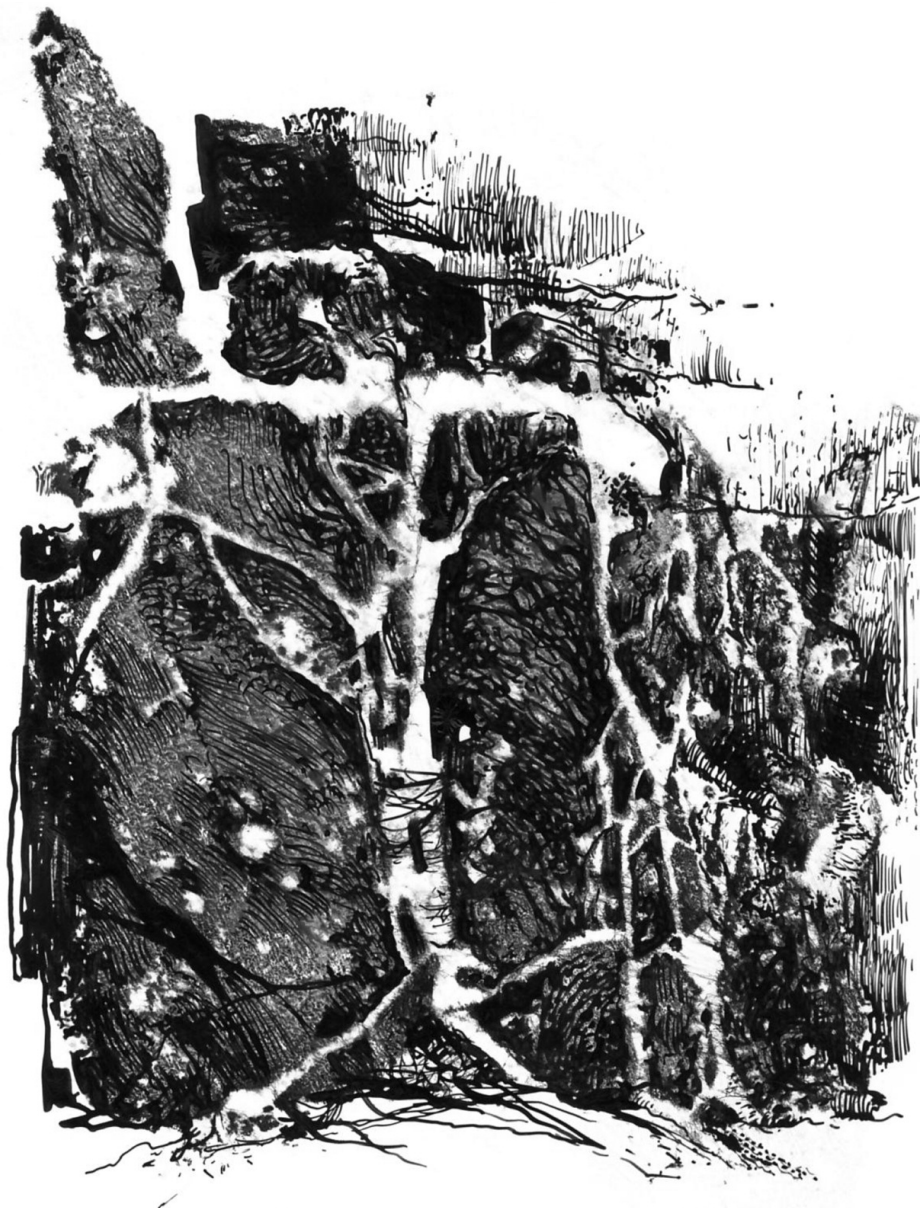
Házadban meztelenség honol, ott voltunk ketten,
ott, hol az én meztelenségem besurrant e házba.
Repültünk (s tétován megtorpantunk) a felhőben.
A felhő az égen születik, gyökeret ereszt, növekszik,
füttösödik felelőssége, sűrűsödik tőle a ború árnya.
Megittuk borainkat és elszunnyadtunk,
és ítéltünk az örök álmatlanságra.
Könyörgöm, uralkodj magadon, Fekete Ember,
már minden fekete, fekete lett az áttetsző Istenanya.

[Tanulni fogok...]

Tanulni fogok, a nyelvemet is elhagyom,
mintha megszűnne a világ – és egy új születne

és teremne fenn új fény – újra felvillanna
túl a Tejúton, a csillagokon.
És legyen minden névtelen, az Isten is legyen az!
És ne legyen mélységes az idő kútja.
Lehet, hogy ez majd megtörténik
és közénk jössz, Urunk, és megbocsájtasz.

Alap 1–12: Bazaltkő lenyomatok, kétezres évek.

OLEH KOZAREV

A moszkvai proszpekten

ezernyi lábnyom a hóban
csúszós talpak nyoma
ezernyi lábnyom a hóban
hever a csendben kissé tán suta
így hever az ember lánya-fia
ölelés után, hajnalban.

millió hópehely táncol az utcán,
az öreg udvar egén
végig a szűk sikátoron
fülembé súgják a proszpekt felé menet
hogy jól jönne nekik a kabátom.

szemembe mar a hó jeges csókja
örjög a körtánc a szélben
a hóvihar kegyét egyformán osztja,
az orrom szívom majd messzire köpök
nyálam egy tétova pehelyre fröccsen
és rátapad a szállingózó hóra
együtt röppenek tova
ki, a boltív alatt
a proszpektre
a veszélyes, végtelen sugárútra.

(Árnyak) Fehéren

a városban az eső múltán száll az illat
az odaégetett krumplicsaga kerülgeti a házat

a felhő langyos szilva-nagy tolakodó legyek
lepik el az eget megbújnak a hull ócsillagok mögött

emlékek kusza lángjai: a kilencvenes évek a háború vége
színek törések... a ciprus lombján még ott lobog a múlt emléke

tobzódó árnyak fakuló tunya színek
a mély éjben száraz ajkak repedeznek

sorsunk nem fér el fáradt markunkba
fehér pompába öltözik a diktatúra

véljük hogy csak a foszló színek miatt
cipeljük magunkkal morózus kínjainkat

liftek vonatok bizottságok talmi szexek (éjcek) visznek
keresztül a léten: a világ zakatoló és felelőtlen

ezüst deres fejünkön, térdünk rogyant, színeink elmosódtak,
nyögések zenélnék a hályogos homályában a közelítő halálnak

fehér karjaink istenhozzádot intenek
reszketőn mint a képzelt vén, vidám istenek

megbízható szolid kölcsön csupán az ember sorsa
és örökségül megmarad hülyeségünk kamatja

elszárad a vérünk sorvadnak az idegek
de büszkén viseljük önző vénségünket

divat az ősz fej divat a tar koponya
és terjeng és terjeng az égett krumpli szaga

*Gágyor Péter fordításai
(Balla Olga nyersfordításai alapján)*

TOMÁŠ RADIL¹

Az auschwitzzi fiúk

(részletek a memoárregényből)

Tavaszzilat terjengett a levegőben. Nagyapa szerette, ha kora délutánonként elkísérem a Munk kávéházba. Akkorra már nagyrészt végzett a munkájával, hiszen hajnalban kelt, és reggel hatkor nyitott a mézszárszék. Délutánra kissé elfáradt, jólesett a pihenés, a terepere a kávéházi ismerősökkel. Eleinte produkáltatott, ahogy a kisfiúkat szokás, társaságának tagjai pedig mindenféle vicceset kérdeztek tőlem. Mikor nagyobbacska lettem, nagyapa megtanított felismerni a kártyalapokat. Fel kellett sorolnom, kinek milyen lapja van, és szerette, ha kibicelek. A többieknek azonban nem tetszett a dolog, pedig nem volt tétje, hiszen nem pénzben kártyáztak, csak a játék örömeért. Később aztán már engem sem szórakoztatott a kibickedés, a kávéházba azonban továbbra is eljártam nagyapával, és hallgattam, mit beszélnek a felnőttek. Érdekes volt és tanulságos.

Egy napon, 1944 márciusának elején kimentem a kávéház udvarára. Tágas, simára taposott térség volt, a közepén óriás gesztenyefa, alatta pad. Ki akartam szellőzködni egy kicsit, mert bent rémes füst volt. Majdnem mindenki dohányzott, nagyapát is beleértve. *Regalia media* szivart szívott, engem szalajtott érte az utca túloldalára a trafikba. Ugyanerre az udvarra nyílt még néhány földszintes ház ajtaja, ablaka; ezekben szegényebb bérlők laktak. Leültem a padra, hogy érjen egy kicsit a nap, bár ereje nemigen volt még. És ekkor történt valami. Pár lépésnyire megpillantottam egy karcsú, sötét ruhás, fekete hajú nőt. Egyedül volt, lesütötte a szemét, és óvatos pillantásokkal, a fejét nem mozdítva térképezte fel a terepet. Mintha villámcsapás ért volna. A nő titokzatos volt, és olyan elbűvölő, hogy kis híján felpattantam és nyomába eredtem. Ez nem Zsuzsika volt, a kedves szép kisleány, akinek beletelik még néhány évébe, hogy felnőjön. Ez egy igazi nő volt, huszonöt év körüli, virágzó szépség. Ellenállhatatlannak láttam.

Ezután minden lehetséges alkalommal az udvaron voltam. Elkísértem nagyapát a kávéházba, otthagytam kártyázni, és azt mondtam, később visszajövök érte, hogy együtt menjünk haza. Kiültem a padra, akár sütött a nap, akár hideg volt, olvastam, vagy csak járkáltam fel-alá az udvaron, és vártam, hogy a nő újra felbukkanjon. Eljártam oda a játszótársaimmal is, focimeccseket és más labdajátékokat szerveztem az udvarra. Közben folyamatosan szemmel

¹ Tomáš Radil (1930, Pozsony) prágai neurofiziológus-kutató, a Cseh Tudományos Akadémia munkatársa. Gyermekévei egy részét Párkányban töltötte; innen hurcolták el családjával együtt Birkenaubába. A szakterületén végzett munkássága mellett tudományfilozófiai kérdésekkel foglalkozik, valamint a holokauszt társadalmi következményeinek feltárása is foglalkoztatja. A szerző első regénye nem csupán a lágerirodalmat gazdagítja, hanem egyedi szemszögből láttatja a korai negyvenes évek Párkányát és a térség mindennapjainak hátterét.

tartottam a házat, amelyben lakott. Hamar megállapítottam, hogy idős anyjával él, egy apró, vézna, beteges külsejű asszonnyal, aki csak ritkán mutatkozott. Megfigyeltem, hogy különféle életkorú, magányos férfiak látogatják a házukat; néhányat ismertem is közülük. Máskor meg a nő ment el otthonról, és egy-egy férfi kíséretében tért vissza, aki aztán egy idő múlva egyedül távozott. Kerülő úton sikerült megállapítanom, hogy a nőt Kohn Olgának hívják, és hogy néhány évvel ezelőtt költözött Párkányba az anyjával; hogy honnan, azt senki sem tudta pontosan. Megtudtam azt is, hogy nem dolgozik, prostitúcióból tartja fenn magát, és hogy szépsége, intelligenciája miatt nagy népszerűségnek örvend a férfiak között – a nőknél meg épp ellenkezőleg. Abból, amit addig megfigyeltem, sejtettem már, mi a helyzet, az utólagos információ csak megerősítette a gyanúmat. Annak ellenére, hogy túl voltam a bármicvómon, gyerek voltam még, és a nőkhöz fűződő minden szenvedélyem szigorúan az érzelmekre korlátozódott. Tovább jártam hát az udvarra, anélkül, hogy ezzel komolyabb célom lett volna.

(...)

1944. március 19-én erős zúgás töltötte be a levegőt. Sok-sok nagy gép repült szabályos alakzatban Budapest felé. Ezek biztosan nem Liberatorok, gondoltam, azok magasan szállnak, ráadásul máskor és másfelé szoktak repülni. Kimentem az utcára. Egy ember, akinél messzelátó volt, azt mondta, német gépek. Estére már bizonyossággal tudtuk: a németek megszállják az országot. S mindenki számára világos volt, hogy az életünkben új fejezet kezdődik.

(...)

Silbermann úr dühöngött. Nem miattunk – a legrosszabbkor jöttünk, reggel, mikor a latrinán csúcsforgalom volt, és minden egyes pottyantónyílásnál türelmetlenül sorakoztak az üríteni vágyók. Néhány szerencsétlennek mellément, összerondítva a betonpadot, amelynek a tisztasága Silbermann úr szívügye volt; a scheisskommando erre kijelölt tagja nem győzte tisztogatni és fertőtleníteni az átható szagú klórmésszel. A sorban állók közül többen nem bírták már, és a nadrágjukba csináltak, s voltak, akiknek sikerült ugyan letolniuk a gatyájukat, de a földre piszkítottak. Nyilvánvaló volt, hogy a latrina kapacitása nem elegendő ennyi ember anyagcsere-végtermékének befogadására.

Dühöngött Silbermann úr, kiabált a bokájára tekeredő gatyával várakozó sokaságra, hadonászott a botjával, hogy végigverem a tökötet, disznó banda! A közelében ácsorogtunk, de nem vett bennünket észre.

– Fura egy pofa, mi? – hajolt hozzánk Pista. – Máskor is hallottam már így üvöltözni.

De nem volt igaza. Silbermann úr teljesen normális volt, a dühöngést és az ordenaré beszédmódot a helyzet hozta ki belőle. És sose lett volna képes megütni senkit; az említett rész volt azonban a csontsovány, félmeztelenül dülöngélő emberek testén az egyetlen olyan pont, amelyen talán nem kente volna össze szarral a botját, ha valóban odacsap vele.

Fertelmes volt a látvány. Akikkel ezek a balesetek történtek, nagyrészt felnőttek voltak, nemrégiben még családapák, köztisztelőben álló polgárok. És most itt állnak megálázva, megfosztva minden emberi méltóságuktól, pedig erre semmilyen módon nem szolgáltak rá. Embertelen körülményekkel akarták őket állattá tenni, és nem kellett már sok hozzá, hogy a pokoli terv kiötlői sikerrel járjanak. A letolt nadrággal tántorgó, csontbőr, ürüléktől mocskos férfiak groteszk, ám cseppet sem nevetséges látványt nyújtottak.

Olyan volt az egész, mint egy rémálom. Silbermann úr tisztában volt a nyomorúságos helyzetükkel, és ettől szenvedett. Szívesen tett volna valami jót, valami emberit, de ebben a zűrzavarban, hajszában, iszonyú bűzben nem tudta, hogyan segíthetne, nem volt már ura a helyzetnek.

(...)

Aztán nagy szerencsétlenség ért bennünket. Számoltunk vele, tudtuk, hogy bármikor történhet valami, állandó feszültségben éltünk. Nem hittük, hogy a tetoválás azt jelenti, nem lesznek már szelekciók.

Jom kippur előtt egy nappal történt. Az engesztelés napját főleg a hajdani jesivabóherek tartották számon. Sokan voltak, majdnem mindannyian Kárpátaljáról vagy Észak-Erdélyből. A vallásos fiúk általában nagyobb csoportokba tömörültek, hogy kilegyen az imákhoz szükséges tíz ember. Idővel még imakönyveket is sikerült szerezniük – néha organizáltak számukra a Kanada-kommandós ismerőseik, általában azonban drágán fizettek érte, a szájuktól elspórolt kenyérral.

Gyanútlanul fogadtuk, mikor elkezdődött. Extra appellt hirdettek; felsorakoztunk ötösével, és rögtön indulást vezényeltek. Azt hittem, zuhanyozni megyünk újra, meg ruhát fertőtleníteni. Néha szóltak, hogy ez lesz, néha nem. Ezúttal nem mondott senki semmit. Kevés ór kísérte a menetet. Végignézttem a többiekén, senkin sem látszott különösebb aggodalom. Kellemes idő volt, jólesett a mozgás.

Rövid idő elteltével megérkeztünk arra a térségre, ahol annak idején az SS-ek fociztak a sonderkommandósokkal. Most mintha valahogy túl sok lenne itt az SS... Nyilván ránk vártak. Egy darabig csak álltunk felsorakozva, majd megjelent egy lovaglónadrágos, csizmás tiszt – a mai napig fel tudom idézni. Az egyik kezében kalapács, a másikban egy deszka volt. A zsebéből néhány szöveget húzott elő, ezeket a szokásos módon az ajka közé vette, majd végignézett rajtunk, mintha azt akarná felmérni, milyen magasak vagyunk. Bal kezébe vette a deszkát, merőlegesen a kapufához tartotta, és felszegezte. Néhányan azt állították később, hogy Mengele volt, de tévedtek. Mengele sosem csinált volna ilyesmit saját kezűleg. Néhány tiszt segédkezett ugyan a szegecselőnek, de hogy Mengele köztük volt-e, mint egyesek állították, nem tudom – túl elfoglalt voltam ahhoz, hogy alaposan megnézzem őket. Feszülten figyeltem, mi történik, mit akarnak velünk csinálni. Azt tudom csak biztosan, hogy a jelenlevő tisztek nem avatkoztak be semmilyen módon abba, ami a szegelés után következett.

Nagyon gyorsan, szinte magától zajlott le az egész. Az ötös sorok fokozatosan egyetlen hosszú oszloppá alakultak, amely gyors léptekkel, szinte ügetve haladt a kapura szegezett lécz felé. Át kellett futni alatta, és a mellette álló SS-ek jobbra vagy balra küldték a fiúkat aszerint, hogy hozzáért-e az illető feje a léchez vagy sem.

Nem mondtak ugyan egy szót sem, de tudtuk már, hogy ez egy újabb szelekció. A csoportunkból én voltam az első. Gyorsan közeledett a sor a kapu felé. Tíz méternyire a céltól felhangzott, hogy *Laufschritt!* Futás. Legyen ideje az SS-eknek a jó vagy a rossz oldalra küldeni az előző jelöltet.

Bűvöltem a léczet. Ahogy közeledtem felé, mintha feljebb, egyre feljebb került volna! Kihúztam magam, amennyire csak tudtam. Az utolsó lépéseket szinte lábujjhegyen tettem meg. A fejem bűbja ért csak hozzá. Hajszálon múltott. Az egyik SS még futtomban elkapta a karomat, és a megfelelő magasságot elért fiúk csoportja felé irányított. Világos volt, hogy ez most az életet jelentette.

A deszkánál két SS állt. Az egyik azokat kapta el, akik elérték a lécet, a másik azokat, akik nem. A beérkezőket éppen csak lefékeztek egy kicsit, hogy a futás lendülete továbbvigye őket a katonák által meghatározott irányba. Mintha álomban történne, mintha némafilmet látnék. Teljes volt a csend, az ügető fiúk lábának dobbanása sem hallatszott a fűben. Az SS-ek nem voltak durvák, se fenyegetők. Nem volt rá szükség. Inkább úgy tűnt, jól szórakoznak, időnként még el is mosolyodtak, mintha gyepen kergetőző gyerekek játékát figyelnék.

Magamhoz tértem, körülnéztem. Itt volt velem Smule, Pista és Pepi. Mind magasabak voltak nálam. Hirtelen cikázott át rajtam a felismerés. Alig bírtam magamból kitérselni:

– Hol van Viki? Hol a Focista?!

– Elöttem futott – mondta Smule. – Ő volt közülünk az utolsó előtti. Nem érte el a lécet. A másik csoportba küldték. Sokkban volt biztos ő is. Elvitték őket rögtön, hátra se nézett!

Próbáltam a „kicsik” távolabb álló csoportjában kivenni Vikit. Nem sikerült. Túl sokan voltak.

A szelekció véget ért. Nem tudom, levette-e valaki a deszkát a kapuról. Mi, „nagyok” nem érdekeltünk senkit, csak felsorakoztattak a szokásos módon. Bénultan álltunk mindannyian. Néhányan elkezdtek mondani a kaddist a kiszelektáltakért. Csatlakoztunk. Egyedül Smule tudta fejből az egészet, mi csak az elejét mondtuk vele mindig.

Visszavezényelték a blokkunkhoz. Útközben a gondolatainkba merülve hallgattunk. Nekem azon járt az eszem, hogyan néztük egy-két hete Vikivel ugyanott az SS-sonderkommando meccset, s hogyan nem bírta magát türtőztetni a Focista, mikor a kerítésen átrepülő labdát visszarúgta. Annál a futballkapunál ítélték halálra, ahol a kedvenc játékát játszották. Tehetséges focista volt, remek hivatásos játékos válhatott volna belőle. Az SS-ek, akik ott fociztak a sonderkommandósokkal, most megölik, a sonderkommando megélégeti a testét, hogy ne maradjon belőle semmi.

A testmagassága miatt küldik a gázba. Két-három centivel volt csak alacsonyabb nálam, de az anyja küldeményeinek köszönhetően ő volt ötünk közül a legjobb állapotban. Hogyan tudatjuk Marika nénivel, hogy mi történt? Viki távoztával megszűnt a kapcsolat az összekötővel, akiről mindössze annyit tudtunk, hogy politikai fogoly. Magával vitte remek, eredeti ötleteit is. Ha megérte volna ennek a vadállati, értelmetlen, ember-telen üldöztetésnek és tömegmészárlásnak a végét, nemcsak focistává: kiváló, kreatív vállalkozóvá nőhetne volna ki magát.

Vacsora előtt elsétáltam egy pontra, ahonnan ráláttam a krematórium kéményeire. Valamennyiből fekete füst gomolygott, jelezve, hogy a kemencékbe új adag friss holttest került. Azt persze nem tudtuk megállapítani, hogy a négy halálgyár melyikében ért véget Viki barátunk, a Focista élete tizennégy éves korában. Nagyon hosszú idő után tudtam csak meg, hogy az akkor kiszelektált fiúkat még két napig a tábor egyik blokkjában tartották bezárva, és csak akkor küldték őket a gázkamrába, amikor az érkező transzportok között felszabadult egy kis hely. A németek a gyilkolást a lehető legproduktívabban szerették csinálni.

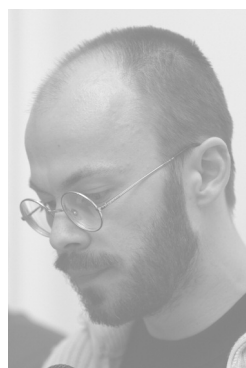
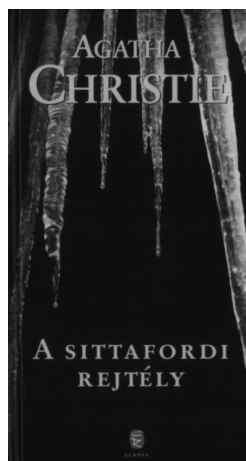
Mészáros Tünde fordítása

Egy regény hófúttá nyomai

Fekete háttér előtt lógó hatalmas, tűhegyes jégcsapok: dermesztő látvány Agatha Christie *A sittafordi rejtély* (The Sittaford Mystery, 1931) című regényének borítója (Európa, 2010). Még inkább az a cselekménye. Nemcsak a téli milió, hanem a gyilkosság miatt is, bár semmi különös kegyetlenséggel elkövetett „skandináv” bűntényre nem kell gondolni, csak a szokásos angol módira: az író által oly jól ismert, s többször is oly érzékletesen és finom íróniával megrajzolt vidéki környezetre és gyanúsítottak (örökösök, ismerősök és barátok) viszonylag zárt körében elkövetett trükkös gyilkosságra. A történet ezúttal egy behavazott dartmoori faluban, Sittafordban játszódik, ahol egy fagyos téli estén saját házában meggyilkolnak egy tehetős, nyugalmazott katonatisztet. Bár a jelek rablógyilkosságra vallanak, inkább az tűnik valószínűbbnek, hogy a tettes vagy tettesek csupán ennek a látszatát akarták kelteni. Viszonylag hamar akad gyanúsított is, akit a rendőrség – a körülmények bizonyítékértékű összejátéka folytán – letartóztat. Aligha követek el titoksértést, ha elárulom, hogy ez egy szükségyszerű, de mégis téves lépésnek bizonyul.

Az esetet igazából az teszi borzongatóvá, hogy a bűntényről egy asztaltáncoltatással egybekötött szeánsz résztvevői még az előtt tudomást szereznek, mégpedig egy túlvilági üzenet formájában („Trevelyan halott”), hogy arra egyáltalán fény derülne. A bűnügyi rejtéllyel összekapcsolódó spiritizmus az író ezen művében tűnik fel először, hogy aztán későbbi regényeiben (*Bűbájos gyilkosok*, *Szunnyadó gyilkosság*) és novelláiban (*Halott ember tükre*, *Indíték kontra lehetőség*) ugyanolyan jellegzetes, ha nem is nélkülözhetetlen kellékké válják, mint az ötórás tea, a karácsonyi puding vagy a bridzs. S mivel krimiről van szó, valószínűsíthető, hogy a sokáig megmagyarázhatatlannak tetsző „szellemes kommunikációra” végül akad természetes, racionális alapú magyarázat.

A nyomozásba a rendőrökön kívül amatőrök is bekapcsolódnak. Egy fiatal, felettébb ambiciózus (értsd szemtelen és szemfüles) újságíró, Charles Enderby, aki véletlenül keveredett bele az ügybe, és az ártatlanul letartóztatott férfi talpraesett, mindenre elszánt menyaszszonya, Emily Trefusis, aki a siker érdekében, a logikai következtetések mellett, gátlástalanul veti be női vonzerejének minden lehetséges fegyverét is. A regény érdekessége, hogy a hivatalos szervek munkájáról Christie korántsem fest olyan rossz képet, mint azt az E. A. Poe-tól eredő, majd A. Conan Doyle által megerősített műfaji

hagyomány megkívánná; sőt, a tettes Narracott felügyelő és a két műkedvelő együttműködésének köszönhetően kerül végül az igazságszolgáltatás kezébe. Szólhatnak még ezzel kapcsolatban a korjellemző társadalmi szerepek, a női és férfi viselkedésmódok, illetve sorsminták ironikus reflexiójáról vagy a detektívtörténetek címére tett megannyi gúnyos megjegyzésről, de nem teszem, mert van egy ettől – számomra legalábbis – érdekesebb vonulata a regénynek: egy másik regény, melynek lappangó jelenléte végig érzékelhető, még ha nyomait itt-ott vastagon belepte is a hó.

Az első árulkodó nyom a történet helyszíne, Dartmoor. Egy irodalmilag „terhelt” cselekménytérrel van ugyanis szó, hiszen itt, ezen a dél-angliai dombos, mocsarak és sziklák övezte tájon bonyolódik Arthur Conan Doyle talán leghíresebb regénye, *A sátán kuttyája* (*The Hound of the Baskervilles*, 1902) is. Ez önmagában persze még kevés, lehetne csupán véletlen egybeesés is, ha a mű más összetevői nem erősítenék meg folyamatosan e gyanús térbeli érintkezés szövegekői megalapozottságát (Christie művét N. Kiss Zsuzsa fordításában idézem).

Az áldozat frissen nősült inasa, Mr. Evans kénytelen elhagyni addigi munkahelyét. Megboldogult gazdája hagyott ugyan rá némi pénzt, de ez kevés a megélhetéshez. Ezért próbál új munkát találni a kapitány régi barátjánál, Burnaby őrnagynál. Evans a meggyilkolt Charles Baskerville inasával, Barrymoore-ral állítható párhuzamba, aki a haláleset miatt szintén távozik az ódon családi kastélyból, hogy a kis örökségre alapozva, amit Sir Charles hagyott rá, új vállalkozásba kezdjen.

A 15. fejezetben esik szó arról, hogy a közeli börtönből megszökött egy veszélyes, rablásért és erőszakért elítélt fegyenc. Annyit még elárulhatok, hogy később sikerül őt elfogni, és kiderül, hogy személye a sittafordi lakosok egyike számára korántsem ismeretlen. *A sátán kuttyájában* szintén ez történik: Watson és az ifjú örökös Baskerville Hallba való megérkezése napján lovas katonák járnak a vidéket, mivel a dartmoori börtönből kiszabadult Selden, a nottinghilli gyilkos. Néhány napi bujdosás után ő is rendőrképre kerül, a Barrymoore-házaspár nagy bánatára...

A sittafordi udvarház külföldi bérlőjének lánya, Violet Willett zseblámpájával fényjeleket ad le valakinek éjszaka a kertkapuból. (206.) Enderby, a magánnyomozást folytató újságíró éri őt tetten, ami meglepő felfedezéssel jár a számára, bár az új információért szó szerint meg kell küzdenie egy nálánál erősebb ellenféllel. Doyle regényében Watsonék lepik meg egy éjszaka Barrymoore-t, az inast, aki az ablakban állva gyertyával ad le jelzéseket a lóp irányába.

Emily Trefusis a nyomozás egy fontos szakaszában felgyalogol a Sittaford Bérc tetejére. „Ha minden igaz – mészlik el magában a fenséges kilátás hatására –, ilyen magasból jobban átlátni a dolgokat, mintha leemelnénk a tetőt a babaházról és bekukucskálnánk.” (136.) Miközben a falucska madártávlati képében gyönyörködik, arra is ráébred, hogy az igazság kiderítésében, ami egy általa nem ismert, immár halott ember életének és személyiségének megértését követeli meg, alapvető fontosságú a vizsgálódási pont(ok) kijelölése. Magában ezt „állásszög”-nek nevezi el, ami minden ember esetében „egyedi, átruházhatatlan”. (137.) Egy éjszakai üldözés folyamán Watson magas, szikár férfi fekete sziluettjét látja feltűnni egy szikla tetején, aki mellén összefont kézzel mered maga elé. Akkor még nem tudja, hogy a nyomozását titokban felvigyázó Holmest látta ott, nem pedig a szökött fegyencet kereső börtönőrök egyikét. Alakja a mindenem felülemelkedő, a dolgokat mindig bizonyos rálátásból, a kívülállók többléteudásával szemlélő Nagy Detektív jelképes pózoként értelmezhető. Van abban némi ironia (Holmes nőkről alkotott, nem túl hízelgő véleményét ismerve), hogy Christie ezt a kivételes pozíciót épp egy fiatal, szerelmes nőre ruhazza át.

A két regény kapcsolata szempontjából figyelmet érdemel még Mr. Rycroft, az idős természetbúvár figurája is, akiről az a hír járja, hogy „mindenféle messzi tájon cserkészett be madarakat a British Museum gyűjteménye számára”. (115.) E szereplő két másik, eltérő okból emlékezetes krimi-karaktert is eszünkbe juttathat. Egyrészt *A sátn kutyája* Stapletononját, aki hasonló szenvedéllyel kutatja és gyűjti a környék bogarait és lepkéit, és aki nem melleleg – spoiler! – Doyle regényében az elkövető szerepkörét tölti be. A mű olvasása közben tehát önkéntelenül is felmerül a befogadóban, hogy az író esetleg, szemtelen módon, nem Rycrofte-ot hozza-e majd ki gyilkosként a történet végén. Merthogy, mint minden „rendes” Christie-regényben, így ebben is, az ügyben érintett személyek egyike sem mentes teljesen a gyanú árnyékától. Másrészt az öregúr egy későbbi vallomásából („Ornitológia és kriminológia: e kettőnek szentelem magam.” 138.) és Miss Trefusis róla adott jellemzéséből az is nyilvánvalóvá válik, hogy Miss Marple közele, ha nem is vérszerinti, de szellemi rokonáról van szó: „Ez az apró, ráncos, fonnyadt öregúr olvasott és tanult, jártas az emberi természetben, és lobog benne az élénk, emésztő kíváncsiság, amely a szemlélődő ember sajátja, ellentétben a tettek emberével.” (116.) Házi könyvtárát a madártani munkák mellett főként okkultizmussal foglalkozó kiadványok, kortárs detektívregények és kriminológiai szakkönyvek teszik ki. A második és harmadik csoport együttes említése alig leplezett utalás Doyle ez irányú érdeklődésére, s az ebből születő munkáira, egyfelől a Holmes-történetekre, másfelől a fantasztikus novellákra. Az ügybuzgó Enderbyben fel is merül annak a lehetősége, hogy az asztaltáncoltatással kapcsolatban kikéri a kriminológia mellett okkultista kérdésekben is szaktekin-télynek örvendő író véleményét. (105.)

Ez utóbbihoz hasonlóan nyílt utalás az is, amikor az egyik helyi lakos kíváncsi unoka-öccse ekképpen ajánlja fel a szolgálatait az újságírónak: „Mondja már, maga netán detektív? Besegíthetnék? Sherlock Watsonja figura?” (190.)

A fenti összefüggések tudatosítása után új megvilágításba kerülnek a regény „kutyás” részei is. Mert hogy ilyenek is vannak, igaz nincs belőlük túl sok, és nem is a háttorzongató hatás fokozásában érdekeltek, de ugyanolyan elidegeníthetetlen alkotórészei a Christie által készített Holmes-kirakósnak, mint az eddig említett példák.

Már a regény elején elhangzik egy akkor még látszólag „ártatlan” rövid párbeszéd a macskák kényeztető otthoni tartásáról, mely aztán végül egyértelműen a kutyák javára dől el: „– Ezerszer inkább kutyát, mint macskát. – Aláírom. Simán. Úgy értem, a kutya – az mégiscsak kutya, kérem.” (14.)

Egy alkalommal a gondolataiba merülő Emilyt a sűrűsödő ködben váratlanul megszólítja valaki: „– Elnézést – mondta az illető –, nem látott véletlenül egy bull terriert?” (157.) Az első hallásra félelmetesnek ható kérdés (magányosan kóborló véreb a ködben) önkéntelenül is felidézi az olvasóban a köd borította lápon kísértő „sátn kutyáját”, de ez a benyomás az állat gazdájának, Wyatt századosnak a jellemzését követően nagyon hamar szertefoszlik: „Ragaszkodó jószág, csak teljesen hülye. Még elüti valami...” (uo.) Az eb még egyszer felbukkan a történetben. Amikor Mr. Rycroft tesz látogatást az idős katonatisztnél, az állat végig a nyomában marad: „A nőtény bullterrier nem tágitott tőle a kapuig, vészes riadalmára.” (201.) Az előbb idézett jellemzés után azonban már nem tudjuk komolyan venni a kutya fenyegető jelenlétét, s inkább a természetbúvár félelmét találjuk komikusnak.

Agatha Christie tehát – jó értelemben – játszik velünk, Doyle klasszikusát is ismerő olvasókkal. Hangulatokat, jeleneteket és szereplőket idéz meg a Holmes-regényből; nem tolakodóan és nem is erőltetetten (mint tette ezt például a *Bűnszövetkezetben* fejezetében), hanem mértékkel adagolt és finoman elhelyezett inter- és extratextuális utalások,

helyzet- és alakpárhuzamok segítségével tartja ébren *A sátán kutyájának* irodalmi emlékezetét. Nem írja át a szöveget; inkább azt mondhatnánk, hogy egy olyan *ráírásról* van szó, amely a palimpszeszt logikáját követi, és a műfaji és szövegközi *déjà vu* érzésének fenntartásában érdekelt: az író saját történetének szövögetése közben itt-ott látni engedi annak a háttérrratívának a nyomait, melyet maga használ – ha nem is szorosan követendő mintaként, de ideiglenes sorvezetőként vagy hangulati kulisszaként. A végeredmény pedig egy kettős élvezetet biztosító, Holmes-visszhangokkal dúsított hamisítatlan Christie-krimi.

Alap 1–12: Bazaltkő lenyomatok, kétezres évek.

BAKA L. PATRIK

„Halld üvöltésem!”

Castamere-i esők

*Zolczer Péternek,
barátsággal és nagyrabecsüléssel*

And who are you, the proud lord said,
that I must bow so low?
Only a cat of a different coat,
that's all the truth I know.
In a coat of gold or a coat of red,
a lion still has claws,
And mine are long and sharp, my lord,
as long and sharp as yours.
And so he spoke, and so he spoke,
that lord of Castamere,
But now the rains weep o'er his hall,
with no one there to hear.
Yes now the rains weep o' er his hall,
and not a soul to hear.

Mondd, ki vagy, így szólt az úr,
Hogy meghajtsam fejem.
Macska, csak más bundában,óh,
Nem több, úgy hiszem.
Aranybunda vagy vérvörös,
Csak oroslán karom;
Az enyém oly éles épp,
Már rég próbálgatom.
És így papolt és így papol
a castemere-i úr,
Termében most eső dobol,
S a szél pernyét sodor.
Termében most eső dobol,
S a szél árván pernyét sodor.

George R. R. Martin

Pétersz Tamás fordítása

Vitát nyitni arról, hogy valójában ki is a *Castamere-i esők* szerzője – egyesek szerint minden bizonnyal –, vagy meddő vállalkozás volna, vagy igencsak messzire vezetne. Nemes egyszerűséggel persze ennyivel is letudhatnánk a kérdést: George R. R. Martin. Megeshet azonban, hogy mindez nem is ilyen egyértelmű... de erről majd később. Az, hogy a költemény hol és milyen kontextusban – az eseménykort alátámasztó (esetleg előrejelző) támpilléerként, avagy épp ellenkezőleg, annak megtörése okán – jelent meg, már annál inkább kezelhető tényként. Elemzésünk szempontjából a legérdekesebb jól lehet az lesz, ahogy az egyes szituációk más és más értelmet csöptetnek a sorok közé, vagy legalábbis több értelmezési lehetőséget kínálnak, mindannak fényében persze, hogy a textus már csak önmagában, szöveggörnyezetéből kiszakítva sem egysíkú. Ezen túlmenően *A tűz és jég dala* ciklus szövegalapú keretein túlnőve kétségkívül foglalkoznunk kell – vagy lehet – a kötetek történetére épülő tv-sorozat adta újabb értelmezésekkel, sőt, ha még tovább megyünk, úgy a rajongók alkotta zenei gyöngyszemek némelyike is méltán említést érdemel. Mondom ezt már csak azért is, mert ennek a munkának, pontosabban a textus alapjául szolgáló diskurzusnak éppúgy

1 https://www.youtube.com/watch?feature=player_embedded&v=2I7wzOaODYQ

2 Pl. George R. R. MARTIN, *Kardok vihára*, ford. Pétersz Tamás, Alexandra, Budapest, 2009.

egy ilyen feldolgozás szolgáltatott kiindulási pontot. Amennyiben tehát a kedves olvasó hozzám hasonlóan kedveli az interart kalandozásokat, mindenképp ajánlom figyelmébe Karliene Reynolds feldolgozását¹, mely kitűnő aláfestése lehet e gondolatfolyam végigfutásának – vagy épp végigűzésének – is.

Azok számára, akik olvasták Martin regénysorozatát, igencsak megmosolyogtató lehetett a *Trónok harca* harmadik évadának kilencedik epizódja nyomán fogant döbbenet, amely végigsöpört a világ(hál)ón. Az ugyancsak *Castamere-i esők* címen futó részben kibontakozó események szinte már a szerző ellen tüzelték a hangulatot, lévén a rajongók táborának tisztos része azon méltatlankodott, hogy Martin milyen kegyetlenül bánik (el) a leginkább szeretetreméltó (fő)szereplőkkel... mindezt persze úgy, hogy a harmadik évad alapjául szolgáló kötet már az ezredfordulón megjelent! Tehát nem elég, hogy korábban a kvázi főhősnek titulált Ned Stark, de most gyors egymásutánban annak hitvese, Catelyn és elsőszülöttje, a sárőr Robb, Észak Királya is. Westeros világa egyszóval nem leányálom, ezt immár sokadszor megtapasztalhattuk... de többek közt épp ezért is más, épp ezért is szárnyal oly magasan, s ezért érdemelte ki a fedőlapokon szereplő sort: „A fantasy műfajának Tolkien óta egyik legnagyobb teljesítménye.”² Mindez jelen esetben azonban csak felvezetés, az emlegetett epizód ugyanis nem hiába kapta a címét. A Vörös Nász terrorjának nyitánya ugyanis nem más, mint a már korábban is – a textusban és a sorozatban egyaránt – meg-megjelenő ének, Lord Tywin diadaláról.

A *Castamere-i esők* ilyenformán szöveg a szövegben. Ezért is olyan bonyolult eldönteni – mint azt már első gondolatommal is megjegyeztem –, hogy ki is a tulajdonképpeni szerzője. A beidézett, eredeti textus alján persze ott szerepel A tűz és jég dala ciklus írójának neve, mégis, amennyiben flexibilisen viszonyulunk az irodalom berkein belül életre hívott univerzumokhoz, az azokon belül lezajló eseményekhez és a megismert karakterekhez, elméletben – gyakorlatban persze semmiképp, ez viszont nem is gond, az irodalom és a filozófia egyébként sem gyakorlati diszciplínák; nem hasítunk velük követ, nem gyorsítunk velük részecskét, egyszerűen csak gyönyörködtetjük magunkat bennük, gondolkodni és elgondolkodni tanulunk általuk – bátran azt mondhatjuk, hogy nem ismerjük a *Castamere-i esők* szerzőjét. Mint ahogy azt már első bekezdésemben is elejtettem, meg tudjuk nevezni, hogy hol, mikor és milyen kontextusban hangzott el az ének, sőt azt is, hogy az általunk ismert eseményekkor kik adták elő, az eredeti dalnok személye azonban homályba burkolódik. S talán ez jól is van így. A szerző ugyanis – legyen fiktív vagy valós – csak egy szűrő. Ami marad, az a mű. A mű pedig már nem a szerzőé, hanem a mindenkori olvasó öröksége, aki önmagát találja meg benne. Egy érzésben, egy helyzetben, egy világban, nem fontos, de mindenképp önmagát. S az, hogy ezeket a sorokat egy westerosi vagy épp egy európai jegyezte-e le, az a fentiek fényében már nem is számít igazán.

Martin gigantikus eposzában nem csak egyszerűen eseménysorozat vonultat fel, sorsokat kreál és ötvöz, de világot is teremt, mely bár sokszor „sötét, és tele van iszonyattal” (892.)³, ritkán látott, éles kerekkel rendelkezik. *A tűz és jég dala* talán legjobb példája annak, miként teremthet egy szerző új univerzumot. Ezt persze jelentős mértékben elősegítik az impozáns szövegterek (mind ez idáig öt kötet jelent meg a tervezett hétből – magyar nyelven is –, szerény becslésem szerint pedig úgy a harmadikban, tehát a *Kardok viharának* spektrumában eshetett meg, hogy az eposz túllépte a Biblia kereteit!), de ami még ezeknél is fontosabb, azok a szereplők folyamatos reflexiói a teremtett világ történelmének bizonyos szegmenseire. A karakterek olykor oldalakon át emlékeznek, folytatnak diskurzusokat a közelebbi és távolabbi múlt egyes eseményeiről, máskor egy-egy félmondattal vonatkoztatnak csak vissza. A világ történelme tehát annak jelene mellett bontakozik ki előttünk, hisz a karakterek számtalanszor vonnak párhuzamot múlt és jelen, holtak és élők (jellemes és történelmi) közé, tovább és tovább szilárdítva az ok-okozatiság megingathatatlan tetsző fellegvárát. Az utalások főként a Targaryen-házból származó királyok regnálásának időszakán belül mozognak – cirka háromszáz év –, ez persze nem túl meglepő, ha tudjuk, hogy Westeros lényegében új időszámításba kezdett az első Targaryen uralkodó, Hódító Aegon partraszállásával, aki egy jogar alatt egyesítette az addig hét királyságra darabolt földet. Beszédesebbé a karakterek viszonya a közeli és távoli múlthoz, éppúgy, ahogy az a mi univerzumunk esetében is megfigyelhető. A történelem egyes szakaszai ott lüktetnek az oldalakon, a jelen viszonyainak meghatározóiként, míg mások már csak régi, homályos mesék. „Egyre messzebb és messzebb nyúlunk vissza [...], anyáinkhoz és apáinkhoz, aztán az ő szüleikhez. Elődeink drótján rángatott bábok vagyunk, és egy nap a saját gyermekeink veszik majd fel a mi drótjainkat, és kezdenek a táncba helyettünk.”⁴ (1006.)

Talán megér egy kitérőt az a gondolat, amelynek jó alapot szolgáltat a fentebb zárójel közé bújtatott becslés, vagyis hogy *A tűz és jég dala* terjedelmét tekintve túllépett a kereszténység szent könyvének keretein. Ez persze csak egy jelképes határ, s e vonulatot nem is kívánom tovább folytatni, a hangsúly ugyanis az opus nyújtotta részletességre nehezedik. Érdemes például párhuzamba állítanunk a magyar középkor Árpád-házra eső szakaszát, konkrétan a korból ránk maradt forrásokat, illetve azok mennyiségét és milyenségét Martin művével. Az Árpád-kori oklevelek, legendák, geszták és egyéb feljegyzések (ide értve Anonymus és Kézai Simon munkáit is) terjedelmüket tekintve együtt sem tesznek ki többet az angolszász szerző kötet sorozatának néhány fejezeténél. Noha autentikusságukat nézve csak ezek értékelhetők, hisz velük szemben a kort boncolgató tanulmányok kilépnek a vizsgált éra berkeiből (mint ahogy *A tűz és jég dala* ciklus bizonyos aspektusait elemző tanulmányok is), lévén tekintélyes distanciából vizsgálják azt; mondhatnánk, kutakodásaik és összehasonlításaik nem segítenek, hogy jobban bele tudjunk helyez-

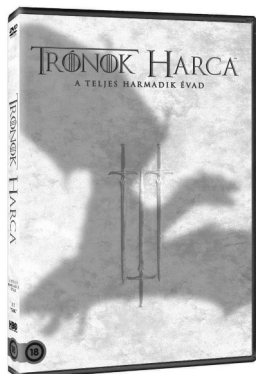
3 Uo. Az oldalszámok – a továbbiakban is – a hivatkozott kiadásra vonatkoznak.

4 Kiemelés az eredetiben. (B.L.P.)

kedni az adott világba, illetve az azt megélő emberek horizontjába, csupán megállapításokat tesznek róla, nem mellesleg azt is a jelenből, avagy univerzumnyi távlatból. Azoktól, akiknek egy pillanatra úgy tűnt, hogy a valóságot becsmérlem a fikció javára – már ha a korábban emlegetett két középkori szerző művei valóságnak tekinthetők, nem titok ugyanis, hogy az ismereteit meghaladó részeket maga Anonymus is fantáziájának szüleményeivel pótitotta(!) –, elnézést kérek, s még egyszer hangsúlyozom, a fentiek csupán annak a megállapításomnak szolgáltak támpillérül, miszerint George R. R. Martin opusa kifogást nem tűrően autentikusabb forrást kínál egy (más) kor, egy (más) világ megismeréséhez, mint amilyenekkel például a már sokat emlegetett Árpád-ház nevével fémjelzett érára vonatkozóan rendelkezünk. Az, hogy beléphetünk az univerzumot belakó s az azt megélő emberek életébe és fejébe, megélhetőbbé és – urambocsá – valóságosabbá is teszi Westeros univerzumát a mi kelet-európai középkorunknál.

Az már csak a ráadás volna, ha az egyes időszakok megítélését más és más népek szemszögéből vetnénk papírra – olykor elkövetnek ilyen emberek –, s helyeznénk egymás mellé. Sokszor, meglehet, úgy tűnne, az egyik egy más világban játszódtott a másikhoz képest, annak alternatív valóságát adva... mint ahogy így van ez a jelen szöveg apropójául szolgáló énekkel is. A múlt megítélésének variánsai ott nyugszanak a *Castamere-i esők* sorai közt, mint ahogy ott bujkálnak az énekes hangjának tónusában, és abban, hogy hol s kinek szól az előadás. Hiszen a dalnokok s az egyes frakciók hűbéresei nem minden esetben látják ugyanazt... mint ahogy az egyes népek sem. De elég a világok közti szlalomozásból, nézzük végre, mi is történt Castamere nemesi családjával, s hogy miért is oly üresek azok a termek.

A *tűz és jég dala* ciklus eseménysorozatához képest cirka negyven évvel korábban esett meg, hogy a Lannister-ház, mely Westeros legősibb és leghatalmasabb családjainak egyike (s történetesen a leggazdagabb is), elvesztette pozíciójának szilárdságát. A ház aktuális feje, Lord Tytos Lannister mind őseinél, mind utódainál „szelídebb oroslán volt” (639.), s ahelyett, hogy elvárta volna, hogy a hűbéresei a kegyeit keressék, ő kereste azokét. Akaratgyengességét főként az bizonyította, hogy alárendeltjei bármilyen képtelen kéréssel fordultak is hozzá, készséggel teljesítette az egyre csak szaporodó kívánságokat, az arany és a földek pedig csak fogytak és fogytak. Hiába Lord Tytos kegyessége és mindenkori kedvessége, hűbérurai – főként pedig a legerősebbek, a Reyne-ek és a Tarbeckek – a Lannister-ház gyengességét s folyamatos presztízsvesztését látva úgy érezték, itt az ideje, hogy új család szerezze meg a Nyugat őrjönek tisztét. Ilyenformán a már említett két legszámottevőbb ellenlábás, Lady Ellyn Tarbeck és a Vörös Oroszlán, Lord Reyne, Castamere ura fogott össze, hogy megfossa a Lannistereket ősi pozíciójuktól. Eleinte a Lannisterek csapatai egy sor vereséget szenvedtek, de a kocka megfordult, amikor egy szerencsés lépés folytán az arany-

oroszlánok (a család címerében arany oroszlán szerepel) seregének élére Lord Tytos legidősebb fia, a még így is csak húszesztendő Tywin Lannister lépett. A Reyne-Tarbeck összevont seregek katasztrofális vereséget szenvedtek nem messze Kaszter-hegytől, Nyugat-őrzőinek központjától. Ezt követően Tywin hamar visszaüzte a lázongó urakat váraikba, ez azonban nem volt elég. Lady Ellyn összeomló tornyában lelte halálát, de Castamere urára sem várt jobb sors. Amint Lord Reyne Tywin megadási feltételeit igényelte, az ifjú oroszlán parancsot adott a vár teljes népességének kiirtására. Egyetlen nő, egyetlen gyermek sem maradt életben. A megtorlásnak persze hamar híre kelt, s látva, hogy Kaszter-hegy örököse miként irtja ki a Tarbeck és Reyne családokat utolsó tagjukig és szolgálójukig, a többi hűbérúr azonnal megújította fogadalmát, a Lannister-ház pedig kikezdehetlenebbé szilárdította nyugati pozícióit, mint korábban bármikor. Hát ezt az eseményt örökítette meg *Castamere-i esők* című balladájában Westeros egyik saját Anonymusa, névtelen dalnoka. És most fejtsük fel egy kicsit a szálakat/sorokat.

A háttértörténet ismerete nélkül a költemény egyes részei vélhetően homályba burkolóznának, s még inkább érvényes volna ez, ha csak a hivatalos magyar fordítást idéztem volna, lévén a rímmunkálatok során elveszett jó néhány, egyébként igen jelentős fragmentum. A teljesség bármiféle igénye nélkül, a magyar verzió első sorából például nagyon hiányzik az angol „proud” megfelelője, a „büszke” szó, nem kétséges ugyanis, hogy a „büszke úr” az ennél jócskán értéksemlegesebb „úr” megszólítással szemben rögtön premisszát ébreszt az olvasóban. Az eggyel alább felfedezhető „meghajtsam fejem” éppúgy nem adja vissza az „oly mélyre hajolni” szókapcsolat súlyát, a harmadik sorban pedig a szavak többértelműsége veszik el, hiszen a magyar „bunda” – szemben az angol „coat”-tal – nem hordozza magában az egyenes utalást egy család címerére (coat of arms), az arany és vörös oroszlán metaforája pedig csak így nyer értelmet. (Ebben a konkrét esetben az már csak a ráadás, hogy *A tűz és jég dala* számos részletét [nem is csak írott formában] feldolgozó internetes oldal⁵ a történet szempontjából jelentős és viszonylag jelentős házak címertárát egyaránt felvonultatja, lehetővé téve a két szembenálló klán pajzsainak összehasonlítását. A Lannisterek vörös alapon üvöltő arany oroszlánja⁶ a Reyne-ek ezüst mezőben hátrafelé néző vörös oroszlánja⁷ rögtön két premisszát is magában hordoz: egyrészt az előre és a hátrafelé tekintő – bár azonos fajú – ragadozó, s az arany és az ezüst pajzs közül egyaránt az előbbi elsőbbségét.) A lista messzire menően folytatható volna, hisz a negyedik sorból az „igazság” hullott ki, mint fájdalmas áldozat, az ötödik és hatodik hordozta súly pedig egyenesen belefulladt a fordítás folyamatába, mindezt ráadásul úgy, hogy semmi jelentősebb nyereség nem származott belőle. A záró, s egyben meg is ismételt két sor eredetije továbbá értelmét tekintve félig, összecsengését nézve azonban egyértelműen magában hordozza a Lannister-ház jelmondatát: „Halld üvöltésem! – Hear me roar!” Az aposztrofált rész, az „o’er” természetesen a „roar”

5 <http://awoiaf.westeros.org/>

6 http://awoiaf.westeros.org/images/8/88/House_Lannister.png

7 http://awoiaf.westeros.org/images/7/7a/House_Reyne.PNG

szóval, azaz az „üvöltéssel” kelt visszhangot, a jelmondat első szava, a „hear” (hallani) pedig ott található a megduplázott záró sor végén teljes pompájában, nem csak sorrendjében hordozva ellentétet, de a megfestett hangban is, hiszen amíg a Lannisterek „szavaiból” egy oroszlán üvöltése hangzik, addig a castamere-i úr csarnokában „síró esőt egy lélek sem hallja”. A magyar verzióban ezt is hiába keressük, igaz, kétségkívül ez lett volna a legnehezebben visszaadható, nem úgy, mint a sírással rokonított esőzés. Az áldozatok sorát látva – s pontot téve a gondolat végére – csupán csak annyi az elkeserítő, hogy sajnos még azzal sem védekezhetünk, hogy mindez a rímképlet s a szótagszám megtartása okán esett volna meg. A lírikus részek magyar nyelvbe történő átültetésének minősége ilyenformán merőben eltér az epikus szöveg fordításának példás színvonalától. Mondom ezt persze annak tudatában, hogy ez a jelenség nagyban jellemzi az angolszász fantasyk nyelvünkre történő fordításait.

Ha nagyobb szakaszokat elemzünk azonban, megállapításaink egyaránt érvényesek maradnak mindkét nyelv balladájára. Az első nyolc sor (mely több mint a teljes textus fele, s ha az ismétlést flexibilisen kezeljük, akár a kétharmadának is felfogható) szerencsésen nyitva hagyja a beszélő személyét. Addig a részig tehát, amíg a magyar fordításban teljesen, az angolban pedig majdnem teljesen nyilvánvalóvá nem válik, hogy a sorok Castamere urának szavai, a beszélő bármelyik oroszlán lehetne, a vörös, de az arany is. Még inkább igaz ez, ha elmerülve a történetben megismerjük Kaszter-hegy urát, Tywin Lannistert. Egy szó mint száz, az épp aktuális előadótól és annak közönségétől elszakadva éppúgy állíthatjuk, hogy a ballada nem feltétlenül csak Lord Reyne-t nevez(het)i büszke úrnak, de legyőzőjét is, hiszen amennyiben a Reyne-Tarbeck szövetség aratott volna győzelmet, úgy az aranyoroszlánok lettek volna azok, akiknek mélyre kellett volna hajolniuk. Az eredeti verzió még inkább lehetővé teszi ezt, hiszen abból hiányzik a magyarban mindent egyértelműsítő, ráadásul sorkezdővé emelt „így” szó, ilyenformán tehát csak azt jegyzi meg, hogy Castamere ura „beszélt és beszélt”, szigorúan múlt időben persze, most ugyanis már csak az esőcseppek potyognak a csarnokában.

Kicsit kitágítva a bemutatott események horizontját, érdemes megjegyeznünk, hogy Tywin, miután Kaszter-hegy ura lett, a győzelméről szóló dalt igen beszédesen fel is használta, hiszen „[n]éhány évvel később, amikor Lord Parman, Szépvár ura rosszul viselkedett, Lord Tywin küldöttséget menesztett hozzá, ám levél helyett lantot vittek magukkal. Miután a lord meghallotta a »Castamere-i esők«-et felcsendülni a termében, többé nem okozott gondot. És ha a dal nem lenne elég, a Reyne-ek és a Tarbeckek lerombolt kastélyainak maradványai még mindig ott állnak néma tanúként a sorsnak, amely a Kaszter-hegy hatalmát semmibe vevőkre vár.” (292.) A teljes kiragadást persze a korábbiak során sem sikerült elkövetnünk, az egyes kontextusok, avagy érintett jelenetek bemutatása előtt azonban, már ha csak az események tiszta ismeretét vonjuk is be (alapismeretként

kezelve azt), a dal maga nem csupán akként az akár gúnyolódónak is nevezhető szöveggént fogható fel, ami a Lannisterek ellenlábasaikat hivatott figyelmeztetni rá, hogy mi vár rájuk az út végén, ha a Raynekek és a Tarbeckek ösvényére lépnek (még ha az aranyoroszlánok csak ebben az értelmezésben kívánták is felhasználni), de az eső hullásával – mint könnycseppekben, ahogy az benne foglaltatik az eredeti, angol szövegben – az eltiportak fájdalma is megjelenik.⁸ A történet ismeretében úgy hiszem, megengedhető az a kijelentés, hogy a castamere-i *dicső diadal* – avagy *mészárlás(?)* – az áldozatokkal való együttérzésre (is) serkent(het)i éppúgy Westeros egy egyszerű karakterét, mint Martin olvasóinak legjavát is. Mindannak fényében persze, hogy az előbbieket esetében az együttérzést rögtön követi... a félelem, hisz „egy lélek sincs már Castamere-ben, hogy hallja azt az esőt”. Ez pedig már a Lannisterek kívánt értelmezése felé billenti a mérceket.

Ha megkíséreljük betartani az időrendet, és vizsgálódásunkat az HBO szuperprodukciója helyett a regénysorozat érintett szakaszaival kezdjük, úgy a ballada első – történetesen a Lannisterek által megejtett – fel- vagy kihasználása az a fentebb idézetként is behívott eset volt, amikor Lord Tywin Szépvár urát, Lord Parmant kívánta meginteni zúgolódásáért. Ez az ügy jöhet más a többenél, hiszen túlmutat a ciklus által felvonultatott eseménysor időintervallumán – lévén csak az egyik szereplő, Tyrion visszaemlékezéseként olvashatunk róla, maga a szituáció részletekbe menően nem bontakozik ki előttünk –, mégis egyértelmű annak célzatos, fenyegető jellege. A ballada textusa mindazonáltal csupán több száz oldallal később jelenik meg, egy feltűnően jellegtelen szituációban: zuhog az eső, egy törvényen kívüli dalnok pedig ehhez illő szólamokat penget a lantján. Az egyedüli kritérium, hogy közük legyen az esőhöz. A *Castamerei-esők* szövegét is így ismerjük meg, szó azonban nem esik róla; első, szövegszintű megjelenése tehát semmiféle célzattal nem bír.⁹

Az ezt követő eset nem más, mint a már említett Vörös Nász éjszakája. Itt a sorok nem hangzanak el, mondhatni, csak a hangjegyek kopognak némán, esőcseppek módjára. Az aktuális karakterünk (azért írom így, mert Martin a teljes ciklusra vonatkozó érvénnyel, mindig annak a szereplőnek a keresztnévvel címezte fejezeteit, akinek épp a horizontjába helyezkedett), konkrétan Catelyn Stark többször is kitér a kellemetlen csinnadrattára, amit a menyegző zenészei egész éjszaka elkövettek. Lényegében kaotikusnak és össze nem illőnek ítéli az egészet; sokszor mintha eljátszottak volna egymás mellett a muzikusok, akikről később aztán kiderül, hogy nem is épp a zene a mesterségük. Érdekes persze, hogy amikor a *Castamere-i esők* első szólamai felcsendülnek – mint mondtam, a szöveg maga itt nem hangzik el, Catelyn mégis rögtön felismeri a balladát –, a zene már nem kaotikus. Mondhatni harmonikusan simulnak egymás mellé a hangszerek szólamai, még ha „[o]dafent a galérián a zenészek fele már nem dobott vagy furulyát, hanem számszerűt markolt” (735.) is. Az immár érthető módon

8 Ebben az érzelmi vonatkozásban vonatkozó bejegyzésbe leginkább a jelen szöveg legegyszerűbben már lehvivatkozott Karliene Reynolds feldolgozása is.

9 A félreértések elkerülése végett megjegyzem, hogy jelen bekezdésben mindvégig a ciklus harmadik kötetére, a korábban folyamatosan idézett Kardok viharára reflektálok, ugyanis a ballada elsősorban ennek a könyvnek tartozik kardinális és vissza-visszatérő építőelemei közé.

amatőrnek nyilvánítható muzsikások ezt a dalt – a néma jelt, a halálhozót – már hibátlanul játszották, épp, mint mesterségüket. Martin ilyenformán a regényében is interart megoldásokat használ, hisz az emlegetett ponton a szöveg helyett a szólamok beszélnek. Ott és akkor már nem figyelmeztetnek, hanem életre hívják a történelmet, s nemhiába nem mondatnak ki az akár Lord Reyne-t gúnyolóknak is tekinthető szavak; a csendben a sorok köze beszél. A valóság, és nem a mese. A vér, és nem a figyelmeztetés. A castamere-i eset valósága.

Ennek épphogy ellentéte az, ami egy kicsit későbbi lakodalomban zajlik (vagy mégsem?), hiszen Lord Tywin unokájának, Joffreynek a menyegzőjén csak úgy sorakoznak a dalnokok, hogy a ballada más és más variánsait adják elő, ezzel kívánva elnyerni a jelenlévő oroszlánúr kegyét. Nem vitatható, hogy ezen a lakodalmon éppúgy célzatos a megjelenés, hisz Westeros családjainak színe-java jelen van; mindannyiuknak tudnia kell, melyik ház a leghatalmasabb a birodalomban. Pár oldallal később aztán minden fenekestül felfordul, mondhatni az ellentétébe csap át, hiszen a tizenhárom esztendő Lannister származású király (ez egy külön történet és egy külön tanulmány, melyben igen fontos szerep jut[na] a szőke fűrtöknek) ott leli halálát a sok száz vendég előtt, a gyanúsított pedig éppúgy egy Lannister lesz. Ez az a pont, ahol a család a legmagasabbra kíván hágni, s a legmagasabbat zuhan, az önmagát dicsőítő strófák közepette, bele saját, kihegyezett karmaiba. A többszörösen megjelenő ének itt tehát (még ha ez csak utólag válik is nyilvánvalóvá) az általa dicsőítettek(?) bukásának lesz előhírnöke.

A sor zárása aztán valamelyest önmagába hajlik, hisz Jaime Lannister ugyanazzal a céllal adatja elő a dalt Edmure Tullynak, mint tette azt évtizedekkel korábban Tywin, Lord Parmannal szemben. A képlet tehát az uroborosz alakját ölti magára.

A filmvásznon aztán nemcsak a karakterek kapnak – minden korábbi olvasó szemében – új arcot (mint mindig, most is kár azért a sok képzeletért!), de a zenék is új hangokon csendülnek fel, s feledtetik el velünk a saját, kopogó hangjegyeinket. A felvezetés ez esetben jöllehet, már sokkal korábban megkezdődik, annyi viszont bizonyos, hogy még a regény teremtette esős jelenetnél is jelentéktelenebbül teszi azt – szem és fül előtt, mégis –, jócskán elrejtve. Legelőször az „Ördögfióka”, Tyrion Lannister fütyöréski, a második évad első epizódjában (majd egy hasonlóan „súlyos” jelenetben, a másodikban is), amikor kacsázva elfoglalja a helyét a Kistanácsban. Persze a feltűnés itt is jelentőséggel bír, még ha első ránézésre csak a kis ember gyermekded, piszkálódó fütyögéseként van is jelen, utóvégre ugyanis kiderül, hogy egy széles ívű pálya előhírnöke, melyben egy Lannister újfent felemelkedik, hogy aztán önnön családja karmai közt roskadjon össze újra, belső bomlásra indítva Kaszterhegy megrendíthetetlennek hitt famíliáját.

Aztán a Feketevízi csata előtt csendül fel újra, immár szöveggel, Lannister katonák szájából, miközben Lannisterek egézségére eme-

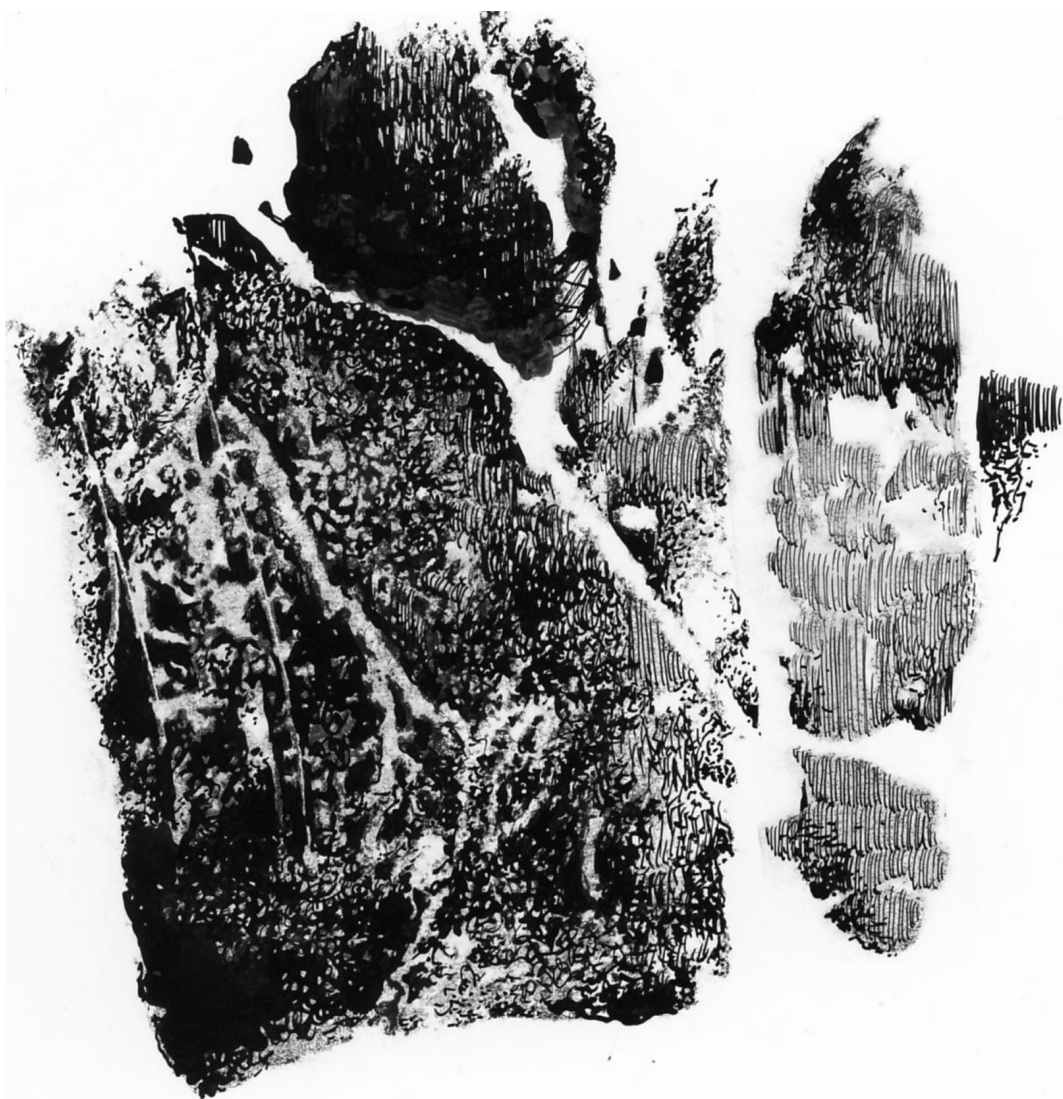
lik kupáikat, s ahogy a csata eldőlt, még ha a Tyrionnál nagyobb oroszlánok mást avanszálnak is igazsággá, mi, az egy világgal arrébb állók tudjuk, a kis nagy oroszlán diadala volt az. Ugyanezen epizód, tehát a kilencedik, *Feketevíz* című végén aztán még egyszer felzendül – vagy inkább felmordul – a dal, immár első hivatalos variánsa, Matt Berningen, szélesebben pedig a *The National* nevezetű rock együttes előadásában, Ramin Djawadi szerzeményeként, a maga rideg, baljóslatú hanghordozásával, voltaképpen szöges ellentéteként a már többször is említett, melankolikus Karliene-variánsnak.

A harmadik évadban aztán a *Castamere-i esők* megkapja valós jelentőségét... egy idő után persze. Először a vörös pap, Myri Thoros követi el, a második epizódban, az esős kontextushoz hasonló fajsúllyal; egyszerűen csak félrészegen járja az ösvényt, és a ballada sorait karattyolja. Ide, úgy hiszem, több kommentár nem is kell. A nyolcadik részben aztán Cersei Lannister, Tywin lánya meséli el a történetet óhajtott menyének, Margery Tyrellnek, hogy ezáltal az odafigyelő nézők is megfelelő premisszával rendelkezhessenek a következő epizód előtt, melynek címe történetesen megegyezik az eme szöveg által értelmezett textus címével. A sorozatban tehát a *Castamere-i esők* elsősorban a Vörös Nászhoz idomul, a készítőik pedig saját filmes készlettáruk eszközeivel magába fordították azt, amit Martin az olvasás csendes folyamatából épített fel. Hiszen amíg a kötet esetében épp a zene szól – ami magától értetődően túlmutat az írás szabta kereteken –, s csak maga a szöveg marad ki – ami pedig az olvasás alapértelmezett közege –, addig a vásznon zajló izonyatos képsort bár végigkíséri a *Castamere-i esők* hangjegyeinek hullámozása (vagyis egy harmadik médium az, ami mindkettőben jelen van, kvázi kapocsként), a befejezés visszatér oda, ami egy könyvet olvasva legtöbbszörnek alapkövetelmény: a csendhez (tetőzve ezt filmként saját lehetőségei mindegyikének elhagyásával, a sötétséggel).

Ha *A tűz és jég dala* ciklus úgynevezett mitológiáját kívánnánk boncasztalra helyezni, kétségtelen, hogy a *Castamere-i esők* – ez az ismeretlen dalnok szerzte ballada – ott vonulna a zászlóhordozók között. Azok számára, akik a fikciót fikcióként olvassák – s valami ismeretlen módon képesek kívül maradni rajta –, a belátható, valóságos történelem hordozója a dal, hisz olyasvalakiről szól, akit a (fikció) jelen(e) ismer, akit a világ még láthat s elérhet. A szövegen belüli szöveg ilyenformán elérhetőbbé teszi a textus teremtette világ múltját is, mint mikor egy ma is élő, ám már történelmi személyiséggé vált egyén valamely terhes tettéről ingatag, többértelmű beszámoló íródik. Ebben a beszámolóban az, aki annak központi karaktere, saját dicsőségét kívánja meglátni, s vele együtt családjá, vagy akár nemzete is, míg mások számára, mondjuk az épp elnyomottak számára ugyanez a tájékoztató, illetve témája rendkívül fájó is lehet. Az érzékenyebbek – ők már nem hinném, hogy fikcióként olvasnák a fikciót – jellemzően a győztesek által sugallani kívánt üzenet mögé hatolnak, s a sorok centrumában a könnyeket találják, nem a nagyságot. A

vért, és nem a hatalmat. És hogy kinek van igaza? Erről, könnyen lehet, még egy nagyobb szöveghelyen tovább diskurálhatnánk, fejtegetve az egyik oldalt, majd a másikat, arra a következtetésre jutva aztán, hogy mindkettőnek. Az igazság ugyanis egy ilyen jószág, sokkal rosszabb, mint egy irodalmi szöveg. Az utóbbinak ugyanis bár biztosan nem egy, de végtelen számú értelmezése és megközelítése sem lehet! A fentiek alapján mindazonáltal úgy tetszik, hogy a fikciót jobban megélni képes olvasókkal ellentétben Westeros – kvázi a fikció – világa nem a fájdalmat s a könnyeket látja, de épphogy a dicsőséget. Az élő történelmet ugyanis a győztesek melengetik a keblükön... míg végül aztán az ő üvöltésük is hallhatóvá nem válik.

Alap 1–12: Bazaltkő lenyomatok, kétezres évek.

H. NAGY PÉTER

Hősök kora

A '70-es évek elején Michael Uslan (a későbbi Batman-filmek egyik producere) elhatározta, hogy megtartja a világ első tanóráját a képregényekről. Az Indiana Egyetemen működött egy tantervezleg a College of Arts and Sciencesnél, s a kurzusok meghirdetése előtt meg kellett győzni a professzorok egy csoportját, hogy a tárgy méltó az akadémiai elismerésre. A dékán úgy fogadta Uslant, ahogy az nagyjából várható volt: Maga az a fickó, aki vicces könyvekről akar órákat tartani? A képregény olcsó szórakozás, ponyva, nem fog meggyőzni arról, hogy a népművészethez vagy a mitológiához bármi köze lenne. Uslan visszakérdezett: Ismeri Mózes történetét? Foglalja össze!

A dékán nekiveselkedett: Persze. Egy zsidó házaspárnak megszületett az első fia. Mivel az elsőszülötteket megölték, egy nádkosárba tették a csecsemőt, és a Nílusba engedték. A gyermeket megtalálta egy egyiptomi család, melynek tagjai a sajátjukként nevelték fel. Felnőtt, népe nagy hősévé vált. Remek, nyugtázta Uslan, majd újabb kérdést tett föl: Emlékszik Superman származására? A dékán ismét nekigyürkőzött: A Krypton bolygó belviszály miatt felrobbanni készült, egy tudós és a felesége fogta a csecsemő fiát, egy kis rakétahajóba tette, majd a Föld bolygóra küldte, ahol Kenték megtalálták, és a sajátjukként nevelték fel. Később népe nagy hősévé vált... A dékán ekkor lassan Uslanre nézett, majd így szólt: Engedélyezem a kurzust.¹

Ez a kis igaz történet egy rettentően fontos párhuzamra derít fényt: a mitológiák és a képregények közötti kapcsolatra, amely olykor nyilvánvaló, mint mondjuk a *Thor* és az északi mitológia esetében, olykor pedig rejtettebb (nem mindenki számára egyértelmű), mint ahogy a fenti példa is mutatja. (Természetesen ez nem általánosítható az összes képregényre, mivel ez a médium millióféle változatot felölel a Shakespeare-adaptációtól a Lady Gaga életrajzig.) Egy azonban biztos: a sci-fiből és a fantasyből építkező képregényvilágok hatékony helyettesítői a régi mítoszoknak. Vagy a viszonyrendszer úgy is megközelíthető, hogy a popkultúra bizonyos szegmensei – mint például a sztárkultusz – alkotják (és hozzák létre) korunk elsődleges mítoszait és hőszait. Ezt a szituációt a kultúraelemzők jelentős része az archetípusok funkciója és a tömegkultúra közötti szoros kapcsolatból vezeti le. Úgy tűnik, hogy a popkultúra és

¹ A Tim Burton rendezte *Batman* DVD-verziójának extra korongján helyet kapott egy dokumentumfilm, *A denevér álmékában: A Sötét Lovag a mozivásznon* címmel, amelyben Uslan felidézi a szóban forgó esetet.

2 Neil GAIMAN,
Tükör és füst, ford.
Horváth Norbert és
mts., Beneficium
Kiadó, Budapest,
1999, 341.

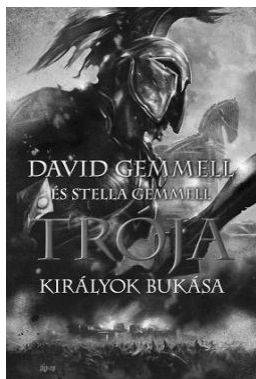
3 Vö. KISANTAL
Tamás,
*Fantasztikum, horror
és töredékesség H.
P. Lovecraft szöve-
geiben = Idegen
univerzumok.
Tanulmányok a fan-
tasztikus irodalom-
ról, a science fiction-
ról és a cyberpunk-
ról*, szerk. H. NAGY
Péter, Liliom Aurum,
Dunaszerdahely,
2007, 49–55.

a mitizáló hajlam szimbiózisban él, kölcsönhatásuk evidensebb, mint első ránézésre gondolnánk.

Mindez tehát nem csak a képregényekre igaz. Az olyan típusú alkotások, mint például a *Szárnyas fejvadász* vagy a *Mátrix* zsúfolva vannak kulturális szimbólumokkal, archetipikus képekkel és szereplőkkel. A befogadásukat ezért nagyban meghatározza a „jé, ezt már láttam valahol” érzése, amely egyben esztétikai konzerváló anyagként (vagy enzimként) is működik. Korunk egyik legfelkapottabb írója, Neil Gaiman nem véletlenül fogalmazza meg újra és újra, hogy a történetek ereje az újrameselésükben, a szemügyre vételük aktusának megújításában rejlik. „Volt idő – írja Gaiman *Gondolatok a mítoszokról* című esszéjében –, amikor Orfeusz élve visszahozta Eurüdikét a Hadészből. De nem az a változata maradt fenn a történetnek.”² Egyebek között az ilyen értelemben vett túlélő és elfeledett variánsok „harca” teszi lehetővé, hogy újként mondjuk el a régi történeteket.

Ennek a kapcsolatrendszernek köszönhetően olyan alműfajok (szubzsánerek) jelentek meg a 20. század folyamán, mint például a mitológiai fantasy. Megkülönböztetve ezt J. R. R. Tolkien Középföldsé- és H. P. Lovecraft Cthulhu-mitológiájától (az előbbi egységes, az utóbbi nem koherens)³, illetve a történelmi fantasytól (amilyen mondjuk a 300), olyan történeteket értünk a fogalom alatt, amelyek egy letűnt és referencializálhatatlan mitikus hagyományból származnak (pl. az antik görög mitológiából), majd az újírás során a fantasyvel érintkeznek, sőt azzá válnak (pl. *A titánok harca*, *A titánok haragja*, *Halhatatlanok*). Ez a popularizálódás vagy „műfajváltás” azonban nem gyengíti a történetek erejét, ellenkezőleg, az újrameselés során újabb és újabb potenciáljait szabadítja fel. Az ilyen jellegű látásmódra a legérdekesebb példa a közelmúltból David Gemmell nagy sikerű Trója-ciklusa, melyet első közelítésben a történelmi fantasy kategóriájába sorolt a kritika, majd kiderítette róla, hogy valójában nem is fantasy. Ez a mestermű mégér itt néhány mondatot.

Gemmell nagyszabású vállalkozása egy sor ragyogó ötlettel gazdagítja, illetve módosítja a trójai háború homéroszi változatát. A történet remek karakterek sorsán, esendő döntésein, vagy éppen heroikus küzdelmén keresztül bontakozik ki. A szereplők között Akhilleusz és Odüsszeusz nincs kitüntetett pozícióban, az eseményeket egyaránt látjuk a trójaiak és az akhájok, a királyok és a katonák, a férfiak és a nők, a gyermekek és az aggastyánok, a győztesek és a vesztesek szemszögéből. Ugyanakkor a történetből hiányoznak az istenek (ahogy a *Trója* című Wolfgang Petersen-filmben sem jelennek meg), viszont az elbeszélés számos mítoszt fűz össze a trójai mondakörrel (pl. a rómaid és a mózesit). Másrészt olyan világ ez, amely tudatában van önnön mitizálhatóságának: „Mi vagyunk Trója harcosai. Itt fogunk harcolni, és lehet, hogy meghalunk, de a regénket majd elmesélik, és Trója neve nem merül feledésbe.” Ha az ehhez hasonló beíródásokat egy vagy több majdani krónikásra vonatkoztatjuk, a gaimani képlet világossá válik: a homéroszi verziót ismerjük, de az események másként is történhettek.

A jelenség úgy is megközelíthető, hogy egy rég letűnt közösség (és kultúra) számára a homéroszi változat volt az elsődleges, egy mostani számára azonban a gemmelli lehet az. És itt van a kutya elásva. Ha a trójai háború történetét a fantasy kontextusában olvassuk, megnyílhatnak a történet olyan csatornáit, melyek addig elzárva maradtak. Gemmell műve nem kevesebbel szembesít, mint hogy a hősök korát nemcsak az idő választja el tőlünk, hanem a mesterségesen létrehozott kulturális hierarchia is. Ha azonban a fantasy is képes arra, amire a hősi epika, akkor nem szabad *eleve eldöntöttként* kezelni (ahogy Uslan esetében a dékán tette), hogy melyik értékes műfaj és melyik nem az. David Gemmell öröksége is éppen ez: megmutatja, hogy az esztétikai meg nem különböztetésen, nyitottságon és populáris áthelyezésen keresztül vezet az út mítosztól mítoszig.

Alap 1–12: Bazaltkő lenyomatok, kétezres évek.

N. JUHÁSZ TAMÁS

Egy szextett nyomában

Felhőatlasz

1 H. NAGY Péter,
*Párhuzamos mintá-
zatok. Felhőatlasz,*
Opus 24, 2013/3.,
73–75.

A *Felhőatlasz* c. regény (és egyben film) méltatlanul a feledés ködébe veszett, s csak néhány rajongó foglalkozik vele (velük). Nyilvánvaló, hogy ez az opus több figyelmet érdemelne. A *Felhőatlasz* ugyanis nemcsak egy (pontosabban több) remekbe szabott történet (amelyek koherensen egyet alkotnak végeredményben), hanem iskolaértékű példája az interkanonizációnak és a médiák közötti átjárhatóságnak is. Jelen szöveg H. Nagy Péter *Párhuzamos mintázatok* c. szövegére „épít”¹, éppen ezért nem fogok minden korábban leírtat részletezni. A regény hat története más-más stílusban íródott (a szemfüles olvasó azt is észreveheti, hogy az egyes részeket más fordította, illetve betűtípusban is eltérnek egymástól), van közte például naplóregény, levelezés, riportanyag stb. A kötet blöbrijében olvasható egy mondat, miszerint minden összefügg, így a szövegek többszörös értelmet kaphatnak, és kapnak is. Egyfelől minden epizódban van valamilyen „utalás”, amely összeköti azt a többivel: ez egyrészt a minden részben emlegetett üstökös formájú anyagjegy, másrészt a médiumok közötti átjárás. Ez utóbbira példaként: Timothy Cavendish (egy könyvkiadó) olvassa Luisa Rey „nyomozati anyagát”, míg a jövőben Szonmi–451 látja Cavendish „rettenetes megpróbáltatásait” filmanyagon. Ugyanitt természetesen játékba lehetne hozni az irodalomtörténet egyes zsánereit, alakzatait, amelyek létrehozták az egyes epizódok jellegzetességeit, formáit, vagy akár azt is mondhatnánk, hogy egy „modernebb” *Az ember tragédiáját* kapunk.

A regény olvasatainak száma ennek a sokszínűségnek köszönhetően jelentősen megsokszorozódik. Természetesen ide tartozhatna az a megoldás is, hogy az egyes fejezeteket, amelyeket a szerző kettéválasztott, akár egybe is olvashatnánk, s így másféle olvasási élményt kapnánk. Mindenesetre a széttagoltságnak is megvan a maga funkciója. Ez pedig a történetvezetés miatt válik fontossá a már említett utalások következtében. Hogy erre még egy példát hozzak: Adam Ewing naplóját a *Felhőatlasz* c. szextett alkotója, Frobisher olvassa, amely egy pontnál megszakad, és a zeneszerző nem találja a folytatást. Csupán a szöveg második felében olvashatjuk, hogy megtalálta azt – és így vele együtt mi is, az olvasók. Ez az aspektus lényegében végigköveti az egész történeti szerkezetet.

A fő mozgatórugója a történetnek az agresszióval (hatalommal, elnyomókkal) szembeni ellenállás, harc. S ezzel együtt újfent kiemel-

ném az üstökös (netán hullócsillag) kinézetű anyajegyet. Ez a „jel” lényegében közvetve vagy közvetlenül mindig a főszereplőkhöz „kapcsolódik”, aminek következtében a *Felhőatlaszt* egyfajta reinkarnációs regénynek is olvashatnánk (mint például a *Rizs és a só éveit*, vagy *Szepes Mária Vörös Oroszlánját*). Ahogy az tapasztalható a mai posztmodern regények nagy részénél, nagyon sok esetben (véleményem szerint teljesen feleslegesen) kapnak a szövegek egy transzcendentális jelleget, magyarázatot. Esetünkben (szerencsére) a *Felhőatlaszban* erről szó sincs, ugyanis az anyajegy említésén kívül (amely utalhat egyes karakterek újjászületésére) más ilyen jellegű mondanivalót nem olvashatunk (a film egyébként ezzel a motívummal remekül eljátszik, ahogy egyes színészek más-más korokban ismételten „felbukkannak” különböző szerepekben). Bár tény, hogy ha nagyon akarnánk, akkor megtalálnánk benne az ezoterikus jelleget. Ennél sokkal fontosabb az összefüggésekkel kapcsolatos filozófiai tematika és aspektus, amely valóban átszövi és kontaktusba hozza az egyes szövegepizódokat. Mindezek mellett azt is megállapíthatjuk, hogy ezek sem kerülnek túlzott hangsúlyba, tehát nem válik okoskodóvá, mint például Coelho szövegei, emellett mégis sokkal többet képes adni összetettségében.

Továbbá kapunk egy olyan olvasati lehetőséget is, amely érdekesebb lehet a számunkra. Ahogy H. Nagy Péter a szövegében említi (és ahogy én is tettem korábban), a fejezetek között mediális (és stílusbeli) váltás történik. Ha ezt a vonalat továbbgondoljuk, akkor egyfelől megkapjuk az említett olvasati koncepciót, másfelől egy újabbat is kapunk. Eszerint az egyes mediális váltások (például disztópikus „riportanyagot” követően egy posztapokaliptikus történetbe kerülünk) fikcionalizálhatják a korábbi eseményeket, történeteket, s mindig új látószögből (az egyes főszereplőkön keresztül) új értelmezést is kaphatnak. Ha ebbe belegondolunk, akkor láthatjuk, hogy logikus azt feltételeznünk, miszerint semmi sem bizonyítja a korábbi epizódok valóságosságát, csupán az olvasói képzelet. Feltehetnénk a kérdést, hogy az egész történetből lényegében a *Loccsogó gázló* története egyedül a valóságos, míg a többi csupán egy rétegzetten felépített fikció (a fikción belül). Ha az *Eredet* c. film koncepciójával élünk, akkor az álom az álomban remek magyarázat lehetne, azaz esetünkben: fikció a fikción belül, amely elvezet a valósághoz (?). Azonban a történeti szálak sokaságának következtében a valóság és az idő folytonos felülíródása történik meg a szemünk előtt, mégpedig a (történetek) felosztottságnak köszönhetően oda-vissza.

A regény sokrétűségének (és a stílusok sokaságának) köszönhetően nem volt céлом az, hogy minden egyes aspektusát bemutassam (ez nyilvánvalóan lehetetlenség is lenne), hanem, hogy H. Nagy (és természetesen mindazok, akik a regényről írtak vagy majd írni fognak) szövegével közösen olyan mintázatokot mutassak be, amelyek vagy kevésbé feltűnőek, vagy eddig még nem kerültek szóba, elvégre minden mindennel összefügg. „*Ámde mi az óceán, ha nem cseppek sokasága?*” Ennek a rövidke „értelmezésnek” tehát inkább az volt a célja, hogy egy remekbe szabott regényt újra „megvilágítson”, és remélhetőleg meggyőzi majd a kedves olvasót, hogy ezt a regényt nem szabad elfelejteni.

Pátosztalanítás

Ouverture

1 Aleida Assmann:

„Akár akarjuk, akár nem, a kánon az identitást fémjelzi, függetlenül attól, hogy elismerjük-e ezt, vagy sem.”

Mottóként idézi KULCSÁR SZABÓ Ernő, *A szövegek ártatlansága A (nemzeti) kánon és a modernség emlékezete* = <http://nyitottegyetem.phil-inst.hu/lit/kanon.htm>.

2 Lásd a tantervi változtatásokat, az oktatás reformjának módját és céljait, az irodalmi kánonokban végzett újraszektálást, a közterek átnevezését és ennek kultúrpolitikai hátterét, a színházak

Szövegem tudatosan csak részben mozgósítja a színház- és zenekritika eszköztárát, a darab véleményezése és a befogadástörténetben való pozicionálása ugyanis kiváló alkalom a kulturológiai (és kultúrszociológiai) megközelítésre, amely a magyar művelődés terében zajló rekturalizációs folyamatok iránt érdeklődik, és multidiszciplináris módon a művészeti, kiemelten irodalmi újraolvasás és újraértelmezés, a rewriting, valamint a szövegek köziség irányából tekint vizsgálata tárgyaira. Ezek egyike egy televízióban közvetített konkrét színházi előadás. A másik viszont szélesebben értelmezhető – az összetett kulturális folyamatok azon szegmense, amely rámutat egyes kánonképzési stratégiák társadalmi („hatalmi”) dimenzióira, valamint a társadalmi-kulturális tradíció, a befogadás-történet eddigi eredményeinek időszerű kapcsolatára a kortárs befogadásban, műértelmezésben, újraértelmezésben. Arra, hogy a kánonképzés ma sem csupán színvonal szerinti szelekciót jelent, hanem irodalmi analógia alapján úgynevezett hatalomérvényesítési módszert. Akár függetlenül a hatalom területétől (azaz nem feltétlenül csupán politikai vagy ideológiai karakterű hatalomról lehet szó). A hatalom érvényesítése pedig elválaszthatatlan valamilyen identitástól – ez pedig az alábbi szöveg által vizsgált mű és kontextusa esetében kulcsfontosságú.¹

Magyarországon, pontosabban a magyar kultúra területein – tehát tekintet nélkül földrajzi, államigazgatási határookra – számos társadalmi, politikai, oktatáspolitikai és kulturális történés vezetett ahhoz a rekturalizációs, azaz a kánont (kánonokat) erőteljesen újraértelmező, alakító folyamathoz, amelynek tanúi lehetünk, s amelyet a tulajdonképpen kétpólusúvá vált társadalmi-politikai spektrum egyik meghatározó fele zömmel kifogásol, a másik pedig büszkén vállal.² Ennek a folyamatnak része egy szelekció, amely azonban nem csupán a művek és szerzők kánonból való olykor jogosnak tűnő, máskor megalapozatlan kitessekelésére vagy abba való be-, illetve visszacsatolására irányul. A magyar társadalomban – beleértve a határon túli magyarok közösségeit³ – a közönség szelekciója is megtörténik bizonyos szinten, hiszen (a legszélesebb értelemben vett) magyar kultúra egyes részeinek kisajátítására is akad példa. Ennek eredményeként bizonyos sportklubok, kis túl-

zással sportágak kerülnek egy-egy politikai, netán társadalmi csoport anyagáé vagy társadalmi befolyása alá. Erre persze korábban szintén találhattunk mintát: a punk, a rock, az alternatív zene adott társadalmi csoportok kifejezési formája volt. Amíg azonban az említett példa esetében egy szubkulturális képződmény aktivitása nőtte ki magát egyfelől kommersz jelenséggé, másfelől össztársadalmi szempontból befogadható, értelmezhető művelődési eseményekké, addig ma főleg ennek ellenkezője zajlik. A társadalom viszonylag széles rétegeit korábban elérő dolgok ma a többség számára egyre kevésbé válnak hozzáférhetővé, kerülnek át szubkulturális térbe. Nonszensz módon annak dacára, hogy elektronikus módon szinte minden elérhető már. Említhetjük itt az oktatás – vitatható – (szociális és szakmai) hozzáférhetőségét⁴, a sportesemények megdrágulását és a huliganizmust, illetve szélsőségesek politikai, ideológiai és viselkedésbeli rátelepedését egy-egy csapatra, továbbá számos mű, műfaj, művészeti ág konkrét társadalmi, politikai, ideológiai csoporthoz való rendelését. Utóbbi értelmében az opera, a színház, a mainstream képzőművészet a polgári és polgárinak mondott ideológiát valló városi középosztály⁵, a folklór a középrétegé és a népieseké, a liberálisoknak marad az előbbiek számára aktuálisan értelmezhetetlen vagy elutasításba ütköző ellenkultúra, illetve az el nem kötelezett alkotás...⁶ Durván leegyszerűsítve, ahogyan a közember érezheti, adott az egyik oldalon az elkötelezett nemzeti-népi-polgári, pontosabban annak mondott művészet, és a másik oldalon az önmagának való, autonóm, rosszabb esetben a túoldal szélsőségesebbjei által árulóként megbélyegzett művészet. Politológiai, kulturológiai, antropológiai elemzések tárgya (lehet), mennyiben polgári vagy kispolgári valami, mennyiben áll esetleg ellentétben a polgári hagyományokkal, mennyiben népi vagy csak népieskedő egy-egy alkotás, alkotó stb. Végletes lett a megosztottság akár ugyanazon az ágon belül is. Hiszen a nem ritkán giccsbe torkolló „nemzeti rock” és a nem feltétlenül minden esetben színvonalasabb egyéb rockzene (a számos alkalommal baloldali ideológiákhoz kötött punk különösen) oppozícióként jelenik meg. E tekintetben a színházak szerző- és darabválasztása sem egyszerűen kulturális, hanem kultúrpolitikai kérdés, Parti Nagyot vagy Csukát játszani ma már nem csupán kulturális program. Fontos kiemelni a pozitív példát is: bár az irodalmi folyóiratoknak és intézményfenntartóinak a legtöbb esetben szintén van olvasható arculata, a legkiválóbb magyar folyóiratok jelentékeny része művészi kritériumok alapján dönt a közlésekről.

Nem rendelkezünk felmérésekkel azzal kapcsolatban, mekkora társadalmi teret hódított el az ideológia (bármely! ideológia, hiszen még az apolitika is politika) a művészettől, illetve pontosan milyen mértékben telepedett rá a művészetre, ám a témák erőteljes és még mindig fokozódó jelenléte a magyar médiában, a mind többeket elérő blogszférában és közbeszédben azt a nehezen vitatható látszatot kelti, hogy ha a mérték esetleg el is

(és más kulturális intézmények, pl. Műcsarnok) vezetőcseréinek és/vagy fenntartóváltásának módját, a közmédiában lezajlott változtatásokat stb.

3 1. Az ideológiai tagolódás részben automatikus folyamatai, részben pedig importja az anyaországból megtörténtek. 2. A tömegkommunikációs eszközök, az internet és a magyarországi média elérhetővé válásával magyar oldalról gyakorlatilag ugyanazok a kulturális hatások (alkotások) érik (el) a külhoni magyarokat, mint az anyaországjakat.

4 Az iskolakötelezettség határának csökkentését, az oktatás drágulását, az államilag finanszírozott szakok zsugorítását stb.

5 Lásd az új intézményigazgatók pályázatait, nyilvánosan prezentált terveit, személyes politikáját.

6 Lásd az MMA elnökének, Fekete Györgynek elkötelezettségéről mondott, valamint kirekesztő, homofób nyilatkozatait. Félreértések elkerülése végett: az elkötelezettséget nem tekintem a művészi alkotások értékhozóinak (meghatározó értékhozóinak pedig semmiképpen), de nem tekintem negatívnak, lerázni való tehernek sem. Az elkötelezettség vagy épp az el nem kötelezettség művészi szabadság kérdése. Tehát – szemben a művészi értékkel – nem elvárható. Ám nem is feltétlenül káros.

7 Lásd Magyar Sziget, az Új Színház egyes előadásai, a Kárpátia és hasonló zenekarok koncertjei, illetve olyan színház-szerző, rockoperaként kezelt, nehezen minősíthető produkciók, mint G. Nagy István Ilián Csaba királyfi c. darabja, http://erdely.ma/kultura.php?id=98219&cim=kozonsegi-ker_ovezte_a_csaba_kiralyfi.

8 A vitás, vitatható, egyértelműen nem kanonizálható vagy nem ideologizálható művek, szerzők esetenként kiesnek látószögükből, ezeket másokkal helyettesítik. Nem véletlen, hogy pl. Márai politikusok általi idézése mindkét oldalon kezd problematikusává válni. Ehhez lásd még Petőfi versének cenzúrázását egy március 15-i ünnepségen..., http://fn.hir24.hu/itt-hon/2011/03/17/cenzurazta_petofit_fidesz?utm_source=mandiner&utm.

9 Szörényi Levente – Bródy János, Boldizsár Miklós *Ezredforduló* c. drámája alapján. Filológiai szempontból az első, királydombi előadásról készült filmfeliratot tekinthetem irányadónak, a továbbiakban ezért vesszövel használom a címet.

10 Ezeket lásd http://hu.wikipedia.org/wiki/Istv%C3%A1n,_a_kir%C3%A1lyfi.

marad az érzékelhetőtől, mindenesetre bőven túllépte az elhanyagolható és a nem jellemző szinteket.

Vagyis: a művészi élet terein és rétegeiben tapasztalható, s elmélyülni látszó megosztottság a társadalmi és ideológiai (politikai) megosztottságnak már nem csupán jelzője, lakmusa, hanem esetenként akár gerjesztője és forrása.

Míg a *Felszállott a páva* c. televíziós vetélkedő apró, irányjelző külsőségei ellenére magas művészi színvonalának szintén köszönhetően képes volt nem átlépni a megosztás mezsgyéjét (nem óhajtott mindenáron az eleve már érdeklődőkön kívül másokat megszólítani, vagy pedig a valóságshow jellegű tehetségkutatók elemeinek talán csak modernizáló átvétele ellenére ez látványosan nem sikerült neki), azaz nem vált ideologikussá, s ennek köszönhetően vitathatatlanul nemzeti jellege, azaz kategorizálhatósága dacára nagyjából nyitott maradt a társadalom szinte minden rétegével szemben, addig más események kifejezetten mozgósító vagy elrettentő erejükkel szeretnének tüntetni.⁷

Mindkét oldal legtöbbször hangsúlyozni igyekszik sajátjának vélt kánonjait, csakhogy az egyetlen irányba el nem kötelezett, tagoltabb oldal jellemzően nem homogén, a másik pólus egységet, oszthatatlanságot nyomatékosít, elutasítja a belső kánonvitát, ami látványos erőteljességet kölcsönöz neki. Az egységideológia az évek során sikeresen igyekezett kisajátítani egyébként nem ideologikus, avagy nem csupán egyféleképpen értelmezhető (nem úgy ideologikus) művészeti alkotásokat.⁸

I. Az örökség

A fent leírt közegbe érkezett az *István, a király* rockopera⁹ 2013-as, Alföldi Róbert rendezte változata I.K. 30, illetve I.K. 3.0 címeken reklámozva. Közhely, hogy az 1983-as bemutató óta a rockopera magyar kultúrtörténelmet írt. Az egyik első, ha nem a legelső magyar rockoperáról beszélünk. Arról, amelyik bevezeti a magyar kultúrába e műfajt, s amelyik azóta definiálja a magyar közönség rockoperákkal szembeni elvárásait. Külsőségeit tekintve – valószínűleg a szerzők és társalkotók, előadók által akkoriban be nem látva vagy akár nem is szándékoltan – olyan erőteljes paneleket épített, amelyekből kevés kivétellel a nemzeti jelzővel ellátható későbbi hasonló zenedrámák a mai napig építkeznek. Sőt, elsősorban e külsőségek alapján különülnek el a nyugati típusú, import színházi és filmprodukcióktól. Ez a jelenség végső soron stigmatizálta az *István, a király* szinte mindegyik jelentős későbbi bemutatását.¹⁰ Az, ami a királydombi premieren eredetinek hatott a zenében és az előadásban, a későbbiek során azonosító jel, bélyeg lett. Mely tekinthető nyűgnek, tehernek, vagy a másik oldalról nézve éppen az elfogadást és a minél problémamentesebb, megkönnyített befogadás „biztosításának”. A legtöbb ilyen jellegű darab a későbbiekben ennek okán is válhatott az ún. nemzeti giccs kategóriájába sorolhatóvá.

A külsőségeken túl (élő díszletként használt néptáncosok, történelmi vagy szakrális helyszínek, lobogtatott kendők, gyertyák, keresztek tömege, „egyjelentésűsített” szimbólumok használata stb.) az egyik legerősebb és elcsépelésre, panellé és frázissá válásra legkevésbé alkalmas sajátossága a 83-as változatnak az az új zenei megközelítés, amely a komolyzene (különös hangsúllyal az egyházi), a népzene és a könnyűzene (beat, rock, folk) ötvözése volt. Noha ezt a koncepciót is számos későbbi mű próbálta átvenni, főleg csak utánozni sikerült. Meghaladni szinte csak Szörényinek saját, későbbi alkotásaiban. A háromféle zene ötvözése mellett a dráma konfliktusai és a többjelentésű (Bródy-)szöveg emeli a rockopera első megjelenését a legtöbb későbbi, felújítás és – mi tagadás – egyszerűsítés fölé. Ami tehát a későbbi változatokban és utánzatokban elcsépelte, kifogásolható frázis, az az eredeti verzióra nézve egyáltalán nem tekinthető negatívumnak. Sőt, ebben (is) mérhető le a hatás és az érték frenetikus ereje. Az az erő, amely ez írás megszületésének napjaiban ideológiai alapon – egyes törekvések ellenére – ugyancsak kisajátíthatatlanná, közös nemzeti értékévé emeli a művet.

Fogalmazhatnák így: az 1983-as *István, a király* nélkül nem vagy legalábbis teljesen más lenne a (sajnos nem túl sokak által művelt) magyar rockopera, és a belőle következő vagy vele rokon – esetleg átmeneti – műfajok (rockballada, poperett, rock szvit, zenés történelmi játék stb.). Fenti, kissé bátor megállapításom talán még annak fényében is tarthatónak gondolom, hogy a korabeli „ellenzéki” és „demokrata” dimenziót részben lebontották olyan későbbi vagy kortárs események, mint Koltay Gábor KISZ-es kötődésének hangsúlyozása a sajtóban, Schuszter Lóránt és Nagy Feró szélsőjobbra kacsintásai, vagy éppen Vikidál Gyula ügynökműltjának napvilágra kerülése és pár hét tagadás utáni beismerése. Ezeket ugyanis éppen az az ideológiai vonal legitimálta később a magyar társadalomban, amely szerint nincs szükség az ügynökműlt tisztázására (azaz nem bűn), a pártállami apparátussal való együttműködés csak válogatott esetekben kifogásolható és a szélsőjobb politika (elsősorban a „nemzeti radikalizmus”) tolerálható, sőt időnként támogatandó.

Az „ellenzéki” és „demokrata” jelző a premier saját korában hasonló drámai konfliktusban érdekelt, mint harminc évvel később: a nemzeti függetlenségben és önrendelkezésben. Akkoriban ez elsősorban a külföldi megszálló és annak totális hatalma ellen irányult (mint később nyílt titokká vált: a rendszer részleges engedélyével, túsérésével¹¹). Ma egyes befogadói igények az interpretációban az EU-ellenességet szánnák a mű aktuálpolitikai funkciójának.

Harminc év alatt Alföldiével együtt összesen hét szuperprodukciónak készült a rockoperából.¹² Gyaníthatóan a 92-es külföldi és a 95-ös (szinte azonos) változat jutott el méreténél fogva a legkisebb számú közönséghez. 2013-ig minden ilyen előadás nélkülözötte az említett eredeti aktuálpolitikai dimenziót, hiszen okafogyottá vált, közben megtörtént a rendszerváltás és Magyarország független állammá vált, területéről 1991-ben kivonult a Szovjet Hadsereg.¹³

11 A letiltott/feltételekkel türt fekete bárányok – Beatrice, P. Mobil, Hobo Blues Band – tagjai – számára a megtérés küszöbét, azaz a visszatérést jelentette a darabban való szereplés, közreműködés lehetősége. (1988-ban a személyi állományában leginkább megtépzott Beatrice is dupla lemezt ad kil!)

12 1983 – Városligeti domb, később Királydomb, ősbemutató; 1990 – Népstadion, 1992 – Sevilla, Világkiállítás (1995-ben a Margitszigeti Szabadtéri Színpad verziója adataim szerint ennek felújítása); 2002 – Esztergom, Nyári Játékok; 2003 – Csíksomlyó, 20. jubileum; 2008 – Papp László Budapest Sportaréna, 25. jubileum (szinte változatlan kivételben többször még évekig a Társulat előadásában, ennek részben felújítása a Zsuráfszky-rendezés 2013-ban Kolozsvárott).

13 A Szlovákiában mozikban bemutatott, 1984-es filmváltozat szinkronfordítása is következetesen nélkülözi a sorok közötti aktuálpolitikai felhangokat, csupán egy szintiszta történelmi drámát kap a közönség.

14 Lásd

<http://www.hir24.hu/belfold/2013/09/02/istvan-a-kiraly-kiderult-mindenki-tevedett/>

15 Lásd e címszó alatt tüntetés szervezését:

<http://egerjobbik.blogspot.sk/2013/08/tunteteszervez-nek-alfoldi-ellen-az.html>.

16 És a (nem csak földrajzi) határon is túl, lásd pl. a szlovákiai magyar nyelvű sajtóban itt:

<http://www.felvidek.ma/nezopont/va/elemeny/41566-szorenyi-szerint-megszuletett-az-uj-koppany-vagy-itt>: [http://www.felvidek.ma/nezopont/va/elemeny/41250-istvan-a-kiraly-rock-opera](http://www.felvidek.ma/kitekinto/ka/rapat-medence/41308-istvan-a-kiraly-es-a-szakmai-kompetenciak-hiany-at-elesen-demonstralando-Orisko-Norbert-Istvan-a-kiraly-Alfoldi-modr-a-melt-o-unnep-helyett-zagyva-ka-neval-c-dilettans-szoveget).

17 Lásd:

<http://www.hirado.hu/Hirek/2013/09/01/09/Kover>.

18 Lásd:

<http://www.hir24.hu/kultura/2013/09/01/szorenyi-mar-jobb-meg-sem-szolalni/>

* * *

Mindezek fényében elképzelhetetlen, hogy egy ikonikussá vált, saját kis kultúrtörténettel rendelkező és roppant nagy hatású, számos történelmi és aktuálpolitikai jelentést eleve felvállaló darab harmincéves jubileumi bemutatása elemezhető legyen az ideológiai, társadalmi tér és az ebben történő pozicionálási kísérlet mellőzésével.

Tulajdonképpen örülhetnénk annak a ténynek, hogy egy művészi alkotás ma Magyarországon képes tömegeket megmozgatni, ha nem lenne világos a tiltakozó hangokból két alapvető dolog. Az egyik, hogy a tiltakozások, kritikák¹⁴ legtöbbször, melyek nem lépnek túl az internetes kommentárok szintjén, képtelen elrugaszkodni a korhűség (*István, a király* farmerben?¹⁵) és egy vélt nemzetgyalázás kérdéseitől. Ami a korhűséget illeti, az ellenzők még azt sem vették észre az eredeti verziót védelmezve, hogy abban példának okáért elektromos gitár szól. Hogy abban, sőt a szakrális helyszínen, Csíksomlyón színpadra (és ugyancsak hegyoldalra) állított előadásban szintén táncoltak farmeres személyek, hogy sem a 18–19. századira stilizált kvázi népzenei részek, sem pedig a romantikus-modernista klasszikus zenekari és a többszólamú korálók (középkor második fele, reneszánsz) által ihletett részek nem köthetők az államalapítás korához. Erre tehát fölösleges szót fecsegni. A nemzetgyalázás sérelmének véres kardként való felmutatása és az egész országon¹⁶ (interneten) végighordása pedig már az alkotás egyik legalapvetőbb konfliktusának, a hagyomány totális megőrzése és a civilizált világba való, azzal szemben teljesen kritikátlan betagozódás közötti feszültség feloldhatatlanságnak (a darab utolsó szavai: „Veled, Uram, de nélkülöd”) a meg nem értéséről tanúskodik. Hiszen itt valaki eldöntötte a vitát a nemzet (de vajon melyik magyar nemzet?) javára.

A másik alapvető probléma a személyeskedés. Világosan kiderült az ellentünetek, ellenkommentelők és ellennyilatkozók (köztük pozíciója révén megkerülhetetlenül Kövér László, a parlament elnöke, aki bevallottan nem látta és nem is szeretné látni a darabot¹⁷) szavaiból, hogy elsősorban a rendezővel, Alföldi Róberttel szemben táplálnak ellenérzéseket, hiszen dogmatikus módon – a fentebb rekanonizációról és szelekcióról írtakat bizonyítva – akár a rockopera megtekintése, azaz valós, objektív értékelése nélkül is elutasítják az ő változatát, értelmezését. A szerző személye és státusza, pozíciója a kánonképzés (hatalmi) szempontjából meghatározó. Ebben a személyeskedésben a „kritika” addig jutott, hogy nem csupán a nemzetellenesnek kikiáltott Alföldit támadta, a liberális Bródyt diszkréten feledte vagy sok esetben hallgatott róla, de a nemzeti kánonból reálisan kiírhatalatlan Szőrényi szintén arról vall egy interjúban, hogy szerzőként őt ugyancsak kizárják a saját, tagadhatatlanul közkinccsé népiesedett alkotásából.¹⁸

A befogadásnak nem tekinthető befogadás abszurditása ekkor éri el csúcspontját. Nem különben ironikus, hogy eddig a pontig ez a szöveg jegyzetekkel már huszonnégyezernél több karaktert tartal-

maz(hat) az Alföldi-rendezés konkrét, részletes elemzése nélkül, csakis a mű kultúrtörténeti és ideológiai háttérét vázolja.

19 Verbális, zenei, mozgásbeli, vizuális, teátrálításban gyökerező stb.

II. István, a király (Szeged RTL Klub, 2013. aug. 17.)

Miután leszögeztük, hogy értelmetlen és lehetetlen lenne Alföldi rendezését időszerű megközelítések és a ráakódott ideológiai és befogadás-hagyománybeli terhek nélkül elemezni, mégiscsak érdemes lehet elsősorban a rendezés koncepcióját szem előtt tartva a színház- és zeneművészeti aspektusokra koncentrálni. Azaz a „szöveg”¹⁹ interpretációjára.

E darab díszletét a különféle bemutatók során általában az adott tér lehetőségei határozták meg, ezekhez idomult a tervező kreativitása. Nem volt ez másként Szegeden sem. Azzal a különbséggel, hogy ez a díszlet (Menczel Róbert munkája) az összes közül talán a leginkább színházszerű és színházléptékű. A korábbi hatalmas szabadtéri helyek épp nagyságukkal és „természetes” objektumaikkal (ide értve 1983-ban a nagyfeszültségű vezeték oszlopait) határolták be önnön lehetőségeiket. A zárt csarnokok sem mozgatták meg túlzottan a tervezők fantáziáját. Egy korábbi esztergomi (Csikós Attila tervezte) díszletmegoldás került véleményem szerint legközelebb a színházi jelleghez térosztó koncepciójával. Egyébként emiatt lehet ismerős a mostani szegedi díszlet, az esztergomi koncepció ugyanis az állványzat és a stilizált korona abroncsának és keresztpántjának kombinációját már – kissé szellősebb, szélesebb változatban – felhasználta. Nem kizárható, tehát – mint sok egyéb jel esetében sem – a tudatos intertextuális utalás, hiszen a rendező nyilván tisztában van elődei örökségével, a közönség emlékezetével és a szövegköziség ezekből adódó lehetőségeivel, valamint terheivel. Míg azonban korábban a terek nyitottak voltak, elemeik egyes jelenetek elkülönítésére és jelzésére szolgáltak, addig itt számos komponens meghaladja a térelválasztó-összekötő funkciót, és elsősorban jelként, jelölőként, szimbólumként, metaforaként működik, technikai eszköz-jellege másodlagos marad. Ezen belül is a záró funkció hangsúlyos (pl. sír, fent és lent, kint és bent elválasztása, a korona alá hátráló tömeg a nyitányban és az erre rájátszó, keretező bezárkózás-jelenet a darab végén). Jelként értelmezhető a konstrukció rozsdaszínű kivitele, a számos önmagába záródó vagy visszahajló kör (és körív – a szereplők mozgásában, elhelyezésében ugyancsak) és a félkör alakú erkély multifunkcionális jellege (egyszerre templom, szószék, az uralkodás helyszíne, színpad, a sokak által ünnepeelt hatalom, a dicsőség és ráadásul a magány helye).

Figyelemre méltó, a rendezői elképzeléseket maximálisan kiszolgáló és felerősítő jelmezeket tervezett Nagy Fruzsina. Akár rendezői utasításra, akár önálló ötlet alapján, de a kortárs kosztüm az aktualizáló rendezői megoldások – a két autó használata mellett – leg-

20 Anélkül, hogy állást kellene foglalnom felekezeti és valláskritikai kérdésekben, közismert tény, hogy Magyarország nemely erős történelmi egyházai képviseltetik magukat a politikában s a bemutató idején regnáló kormányban. Egyes képviselői több alkalommal nyilvánultak meg azon kulturális, politikai és erkölcsi értékrendszer bizonyos elemei ellenében, amelyet Alföldi Róbert képvisel.

szembetűnőbb vizuális csatornájává válhatott. A katolikus püspök egyszerűsített, fekete öltözete több módon értelmezhető: felerősíti a kárpó, a mindent az első pillanattól az utolsóig uraló maffiavezérmotívumot, és közvetett módon aktuálpolitizál is.²⁰ Hasonlóképpen politizál a magyar nagyurak öltözete, mely a mai „nemzeti” ideológiát valló mérsékelt rétegek divatjaként (ám kiváltképpen hangsúlyos – és egyben szomorú – módon a szélsőjobbosok megkülönböztető, már-már egyenruhaként funkcionáló külsőségeként) azt a romantikus, 19. század végi, 20. század eleji hagyományt igyekszik stilizált formában „visszasírni”, megőrizni, amely a kettőségekkel azért mégiscsak terhelt, de boldog békeidőkként beállítható korszak dicsőségét juttatja jótékony egyoldalúsággal az eszükbe. A lázadók és pogányok vezetői öltözetének szubkulturális (punk) vonatkozásai szintúgy az ősbemutató megoldásai előtt tisztelegnek, amelyben e szerepeket a korszak akkori szubkulturájához (punk és rock – bőrbe öltözött, „foglalkozás- és életvitelszerűen” punk- és rockzenészek voltak a szereplők) lehetett kötni.

A király és fia öltönyeinek, kabátjainak párhuzamai a tradícióra, kontinuitásra játszanak rá, díszes-igényes-színes és szürke-olcsó kivitelük oppozíciója az ellentétekre. Nyugatiasságuk a nagyurak hagyományos öltözetével képez kontrasztot. Bár a közönség reakciói vegyesek voltak, egyesek szélsőségesen provokatívnak tartották már magát a kortársiasítást is. E vélemények mértékadósága erősen kérdéses. Hiszen a nemzetközi operaszínpadokon már hosszú évek óta elfogadott trend és nem kelt riadalmat a történelmi operák kortárs díszlete – nem ritkán erotikus, „hiányos”, az énekesek testéből sokat megmutató –, jelmeze. Nincs itt világrengető újítás, egyszerűen sikerült jól megcélozni a magyar közönség jelenlegi ingerküszöbét.

Vári Bertalan koreográfiája végre láthatóan elrugaszkodik a hagyománytól. De miért csak ennyire? Amikor Novák Ferenc az ősbemutatót megtöltötte magyar néptáncal, még nem sejtette, hogy, szerintem máig zseniális, a Szörényi-zenéhez szervesen kapcsolódó ötlete a maga erejével és frenetikus sikerével tán örökre megbélyegzi nem csupán ezt a darabot, hanem a legtöbb magyar nemzeti témájú rockszínpadi előadást. Vári valószínűleg egy helyes, középutas, kompromisszumos ötvözetet szeretett volna készíteni, amely jelenetenként az szerint váltogatja a táncok jellegét, hogy éppen mely szereplők és pozíciójuk nyelvén kell beszélniük. (Nem) számíthatott arra, hogy a nováki „teher” agyonnyomhatja ezt az elképzelést. Vári a streetdance-elemekig merészkedett. Talán azért is lett volna egyértelműbb még bátrabban fokozni a kontrasztokat (és ezzel szemben a vegyes, termékenyen ötvözött táncok multikulturális karakterét). Mert a – ne feledjük, tagolt, vagyis többféle nézeteket egy csoportban képviselő – népet megjelenítő táncosok ruháinak egyszerűsége, a vetkőzések és az arcok, testek sárral-vérrel való bekenése sem támasztotta alá és nem fokozta, nem emelte ki eléggé a megmutatni érdemes ellentéteket. A nép valahogyan (és ez lehet akár szándékos) homogén maradt. Talán éppen az alaphelyzetet, a megosztottság előtti pillana-

tokat megjelenítő bevezető tánc sikerült emiatt számomra a legbezedesebbre: mindenki egyazon szinten (egyenrangúan?), egymással táncol, néz szembe, keres valakit, vált partnert. Nyitányszerűen előrevetítve a történeteket és a konfliktusokat – ez sem forradalmi újtás, hanem a zenés színház hagyományainak tiszteletét és működését mutatja. A médiában előtérbe került kritikus hangok sajnos nem látták meg: Alföldi és kollégái munkája művészi alapvetésében sokkal hagyománytisztelőbb, mint látszatra.

A sajtónyilatkozat-háborúban hiába kerül többször szóba, hogy a színészi játék oltárán áldozta fel Alföldi a zenét. Ha így volt, akkor a próbálkozás nem járt sikerrel. Konkrétan azért nem, mert – bár a rendezés már színházi léptékű volt, azaz nem kellett a közönségnek teleobjektív messzelátó az arcok azonosításához – a színészek csupán hellyel-közzel kaptak elegendő teret a színészi játékra – többször lekötötte őket a tér „benépesítése”. Azon belül pedig még kevesebb lehetőségük nyílt használni testükön kívül az arcukat is. Ez persze így szigorúan hangzik. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy több előző rendezésben ennél sokkal kevesebb módja volt játszani a színészeknek. Sőt a múltban a kevés mimikát igénylő rendezések, amelyek inkább felújítások, ismételt színpadra alkalmazások voltak, mint autonóm értelmezések, mi több, esetenként emberek mint élő díszletek térbeli mozgásának megtervezése (lásd Novák Ferenc Csíksomlyón vagy Szikora János az Arénában), mintha akaratlagosan fogták volna vissza a színészi játék intenzitását a jelzések szintjére. Mégpedig tán abból a nemes célból, hogy a korlátozott színészi kompetenciákkal rendelkező énekeseket a színészek ne „játsszák le” a színpadról. Hogy ne legyen zavaró a különbség. (Másképpen viszont eddig – a playbacket leszámítva: Pelsőczy László helyett 1983-ban Varga Miklós énekelt, Kovács Ottília helyett pedig Sebestyén Márta – máig nem oldódott meg a kevesebb énekesi erénnyel rendelkező színészek hangproblémája.) Feltehetően a tévéközvetítés közeli képeinek köszönhetően nem érezzük túlzottnak azt az aránytalanságot, amely Udvaros Dorottya²¹ vagy László Zsolt arcjátéka és mozgásszínházba illő mozdulatai, hosszas sétálgatásai között feszül. És persze annak is, hogy ezt jórészt elfedni tudó, kiváló színészekről van szó.

Feke Pál szintén egyre jobb színész. Kimagaslót azonban a minimálisra visszafogott eszköztárral zseniálisan gazdálkodó Blaskó Péter alakított, aki nem csupán király tudott lenni, hanem a nép egy két-ségbeesett fia, pusztulást látó krónikás és fiát féltő, emberi apa is. Koppány szerepét eddig csupán két alkalommal merték a rendezők inkább színészekre bízni, mint énekesekre. Bizonyára érezték, a színházi produkció több színészi tehetséget kívánna. Míg egyedülként Gazdag Tibor egy elfogadható énektudású (ám a zenében előírt tenor fekvésnél mélyebb, s ráadásul vékonyabb, kevésbé öblös hangú²²) színészként talált korrekt, de valljuk be, modoros és unalmas közép-utat, addig Stohl András már egyértelműen a színészi játék felé billentette a mérleget. Zenei igyekezete azonban elvonta figyelmét és energiáját a játéktól. Igazából – a közvetített előadásban – szinte csu-

21 Rengeteget van főlölegesen, élő díszletként, csupán „jelen” a színpadon.

22 Gazdag gyakorlatilag fizikális adottságai végső határán mozgott éneklés közben.

Megjegyzésre érdemes tény, hogy Vikidál 1983 utáni zenés színházi szerepeinek nagy része sem magas tenor kíván, ezeket Vikidál bariton fekvésben adja elő. (Személyes közlése szerint nem szívesen vállalt már később kifejezetten magas hangfekvést igénylő szerepeket.) Hozzáteszem, a rock az operával szemben lehetőséget ad átértelmezésekre, hiszen a *Jézus Krisztus Szupersztár* film Pilátusa vékony, magas hangon énekel, míg ugyanebben a szerepben Vikidál Gyula a mélybaritonig merészkedett.

pán az *Elkészt a békevágy* jelenete maradt emlékezetes, ebben viszont leiskolázta Feké Pált hezitálásból, önmarcangolásból, a lelkiismereti és erkölcsi válság intenzív, a befogadó számára értelmezhető és átélhető eljátszásából. A rendezői újraértelmezés legerőteljesebb momentuma volt ez a jelenet. Stohl gyakorlatilag percek alatt teljesen „szétírta” a máig ható, sziklaszilárdság látszatával bíró koppányi egyjelentésűséget, vélt egyértelműséget.

III. Az opera mint zene

Szomorú, amikor egy rockopera bemutatásakor a legnagyobb hiányérzetünk éppen a zene előadásával kapcsolatban lehet. Szörényi köztudottan írt már ennél komplexebbnek tekinthető muzsikát. Az *István, a király* vitathatatlan zenei erényei mellett azonban egy kimagasló képességével tűnik ki a komponista életművéből: nevezetesen a közönség megszólításának zseniális képességével. Az eltelt harminc év éppen ennek köszönhetően emelte ezt a zenét emblematikussá.

Ehhez képest a közvetített szegedi előadás egyfelől általában nem haladja meg a korábbi bemutatások színvonalát, másfelől bizonyos tekintetben alulmúlja őket. Javára írható a szándék, mely szerint élőben adják elő a rockoperát és ilyen értelemben nem is illene, s nem teljesen korrekt a konkrét előadást összevetni azokkal, amelyek full vagy half playbackról szóltak. Az összehasonlítás azonban ekkora hagyománynál, s ráadásul egy 30. jubileumot címbe emelő, azaz a hagyományra direkt reflektáló előadás alkalmával sajnos nem melőzhető.

A kamara térbe zsugorított, kvázi szimfonikus zenekar (Óbudai Danubia Zenekar) és a karnagy teljesítménye kiegyenlítettnek tekinthető. Erős kétségeim vannak afelől, hogy egyes népi hangszerek (töröksíp, doromb, bizonyos dobok) akusztikus vagy pedig szintetizált hangja szólt-e, esetleg sampler szolgáltatta. Nem szóltak ugyanis – számomra – elég karakteresen.

A rock szekció tagadhatatlanul megbízható zenészekből állt, ám a „kíséret” jelleg ellenére én itt szintén karakteresebb megszólalást vártam volna el a szólisztikus részeknél. Nem tudom, vajon jó megoldás-e a zenekar színpadi elhelyezése. Alig látszottak a muzsikások, ez nem lehet indok, az élő díszletek alkalmazásának, amennyiben alkalmaznak valódi kulisszát, nem vagyok híve. Színpadi szerepet viszont – a kínáló alkalmak ellenére – a zenészek nem kaptak. Nagyon kicsi térben kellett elhelyezkedniük, ami technikai szempontból behatárolja a lehetőségeiket. Akusztikus dobok hangosítása ilyen térben közvetlenül a vonósok mellett szóba sem jöhetett, ezért használhattak elektromos dobokat. Az elektromos gitárok hangosításával ugyanez a probléma. Tulajdonképpen akkor hallhattunk (és ez a jelenet megerősít a leírtakban) két másodperc erejéig „egészséges” gitárhangot, amikor Novák Péter kipróbálta, szól-e kezében a jelenet közben bekötött stratocaster. Tekintettel arra, hogy a darab zenei

struktúráját a népzene, rockzene és komolyzene ötvözése építi fel, e struktúra két eleménél tapasztalt hangzásbeli deficit rengeteget ront a megszólaláson túl a komplex zenei és színházi élményen.

Fentieknél evidensebbeknek bizonyultak az énektechnikai hiányosságok. Bár a táncosok sem mozogtak mindig teljesen együtt, az énekesek mind ritmikai, mind pedig intonációs hibákat is vétettek. Ezért aztán egyes esetekben frazírozásról, stílusról nem érdemes beszélni. Sok korrekt, de nem túl érdekes éneklést hallottunk (Szemenyei János), akadt – a darabhoz mérten – átlagos és átlagon felüli (Tompos Kátya, Radnay Csilla és meglepő módon a szonon és a népzene határán lavírozó, roppant drámai és hiteles Blaskó Péter). A jobbak, az érzékletesen, kifejezően és stílusosan éneklők közé sorolnám Novák Pétert, akinek a teljesítménye azonban – feltehetően indiszponáltság (betegség?) miatt – épp az adott előadáson erőteljesen ingadozott. Meglepő módon Varga Miklós és Nagy Feró nem az amúgy dicséretes énekléssel tűntek ki, hanem intenzív jelenlétükkel (ide értve a tényt, hogy szerepeltetésük az előző adaptációkra, az elmúlt harminc évre történő közvetlen utalás), mondhatni színészi játékkal.

Az előadás legkiválóbb énekese egyértelműen Feke Pál, aki véleményem szerint nem csupán (még mindig picit modoros) színészként, de énekesként szintén képes volt meghaladni azt az István-megjelenítést, amelyet korábról ismerhettünk tőle (a Társulat előadásából). Sokkal részletgazdagabban, árnyaltabban, közvetlenebbül és hitelesebben énekelt, mint azelőtt, amikor még nem annyira cizellált előadásával, hanem a pl. Vadkerti Imréhez hasonlóan az égiektől ajándékba kapott, irigylésre méltó, a maiaknál csiszolatlanabb hangj adottságaival kápráztatta el a közönséget. Itt persze nem csupán jelen kellett lenni a színen, ki- és bemenni, kettőt-hármat mutogatni, mint a másik előadásban szerencsétlenségére megrendezetlenül tébláboló Vadkertinek, Tóth Attilának, Koroknai Árpádnak (mindhárman kiemelkedő hangorgániummal rendelkeznek).

Finoman fogalmazok, nagyon kár: László Zsolt azzal indítja az előadást, hogy teljesen más hangnemben (nem egy egész oktávval alacsonyabban, ahogyan tervezte) kezd énekelni, mint amelyben a zenekar játszik, később sem remekel, végig keresi a megfelelő fekvést. A kórus már az elején (lásd: *Segítetek a Te kit választanál?*-ban) elveszti a ritmust és lassan, ütemen kívül poroszkál a többiek után. A *Nincs más út...*-ban ugyanígy késik, ráadásul nem is egyszerre csúsznak le tagjai a hangsúlyos szótagokról. Az *Áldozatunk fogadjátokra* térnek magukhoz. Az *Abcug Koppányban* a három magyar úr alakítói küzdenek szélmalomharcot a ritmussal és a tempóval, a *Hála, néked fejedelemben* a német lovagok. A *Nincs más út...*-ban Stohlnek artikulációs problémái vannak, a darab egyik csúcspontját képező *Szállj fel, szabad madárban* viszont már intonációs és légzés-technikai nehézségei is. Hogy hangszíne és hangfekvése nem illik Feke hangja mellé, nem képez azzal színbeli kontrasztot, összefolyik vele, az szereplőválasztás kérdése, de Stohlt sajnos az éneklés tech-

23 Az első versszak alatt a három feleség gyengéden egymással foglaltoskodik, Koppány még nincs a színen.

nikai része, annak hiányosságai zavarják a játékban, az éneklés általi jelentésképzésben. Míg Vikidál a szerelmi jelenetben hangjának gyengédebb lehetőségeit aknázza ki, Stohl nem képes, tán nem akar „visszavenni”, de nincsenek is akkora tartalékai, hogy legyen miből. Az *Elkésett a békevágyban* tudja színészi játékával feledtetni nehézségeit, ott viszont kiválóan.

A tempók megváltoztatásáról a rendezést firtató bekezdésekben szólok.

IV. Újraolvasás, újraírás – Alföldi a király

E rendezés az *Isván, a király* 1983-as ősbemutatójával való összevetése eleve nem lehetne teljesen korrekt, mivel a korábbi verzió első-sorban a belőle készült film alapanyagául szolgált. Hogy mellékesen óriási számú közönség előtt vették fel, csak másodlagos. Az ősbemutató tehát nem feltétlenül tekinthető színházi eseménynek. Ez azonban a legtöbb későbbi szuperprodukcióna érvényes, hiszen azok sem elsődlegesen színházi térben készültek.

Egy előadás sosem azonos a rendezéssel. Ha fentiekben a szege-di, RTL Klub által közvetített előadással szemben kritikus voltam, az nem jelenti, hogy elutasítanám Alföldi Róbert rendezését. Ami az előadással és a színrevitel egyéb elemeivel (díszlet, zenei előadás, koreográfia stb.) kapcsolatban fentebb írtakból nem derül ki – hiszen ezek automatikusan sokat elárulnak a rendezés koncepciójáról, leleplezik az alapvető szándékokat és a szempontokat –, az viszonylag röviden összefoglalható.

Kezdjük a negatívumokkal – gyakorlatilag csupán részleteket, apróságokat tudok kifogásolni.

Alföldi a széles, jelképes gesztusok játékát preferálta, ez egy nagyszínpadi kivitel és az opera efelé inklináló műfaja esetében indokolt lehet, de ebbe az átélő színészetet művelő Stohl András sajnos legkiválóbb jelenete ellenére sem illett bele maradéktalanul. Még soha egyetlen szuperproduciónak sem sikerült a darab történetében felülmúlnia vagy akár átértelmeznie a *Te vagy a legszebb álmunk* dalhoz tartozó eredeti jelenetet. Félreértés ne essék, az eredeti sem a rendező ötletével tűnik ki, a filmbe – túl a jelenet kezdetének biszexuális vonatkozásain²³ – a színésznők tehetsége és Vikidál kisugárzása, a törékeny nőikkel szembenálló, ereje teljében lévő férfiasága hozott feszültséget. Az egyes felújítások rosszabbnál rosszabb kópiáit gyártották le a jelenetnek. Ennek számos oka lehet. Az egyik, hogy a legtöbb „színpadra” állítás a nemzeti és történelmi pátosz, a téma vélt „szentsége”, azaz tabuk jegyében született. Olyan, az eredeti után meggyökeresedett tabukéban, amelyekbe az erotika nem illeszthető bele, maximum csupán a jelzés szintjén. Jelzésnek pedig éppen elég lehet maga a szöveg. Az egyik feltűnően gyenge verzió Szikora rendezése: ebben olyan táncjelenetet látunk, amelyben Vadkerti valószínűleg egy prémbe öltöztetett, merev betonoszlopot

óhajt eljátszani. S bár a lángocskatáncos „lobog” (az ötlet még jó volt), a feleségek gyakorlatilag aszexualisak. Ezt csak az esztergomi rendezés múlta alul, ahol a feleségek szinte végig felszállni – nem metaforikusan – képtelen madarakként hadonásztak, azt viszont indokolatlanul keleties mozdulatokkal. Alföldi rendezésében egy felgyorsított tempóban való kapkodás lett a kvázi ágyjelenet. Stohlnek a rendező megengedte azt az arcmimikát, amellyel szinte undorodhat feleségeitől. Az elutasítás tehát nem az államügyek miatt következik be idő hiányában, hanem zsigeri. Ezt az értelmezést viszont a dal szövege nem támasztja alá. Stohl ráadásul Vikidálhoz hasonlóan félmeztelenre vetkőzteti Alföldi, ami gyakorlatilag a királydombi előadás paródiájává teszi e jelenetet, hiszen Stohl csupasz és nem túl feszes felsőteste maszkulin jelleg tekintetében fényévekkel elmarad az első Koppányé mögött. A feleségekbe annyi erotika sem szorult, mint egy kakukkosórába.²⁴ Az bizonyosan rendezői szándék eredménye, hogy a hölgyek nem játsszák el a vágyat, csak nagyon direkt és éppen ezért ízléstelennek ható, de emellett provokatívnak fel nem fogható (provokációnak ma már túlzottan gyenge) pózokkal jelzik. A rendezői tudatosságot támasztja alá a feleségek csiricsáré, gusztustalan jelmeze. Más utalás viszont e nők olcsóságára, útszéliségére nincs, ráadásul ez is céltalan, illetve öncélú.

Hiányérzetem van a *Szállj fel, szabad madárral* kapcsolatban. Ha már „előadásként”²⁵, azaz koncertjelenetként tálalják, vajon miért nem léphet előtérbe a gitárszólóknál a gitáros, miért nem ugorhat ki a zenekar ilyen emblematikus funkcióban álló tagja, miért nem válhat a tömegpszichózist kelteni hivatott előadás támogató szereplőjévé?

A vérpirosan világító kereszték elhagyása pedig – bár többfunkciós, tradicionális szimbolikusságukat szintén részben megkérdőjelező felhasználásuk érthető és főleg praktikus – tekintettel a darab múltjára tán kevésbé hatott volna elcsépelten. Alföldi váltott az eredetihez²⁶ képest kopírozó vagy pl. fénytechnikával „megoldott” felnégyelésekhez képest. A lázadó megmaradt híveinek szimbolikusan négy csoportra osztásával jelezte a cselekményt. A közvetítésben – itt szintén – a *glória* szónál, azaz a zene által sugallt felnégyelés pillanatában a kamera csupán egy csoportot mutatott, nem a megkoreografált összképet – ez talán felróható a méregdrága, minden szögben és irányban mozgatható pókkamerával is felszerelt, egyébként élvezhető közvetítésnek.

Kiváló ötlet viszont Asztrik háttér-manipulátorra formálása, István és Koppány határozatlanságának hasonló szinten való hangsúlyozása, az idegen hatalom Mátrixból ismert (lásd jelmez és napszemüveg) arctalan harcosai intertextuális vonatkozásainak felvetése, a Mercedes–Trabant ellenpár, a behódoló pórnép és a protekciós főurak (disznókként) földön való etetése. Ilyen kiváló még Réka ima közbeni takarítása, nejlonszákos szemétszedése, a király népe láttán érzett szomorúságában való ivása, a „nem kell olyan isten” szövegrészre válaszoló „De, kell!” felkiáltása és az e helyzetből közvetlenül eredeztethető halála. Hogy Asztrik mindenkit félrelökve azonnal

24 Copyright: az édesapám.

25 Színház a színházban.

26 A filmben Koppány felnégyelése a *glória* szó elhangzásával azonos időben következik be egy fehér, tehát gyászszínű lepel széttépésével.

27 Blaskó Péter többes szerepben: Gézát is ő játszotta. Jelmeze megfelel Istvánénak szerényebb kivitelben.

28 Afrikában, Peruban és spanyol területeken elterjedt ütős hangszer. E dobozokon kezdetben jellemzően rab-szolgák doboltak – nyilván emiatt tekinthetők indokoltak ebben a kontextusban.

temetni kezd, s hogy István és Koppány együtt helyezik sírjába Gézát. Erőteljesek a géppisztolyos kivégzés, a tömegsírban összeviszsa heverő halottakra való mész szórásának konnotációi, a hatalmi pozícióból, fentről történő bankjegyek szétdobálása jutalomként a győzőknek, István éljenzésének elhalkulása, a gyászoló krónikás / regös / király halottakon átbukdácsolása, összevérzett kezének törölgetése, a trónra, a magasra került Istvánra apja lelkiismereteként²⁷ való – antihamleti – fölnézése.

Kimagasló megoldás a színpadképben a sír, melynek szélén ülve több, egymással így kapcsolatba állított hezitálásjelenet zajlik, melyeket e tragikus helyszín baljósatlaként köt össze a darabban. Mindenki ugyanabban a sírban végzi, legyen bár fejedelem, lázadó Laborc, Koppány vagy harcos, a nép egyszerű fia. A sír az ország másik alternatívája a kétfelé osztott színpadképben a bezárkózásra (lásd utolsó jelenet), viszont túlélésre, felemelkedésre alkalmat adó, mindig élettel zsúfolt koronával (az emelvényvel) szemben.

Kiemelkedő jelenet az *Unom a politikát*. A végén István tétová-
zása miatt a magánéleti és közéleti tehetetlenség és kiúttalanság egyaránt tettekbe, lázadásba torkollik. Az előadást úgyszintén fel-
dobó ötlet a *Szállj fel, szabad madár* őszinteségének, hitelének megkérdőjelezése az által, hogy csupán egy koncertté, egy színjá-
tékká, népnek tartott cirkuszi előadássá, ráadásul egy olcsó, beful-
ladó (lásd a hang kiesését) és kényszerű újrakezdést kívánó, töme-
get manipuláló show-vá degradálódik. Míg Koppány korábban
ugyan hagyományosan vesztes, ám hiteles, konzisztens történelmi
hős, addig itt hősiesség, őszinteség hiányában karaktere széthull,
István melletti pozíciójából a hazug szerepébe csúszik le fokozato-
san. Ennek tükrében a merénylet elutasítása sem becsületbeli ügy –
Koppány önmaga is elhiszi azt, amit a fellázított népnek sugall,
hazudik. Az ezt követő jóslat/révülés-jelenet ugyancsak látványos,
tömegpszichózist keltő (a nép vérral keni be arcát), viszont ez is
megtévesztő külsőség egy magán kívül lévő sámán által vezetett
színjátékban. Itt válik Torda machinátorként Asztrik méltó – vallási-
politikai – ellenpontjává. Az újításként rockoperába emelt ősi keleti
torokhangok (Novák Péter) és a magyarokhoz csak metaforikusan
köthető eredetű cajonok²⁸ sámándobok helyetti bevetése a révü-
lésben is üde színfolt.

A darabnak két csúcspontja emelhető ki. Nem meglepetés,
hogy az opera végén az egységessé „zsúfolódó” nemzet (koronába)
bezárkózása óriási hatással és számos párhuzamos jelentéssel, kér-
désfelvetéssel bír. Annál inkább meglepő, s valószínűleg nem szán-
dékolt dramaturgiai, ámde mégis fantasztikusan sikerült csúcspont a
regösök jelenete. A korábbi előadások heroikus szereplői, Varga
Miklós (István) és Nagy Feró (Laborc) ma, 2013-ban más karakter-
ként, regösként tértek vissza. A kádári korszak hetvenes-nyolcvanas
évekből toprongyába öltözött, értetlenül báméskodó, az esemé-
nyekből mit sem értő, de dicséretet zengeni tudó kisembereiként
érkeztek meg – azonnali és megismétlődő nyíltzini taps közben – az

akkoriban a kisszerű jólét, a gulyásszocializmus státuszsimbólumaként ismert, keletnémet, „mégis magyar” autócsodán: Trabanton. Akár május elsején a kényszerűen felvonulók, apró papírzászlócskákat lobogtatva, flegmán, meggyőződés nélkül, iránytalanul téblábolva, helyenként csárdásosítva a jelenetet, éltetik a már nem is aktuális rendszert – közben ugyanis elszállt felettük a történelem, az általuk dicsőített ideológia érvényét veszítette („arcátlan gyalázkodás” ez a fáziskésés a királynő szemében).

Alighanem a romantizálástól megtisztító rendezői elképzelés részeként gyorsult fel radikálisan az eredetihez képest számos zene szám tempója. A *Szállj fel, szabad madár* már-már punk zene lett. Ugyancsak sokkal gyorsabbak az eredetinel a *Töltsd el szívünk, fényesség!, Adj békét, Uram! Fejedelmünk István!*, és általában az egyházi ihletésű kórusok.²⁹ Sokkal visszafogottabbak a mixelt hangképben a visszhangok, terek.

Fentieket nem csupán azért emeltem ki, mert a rendezés negatívumait vagy éppen pozitívumait hivatottak illusztrálni, hanem elsősorban annak okán, mivel kivétel nélkül a koncepció – véleményem szerint – egyik fő irányát támasztják alá: Alföldi meg szeretne volna szabadítani az *István*, a *királyt* a ráakódott, a jelentéslehetőségeket lassanként elfedő hősi patinától, posztmodern korunkban már olyannyira nevetséges és olykor giccses pátosztól. Ez a színpadra alkalmazás végig következetesen pátoszmentesíti az operát. Alig marad sallang, csupán drámai helyzetek és feloldhatatlan konfliktusok.

Ugyanezt célozza a kellékek és kosztümök által sugallt aktualizálás, a sok kritikában számon kért korhűség elvetése. A fordítástudományban Holmes nyomán az idegen nyelven megalkotott fordításművek elkészítésének két fontos módszerét tartjuk nyilván, mégpedig a historizálást és a modernizálást. Mivel itt sincs szó másról, mint egy mű értelmezéséről, interpretálásáról, ismételt megfogalmazásáról, a holmesi fogalomhasználat alkalmazása helyénvalónak tekinthető. Eddig az *István*, a *király* minden egyes felújítása, adaptálása – az ősbemutatót ugyebár nem számítva ide – historizált. Sőt: archaizált. Alföldi legnagyobb érdeme a színházszerűség, színházléptékűség megteremtése, s ezzel párhuzamosan a rossz értelemben vett, össznépi tornagyakorlatokhoz és egymást váltó élőképekhez közelítő „mozgásszínház” kiiktatása mellett a bátor, helyenként gátlástalan modernizálás. Azaz egy olyan újraolvasás és újraírás, amely „tüllépett a mű korábbi olvasatain”³⁰, az aktuális, értsd az idő próbáját kiálló, hagyományosan emberi, mindenkori jelentések és konfliktusok (közösségen és családon belüli viták, lelkiismereti kérdések, szerelmi krízis, választáskényszer, határozatlanság, kételkedés, függetlenség, a kisebb rossz kérdése stb.) hangsúlyozásának terepe lehetett. És lett is. Nem elsősorban egyes aktuálpolitikai kizsólások miatt. A Bródy által írt, az egyetlen, oszthatatlan és megkérdőjelezhetetlen jelentést szerencsére kizáró szövegkönyv nem polcra tehető, porosodásra megérett múzeumi artefaktum. Hanem 2013-ban időszerű emberi,

29 Az előadás egyfelől nyert a pátosz elhagyásával, és a jelenetek pörgőssé válásával, másfelől elvesztette drámai és zenei kontrasztjainak, azaz szerkezeti tartópillérenek fontos részét.

30 H. NAGY Péter, *Táncolj, minden rendben*, Új Szó, 2013. szept. 7. 66. évf./208. szám, 20.

31 Kamarás István
Az irodalmi mű befogadása (szociológiai és pszichológiai megközelítés) című (Pannon Egyetem – Gondolat Kiadó,

[Veszprém–]Budapest, 2007) kötetében külön fejezetet szán a „komplexitással szembeni védekezésnek” a befogadásban. De már a korábbi, mai szemmel kissé „normatívabbnak” látszó szakirodalom (Józsa Péter: *Az esztétikai értékek társadalmi kommunikációjának mechanizmusai*. In *Uő.: Az esztétikai élmény nyomában*. Akadémiai, Budapest, 1986, 96–112.) is akár részletes tipológiát állít fel a ma befogadói redukciónak tekintett, egyszerűsítő befogadói műveletekről, számba veszi a tényelemek megváltoztatását, a cselekményrekonstrukció problématicusságát, az elbeszélés és a fikció (e tárgyalt mű esetében különösen hangsúlyos) logikái meg nem értését, a sémák műre alkalmazását. (Uő.) Ezek az I.K. 3.0 befogadásában, ebből következően kanoizációs mechanizmusaiiban sajnos kivétel nélkül ma is érvényesek.

32 <http://www.youtube.com/watch?v=44U-SDt0d3o>

erkölcsi konfliktusokban bővelkedő, beszédképes, pátoszra igényt nem tartó, hatástörténeti szempontból megjósolhatóan viszonyítási pontként felálló mű.

Coda: Adj békét, Uram!

Szörényi és Bródy darabjának popularitása megkérdőjelezhetetlen, de amiért népszerűnek gondoltuk, tehát a közértehetővé vált, bizony illúzió volt. Mert Alföldi rendezésének hála láthatóvá vált, mennyire és milyen módon redukáljuk, nem értjük, illetve sajnálatosan félreértjük, pontosabban csakis egyféleképpen akarjuk érteni, ha harminc év után feltárva egyes, eddig a befogadásban és az előadásokban hangsúlytalan, de fontos szövegi részeket akkora a felzúdulás, amekkora, s a felzúdulás jellege ennyire nem szakmai.³¹

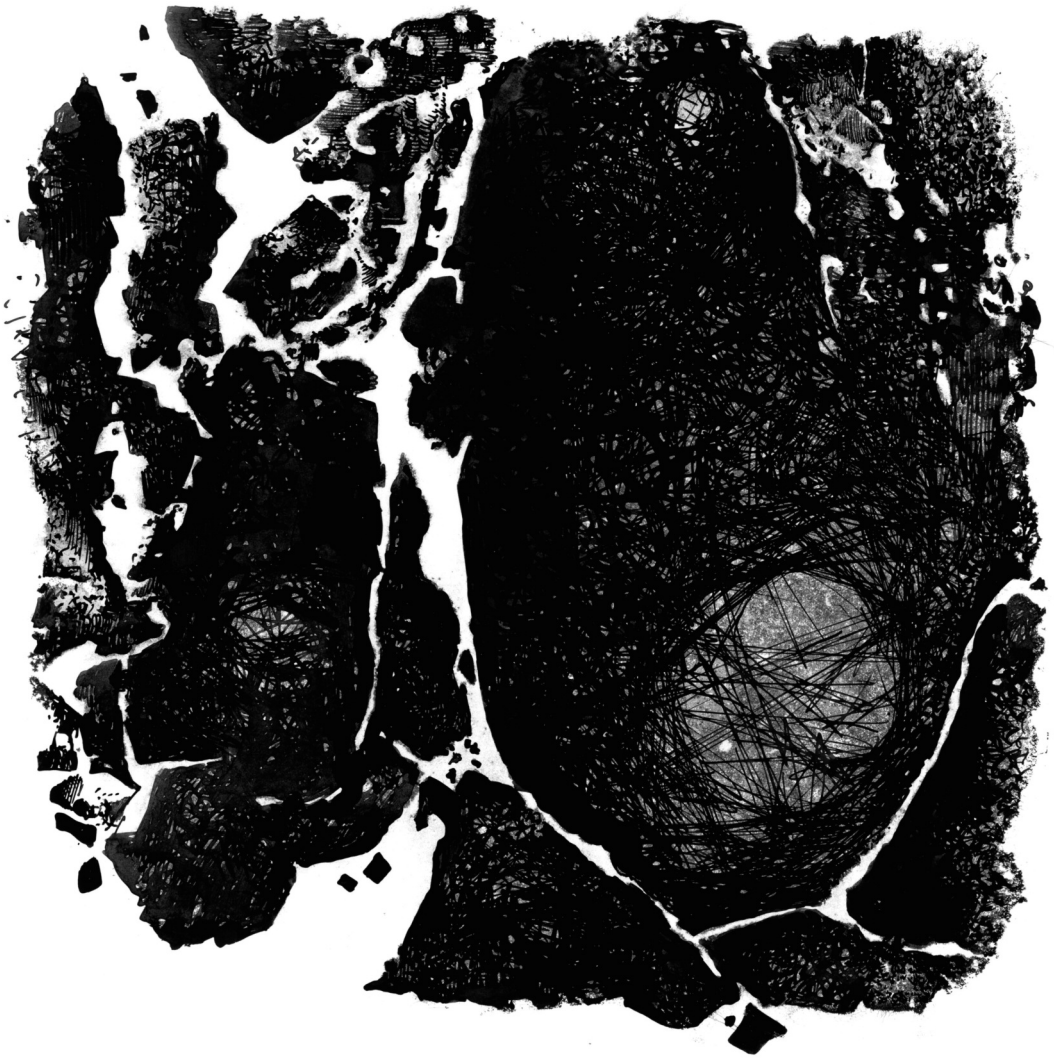
Ahogy Bródy mondja egy tévéinterjúban, „mi vagyunk István és mi vagyunk Koppány is”.³² A „Mondd, te kit választanál?” mondat nem sima kis bevezető, hanem több értelemben kulcsfontosságú kérdés. Egyfelől az ősbemutatón diszkrétan, a szinte elhalványított, István és Réka közötti szerelmi szálra vonatkozatható, másrészt akkoriban az aktuálpolitika szempontjából kezelt szovjet diktatúra és a függetlenség közötti választásra, harmadrészt pedig a nemzeti (?) és vallási hagyományt, de egyben végveszélyt vagy pedig a függetlenség és hagyomány részleges feladását, ám egyben a megmaradás esélyét allegorizáló két szereplő közötti választásra vonatkozik.

A rockopera elnépiesedése egyfajta sajnálatos recipiensi esekélyesedéssel járt. Olyan ez a szituáció, mint az optikai csalódás. Gondoljunk az ún. Ames-szobára, amelyben nem a valóságot látjuk, hanem kizárólag az egy bizonyos perspektíva nyújtotta élményt érzékeljük a befogadásban. Észlelésünket becsapja valami, mégpedig a megszokások. Azok az agyunk részéről megszokásaink miatt preferált viselkedési és mentális modellek, az általuk, pontosabban stabilitást ígérő ismétlődésük által nyújtott, olykor hamis biztonságérzetek, amelyek a felfogásunkat a múltban hagyományként meghatározták. Ahogy szemünk az Ames-szobában mást akar látni, akkor is, ha racionálisan tudjuk, szemfényvesztésben van részünk, stabilizált és egyszerűsödött kulturális értelmezéseink ugyanúgy csalhatnak. Alföldi arra a tanulságra mutatott rá sikeresen: időnként perspektívát érdemes váltanunk ahhoz, hogy vagy megerősödjön bennünk korábbi álláspontunk, ami szintén lehet legitim értelmezői eredmény, vagy ellenkezőleg, gyanakodjunk, kételkedjünk és időszerűen értelmezett pozíciókhoz mérten újraolvassunk, újraértelmezzünk olvasatlehetőségeket, s újraírjunk tanulságokat. Ez tehát nem jelent okvetlenül teljes tagadást, hanem olyan aktuális szempontok figyelembevételét, amelyek korábban nem feltétlenül álltak rendelkezésre. Nem véletlen, hogy kaotikus korunk posztmodern vagy azzal interakcióba kerülő művészete a legtöbb ágában az utóbbi évtizedek alatt többek között éppen az újraértelmezés módszereit veti be.

Tapasztalataim és a fentiekben leírtak alapján meggyőződésem, az *István, a király* pontosan az a típusú alkotás, amely – ha képesek lennénk társadalmi szintű újraolvasásra, s miért ne lennénk azok, ha korábban képesek voltunk a mű kanonizálására és folklorizálására – a kulturális összekötés, a létező hagyomány egészséges megőrzésének, de nem dogmatizálásának eszköze lehetne. Olyan közösségi élményt adó és egyben az egyéni szabadság kérdéseit is firtató művészeti, kulturális termék, amelyet időről időre a magyar nemzet azonosságtudatának, önismeretének, kultúrájának vonzáskörzetébe kerülő befogadó ugyanúgy személyes kánonjába fogadhat, ahogyan lehetősége van erre a megkérdőjelezhetetlenül (világ- és nemzeti irodalmi, kulturálisan) kánonképes művek esetében. Termékeny – s bizonyos értelemben rekulturalizáló jellegű – folyamat az, amikor az *István, a király* kánonban elfoglalt pozíciója, fekvése, hangsúlyossága, szerepe, vagy akár a darab által felvetett számos önismereti téma egyes aspektusok szerint vita tárgya. De hogy az olvasatlehetőségek és ezekből adódó tanulságok gazdagságának köszönhetően kultúránk jelen idejében helye van a kánonban, az nyilvánvaló. Hogy ez a (nemzeti³³) kánon minél szélesebb körben legitimmé váljon, és ne szoruljon marginális, szubkulturális vagy szelektált politikai térbe, az elsősorban a minél kisebb mértékben redukáló, szorgalmas és aktív, nyitott befogadók/befogadás felelőssége. Például azért is, mert a nemzeti kánon így lehet, lehetne az „egész” nemzet kincse.

33 Nem egy adott politikai vagy ideológiai irány, hanem a szó legszélesebb értelmében: a nemzet minden tagjához szóló kánon.

Alap 1–12: Bazaltkő lenyomatok, kétezres évek.

BAKA L. PATRIK

Életek és nézetek egy kalapban

A fejek és a kalap. Dialógusok a kultúra(k)ról

Az előszóval bíró kötetek kritikusa/recenzense vélhetően számtalanszor érzi úgy, hogy saját szövege szempontjából milyen kényelmes is volna nemes egyszerűséggel csak beidézni a mindenkori felvezetőt – mint a legautentikusabb kiindulási alapot –, aztán annak mentén bontani ki az értelmezésre és kritikára szánt szakaszokat. Az Opus-könyvek sorozat második darabjának esetében ez a taktika maradéktalanul működtethető volna, a szerkesztőpáros, Csanda Gábor és H. Nagy Péter közül az előbbi által írt *Előszó* ugyanis amellett, hogy a konkrétumokat homályban hagyva vázolja fel a kötet tartalmát, az azt jellemző építkezési stratégiával is operál. Itt persze nem csak arra a nyilvánvaló mozzanatra gondolok, hogy Csanda tájékoztatójával kvázi dialógust folytat az olvasóval, de főként arra, hogy a kötet ötletgazdájáról – konkrétan a szerkesztőtársról – is értékelő jelleggel szól. Esetünkben nem is az egyébként elismerő kommentár az érdekes, de a dialógus jelenségének már a bevezetőben történő megjelenése, ugyanis *A fejek és a kalap* „mindkét rész[é]nek a párbeszéd a közös nevezője. A folyamatos dialógus”. (7.)¹

Ahogy azt az iménti idézet is beharangozta, két részről beszélünk, s maga a kötet cím is ebből a két szeletből tevődött össze, *A fejekből* és *A kalapból*. „A »fejes« beszélgetések többségében az alkotás folyamatára, az elmemunkára, az irodalomra [koncentrálunk], a »kalapos« vitában pedig a szépirodalmi és tudományos bestsellerekre, s ezek kapcsán magára a kultúrára” (7.) terelődik a hangsúly.

Az első beszélgetés-blokkot illetően mindenképp meg kell jegyeznünk, hogy az ott olvasható interjúk mindegyike az egyes szerzők valamely életeseményének apropóján fogant. Ez lehetett például jubileum, de egyes műveik megjelenése is. Az előbbi lehetőség persze rendkívül tág spektrumon belül engedi kibontakozni a párbeszédet, hol az élettörténetek, hol pedig az életművek (ki)alakulástörténetének javára billentve el a mérleg nyelvét. A másik típus már szűkít, hiszen az itt *elhangzó* kérdések az egyes művek keletkezésének körülményeire, a szerzőt ért ráhatásokra, inspirációkra összpontosítanak, esetenként jó példaként arra, hogy a szövegek már kibontakozott recepciója korántsem kell, hogy egy irányba mutasson a szerzői szándékkal... már ha volt ilyen egyáltalán.

Ahogy az reményeim szerint a jelen textusba bevont fragmentumok révén is kibontakozik majd, *A fejek és a kalap* interjúi jó bizonyítékok arra, hogy még a *szlovákiai magyar kortárs literatúrában*² is

1 Az oldalszámok – a továbbiakban is – a következő kiadásra vonatkoznak: CSANDA Gábor, H. NAGY Péter (szerk.), *A fejek és a kalap. Dialógusok a kultúra(k)ról*, Szlovákiai Magyar Írók Társasága, Pozsony, 2012.

2 A dölt betűkkel szedett szókapcsolat létjogosultságát nekem nem tisztem eldönteni, a téma kapcsán azonban bátran ajánlható az Opus-könyvek első darabja, mely épp erre a dilemmára koncentrálna: CSANDA Gábor, H. NAGY Péter (szerk.), *Hagyománytör(tén)és. Vita a „szlovákiai magyar” líra értelmezhetőségéről*, Szlovákiai Magyar Írók Társasága, Pozsony, 2011.

különbéle irodalmi irányzatok lüktetnek egymás mellett; különböző iskolákhoz kötődő vagy köthető szerzők alkotnak egy időben, olykor igazodva az irodalom legújabb áramlataihoz, máskor figyelmen kívül hagyva azokat. Ennek fényében válik a kortárs fogalma is többretegűvé. A kötetben nyilatkozó szerzők mindegyike kortárs ugyanis a szó azon értelmében, hogy a tulajdonképpeni jelenben alkot, de sokuk művészete régebbi irodalmi korszakokhoz kötődik, ilyenformán pedig elsősorban ezek horizontja felől válik értékelhetővé és értelmezhetővé.

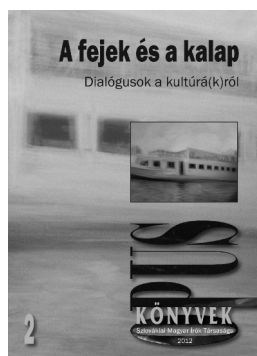
Interjúkról lévén szó, azon kedves olvasók, akik az alkotások mellett nagy hangsúlyt fektetnek a szerzők életrajzára is, s a pozitivista gyakorlatot követve műveiknek azt az olvasatát helyezik előtérbe, mely elsősorban az opus-életrajz kapcsolatrendszerére koncentrál, szűkebb közegünk íróit tekintve ingyenc adalékként forgathatják a bemutatott kötetet.

A második blokk, tehát *A kalap egy, az Új Szó Szalon* mellékletében elhangzott, vitaindító kérdés – „Milyenek ma minálunk az esélyei, kilátásai az értékes kultúrának, az igényes műveknek, az ilyen irányú értelmiségi-intézményi igyekezetnek?» (135.; lábjegyzet) – apropóján kibontakozott diskurzust vonultat fel, mely végeredményben a bestseller fogalmának értékelésében csúcsondik ki.

De nézzük egy kicsit részletesebben, hogy miről is van szó.

Életek

Az első interjúban a Kalligram kiadó alapítója, Szigeti László szólal meg, aki sokkötetes írókat túlszárnyaló nyelvezettel egészen gyerekkoráig tekint vissza, amikor még ő maga is az irodalom alkotójaként, és nem kurátoraként írogatta verseit. Édesanyját Beckett és Brecht nőalakjain keresztül idézi meg, s úgy írja le, szövi meg saját életének szálaait az irodalom klasszikusaitól átvett hasonlatok, képek közt, hogy egyes pillanatokban azt hinnénk, ez és ez a sor ugyancsak egy klasszikusból származik. A magánéleti vonatkozások, a világ színpadán és a Thália színpadán megesett drámák mentén járjuk végig Szigeti Lászlóval az utat, mely a Bohumil Hrabal megszólaltató, európai hírű interjúregény – micsoda akaratlan, kötetünkön belüli önreflexió –, a *Zsebcselek* eleinte akadályokba ütköző meglepetésénél leli egyik csúcát. Közben Szigetiben egyfajta árnyépipítésre ismerünk, aki hidakat emelt Hrabal és a mi irodalmunk nagyjai, Esterházy vagy Mészöly közé, de ugyanolyan hídépítő ő e személyek és köztünk is, hiszen válaszaiban mindannyian emberivé, közelivé válnak számunkra. „A Hrabal-hősök folyamatosan dumálnak, beszélgetnek, mutatják magukat és a világot. De Bohumil Hrabal zárt ember volt, hallgatag öregember, akivel alig lehetett beszélni. Szigeti könyve olyan, mint egy csoda: Hrabal-hóst tudott Hrabalból csinálni” – nyilatkozta Esterházy épp a *Zsebcselek*, Hrabal és Szigeti kapcsán. Esetünkben is – úgy hiszem – megfelelő bekezdészáró ez.

„Ha például verset írok, a napi politika és társadalmi változások nem érdekelnek különösebben: a vers nem társadalom-, hanem egzisztencia és nyelvfüggő” (29.) – mondja a vele készült interjúban Tózsér Árpád, szűkebb környezetünk minden kétséget kizáróan legrangosabb költője. S bár a dialógusban „hivatalosan” a nyugdíjas lírikus beszél, mi ezt egy pillanatra sem érzékeljük, lévén egy aktív alkotó, szerkesztő, irodalom- és irodalomtudomány-népszerűsítő ember hangját halljuk, aki még a rá vetülő reflektorfényben sem feledkezik meg kollégáinak azon műveiről, melyek recepciója – szerinte – méltánytalanul maradt el. Megtudhatjuk továbbá, miért is nem olvashattunk még Tózsér-prózát: „Illés Endrének van egy novellája egy lányról, akinek hiányzott a nevetőizma. Valószínűleg a prózaíráshoz is szolgál egy olyan izom, amely belőlem hiányzik.” (31.) Tózsér az interjú végén *Csatavirág* c. verseskötetéről, illetve teljes alkotói munkásságáról nyilatkozik: „A szubjektum önazonossága mindig is kulcskérdése volt a verseimnek. De a hangsúly a kérdésen van, s kevésbé a kulcon. [...] Az önazonosságot csak keresni lehet, mint az Istent.” (33.)

Duba Gyulával arról beszélgetünk, hogy a Bárczi Zsófia által enciklopédikusnak értékelt művei valóban képesek voltak-e megragadni napjaink vagy közelmúltunk végletesen széttöredezett világának egyfajta egészét. Ahogy peregnék a szavak és mondatok, s közben jelenünk is kibontakozik, a teljesség megragadhatatlanságára ismerünk rá, ennek helyébe pedig az egység ideája lép: „Műveimben ilyen egységre törekedtem. Széthulló világunk parányi szeletének, egyetlen szilánkjá képének a teljességére.” (38.)

Mészáros Andrástól az irodalom és filozófia viszonyáról, illetve e kettő, és az ő kapcsolatáról olvashatunk. A szöveg – lévén két filozófus szakember párbeszéde (az interjút Keserű József készítette), sokszor magasan az átlagműveltség fölé szárnyal – figyelemfelhívó írás is. Figyelemfelhívás a párbeszéd fontosságára, és nem csak a filozófiában vagy az irodalomban, de akár két nemzet között is: „Amíg nem lesz intézményes formája a párbeszédnek, nem lesz kontinuitása sem.” (49.)

Tóth László is egészen kölyökkoráig tekint vissza, kitérve első publikációira, illetve arra, hogy nemzedékének számos tagjával együtt hol és hogyan ütközött a vörös ruhás rendszer állította akadályokba. A dialógusnak lényegében minden szegmense az irodalom irányába mutat, Tóth számára ez ugyanis nem holmi délutáni hobbi csupán. Ahogy fogalmaz: „Az íráság mellett inkább az életet gondolnám melléktevékenységnek.” (57.) Igényessége miatt, mint azt meséli, több kortársával is szembekerült, ő ugyanis nem tartott bizonyos szövegeket már csak azért jeles teljesítményeknek, mert azok ebben az új, az összmagyar tömbtől elválasztott mikroközegben keletkeztek. (Ennek kapcsán ugyancsak érdekes és beszédes lehet az *Opus*-könyvek első darabjának vitája). Az alkotó mellett aztán a modern szerkesztő alakja is kibontakozik, aki költőnk elmondása szerint ideális esetben legalább annyira részese az alakulófélben lévő

mű világának, mint a szerző maga, „[m]ert a jó szerkesztő személyében mindig az ördög ügyvédje ül az íróval szemben, aki olyan kérdésekkel szembesíti őt, amelyek alkotás közben esetleg elkerülték a figyelmét.” (59.)

Kulcsár Ferenc líraian megkomponált válaszai – melyek mindegyike egy-egy külön témára írt, szentenciaszerű esszéként is működtethető – a költészettel párhuzamosan a kultúra s a mindenség Istenhez fűződő viszonyát (is) boncolgatják. A fel-felbukkanó részletek a lírikus munkásságára, s mindemellett világnézetére is széles rálátást engednek, az interjú végére pedig azt is megtudhatjuk, hogy mi a közös Kulcsár és Don Quijote alakjában.

Az irodalomtól, pontosabban annak művelésétől a szakma felé kanyarodva bontakozik ki Alabán Ferenc munkássága. Az egyetemi oktatói, illetve kutatói lét fonákjai mellett a Bél Mátyás Egyetem Hungarisztika Tanszékének megalakulásáról és máig tartó működéséről is megannyi érdekességet tudhatunk meg. A kar megalakulása körüli nehézségek – „Amikor a besztecebányai tanszék létrehozására felkértek az újonnan megalakult Filológiai Karon, a tanszék és a kar ellen is megindultak a rosszindulatú, illetéktelen és rágalmazó támadások. Politikai és (sajnos) szakmai körökből is kétkedők és féltékeny »szakemberek« nyilatkoztak kompetencia nélkül, hiú kalandnak tekintve a kezdeményezést” (76.) – a jelen bizonyos kontextusaiban többletértelmet is nyer(het)nek, hangsúlyozva, hogy az odaadó munka végül mindig meghozza kiérdemelt gyümölcsét.

A Kovács Magdával készített interjú rövidege ellenére igen nagy esztétikai súllyal bír. Válaszai úgy mutatják be közvetlen közegünket, mintha egy irodalmi mű tájleírásait olvasnánk. A kérdésre, hogy mit is jelent számára szülőföldje, Gömör, így válaszol: „A szeretet ízét. [...] A dombhátak gerincén végigfutó szelet. [...] Ősanyáim eltörölhetetlen lábnyomait a sárga agyagú mezei utak porában.” (84.) Nyilatkozatai a fantáziáról – „A realitás mögött ajtók nyílnak, a látható valós világ láthatatlan lényegéhez vezető szobákba” (85.) –, az alkotásról – „Engem az alkotás meggyötör, néha félek tőle, a rám váró utazástól, a felelősségtől, az elszámolástól az út végén” (84.) –, a regényről – „Olyan, mint egy katedrális. Építő legyen a talpán, aki tető alá hozza” (85.) –, vagy az írói létről – „Egyikünk sem tudott megélni az irodalomból, viszont sokan és sokszor szerettük volna megváltani, s ráadásul még a világot” (86.) – gyöngyszemei a kötetnek.

A Hodossy Gyulával folytatott dialógust olvasva mindinkább az az érzés fogott el, hogy egy ifjúsági (kaland)regényt fogok a kezemben. És nem akármilyet... mondjuk Twist Olivér vagy Tom Sawyer eddig ki nem adott kalandjait. S ez a sztori esetünkben, azt hiszem, így kezdődik: „[M]ár az általános iskola első osztályában kibéreltem magamnak a »költői státust«. A fene tudja, miért alakult ez így. Az, hogy »én vagyok a költő«, jó ürügy volt arra, hogy ne kelljen semmit se tanulnom.” (87.) Aztán az első pofon az irodalomért, a szervezés

és szervezkedés, az ellenfél kiismerése, a publikációtól való eltiltás, a Dunaszerdahelyi járásból való kitiltás (!), majd az „együttgondolkodás iskolája”, utána pedig a FÍK, ami, mint teremtett fordul szembe teremtőjével, miután már él... Igen, ezek talán már a fent emlegetett regény fejezetei, de inkább nem folytatom, még valaki előttem kap kedvet, hogy papírra vesse őket... a sztori garantált bestseller! (Esetünkben pedig a szó mindenképp pozitív töltésű; a többről majd később.)

„[H]a egyszer elkezdesz nem írni, akkor nagyon nehéz újra írni” (113.) – mondja valahol a nyitány táján Hunčík Péter, kinek történetéből kiderül, hogy ez az újrakezdés talán kezdésnek felelne meg inkább, hisz Somos Péter, a költő vélhetően csak kvázi azonos a *Határeset* szerzőjével. Ami a vele készült dialógusból egyértelműen kiderül, az pont az, amit mindannyian tudunk róla, s amit ő maga végig vitatni próbál: az ember, aki a bennünket körülölelő világ számtalan színpadán eredménnyel állta meg a helyét... és nem színészként! *Fejes* interjújában az imént említett regénye kapcsán beszél, mondhatnánk, együtt elemzi azt beszélgetőtársával, Csanda Gáborral. A kvázi oral historyként aposztrofálható kötetben – az interjúhoz hasonlóan – a vallás és a hagyomány megingathatatlanak hitt ismérvei értelmeződnek újra, úgy, hogy helyettük az eshetőségek, a más-más nézőpontok szerinti más-más (világ)értelmezés „ténye” vonja magára (előítéletes) figyelmünket. „Valószínűleg nem véletlen, hogy konfliktuskezelőként dolgozom, és megpróbálom elérni, hogy egy picit a te igazságod is létezzen, meg a tiéd is. Mert nagyon ritka az, amikor csak egy igazság van, és nagyon veszélyes is. A huszadik század is ezektől az egynek hitt igazságoktól vált veszélyessé...” (125.)

Nézetek

Írásom kezdeti szakaszában volt olvasható a *Szalon* vitaindító kérdése, melyre elsőként az interjúblokkot is nyitó Szigeti László reagált. Kezdsenek a kérdésben szereplő „minálunk” fogalmát igyekszik meghatározni, igen széles horizontból szemlélődve, s ezáltal kissé távolról indítva, már a későbbi vita centrumához képest. A kérdést mindazonáltal ő értelmezi úgy, mint ami „a magas irodalom iránti érdektelenség fokozódás[a]” (138.) miatt *aggódik*. Az idézett szakaszban pedig már ott szerepel Szigeti vélekedésének az alapja is, ami nem más, mint a „magas irodalom” (szerinte kikezdzhetetlen) felsőbbrendűsége, ezt az „univerzalitást olvasók százmilliói s a tőlük bekaszált összegek sem garantálhatják a bestsellereknek”. (139.) Szigeti soraiból tehát az az elitista vélekedés köszön vissza, mely szerint annak az értéke, ami populáris, máris kikezdzhető.

„A posztmodern kreatúra pontosan úgy habzsolja a bestsellert [...], mint a hamburgerjét, s egyáltalán nem izgatja, hogy esetleg a könyve két táblája közt sem egészséges marha húsa van, hanem génkezelt birkáé” (141.) – csatlakozik az előtte szólóhoz Tözsér

Árpád, aki arra a megállapításra jut, hogy értékes irodalom nem alkotható pusztán marketingfogásokkal, az idő, „az aktuális olvasatok sora, a történő hagyomány” (143.) ugyanis kiszórja majd, ami nem értékálló. Ezen felül a bestseller és a regény (mint epikai műfaj) térnyerését is párhuzamba hozza, egyszerre végezve el a kettő kritikáját, történetüket a mesebeli gömböcéhez hasonlítva.

Őt követően a támadottak védelmében H. Nagy Péter szólal fel, az általános bestseller–regény páros helyett a tudományos bestseller felől közelítve a témához. Miután bemutatta Hawking és Sagan műveinek történetét, a „klasszikusok bestsellerré válásának folyamatát” (148.) hozza játékba, majd Eco, Rushdie, Ellis és mások irodalmi remekeit tünteti fel, melyek ugyancsak bestsellerekké váltak. A szó töltete tehát az, ami a boncasztalra kerül; érvek és ellenérvek követik egymást. A H. Nagy-féle fejtegetés végül azonban kikezdehetetlennek bizonyul, hisz „[a] bestseller regények közül [...] garmadával sorolhatók az olyan művek, melyek részt vesznek az elit irodalmi kánonok alakításában, és poétikai összetettség (vagy »szellemi nyereség«) tekintetében bizony felveszik a versenyt a klasszikusokkal”. (149.) H. Nagy befejezésül ama meggyőződéssel száll szembe, mely szerint az irodalomtól való esetenkénti eltávolodás – vagyis „hogyan az irodalom eddigi szerepeinek jelentékeny hányadát más médiumok vették át” (150.) – csak negatív irányba mutathat. Mint mondja, „[v]an tehát, ami a bestsellernél jóval károsabb hatású lehet a kultúrára, ez pedig az egydimenziós művészetfelfogás”. (150.) Évszázadunk kétségkívül a posztmodern évszázada... azoknak a bizonyos elitista kapuknak a kitárása – ha nálunk egyelőre még várat is magára – előbb vagy utóbb elkerülhetetlenül bekövetkezik, mint ahogy megannyi más téren be is következett már. Ezen a ponton pedig Darwin szavai jutnak az eszembe, melyek konkrét kontextusukon túl, úgy vélem, minden másra, így pedig az irodalomra is kiterjeszthetők, s a fentieket záró tanulságként is olvashatók: „Nem a legerősebb marad életben, nem is a legokosabb, hanem az, aki a legfogékonyabb a változásokra.”

CSANDA Gábor, H. NAGY Péter szerk., *A fejek és a kalap. Dialógusok a kultúra(k)ról*, Szlovákiai Magyar Írók Társasága, Pozsony, 2012.

TÓTH LILLA

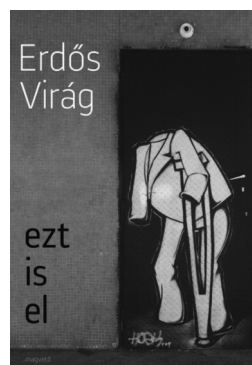
Leltár – állandó hiányérzettel

Erdős Virág: Ezt is el

Közélet – közérzet – politika. Erdős Virág költészetét az előbb felsorolt jelzők mindegyikével illetik. Vajon ezekben rejlik kortárs írónőnk, költőnőnk valódi popularitása? Népszerű mivolta semmiképpen sem kérdőjelezhető meg, versei rendszeresen megosztásra kerülnek a közösségi oldalakon, illetve az Ünnepi Könyvhéten megjelent *Ezt is el* című kötetét is nagy várakozás előzte meg. Erdős Virág költészete kap „hideget és meleget” – de mi lehet az „igazi” oka a pozitív vagy épp negatív kritikáknak? A véleményektől kicsit eltekintve, a másik legfontosabb kérdéskör a kötet megjelenése kapcsán, hogy valójában milyen mértékű a közéleti, „közérzeti”, illetve a politikai költészet szerepe a kortárs lírában.

Mindössze tizenhárom verset tartalmaz Erdős Virág legújabb kötete, a Bíró Dóra fényképének felhasználásával tervezett borító pedig egyszerűsége ellenére is sokatmondó, a fej nélküli mankós alak sajnálatot ébreszthet az olvasóban. A versek elolvasása után pedig talán félelemmel vegyített érzésekkel tekintünk a könyv borítójának hajlott, mankós, fejetlen alakjára – vajon tényleg ennyire tragikus jövő előtt állunk? Mert röviden és tömören összefoglalva ebben fogható meg Erdős Virág legújabb kötetének a mai közhangulatot tükröző mondandójának lényege – valahogy mindenki a sajátjának érzi. De ez önmagában kevés lenne. A következőkben szeretném felvázolni az „Erdős Virág-jelenség” egyes hatásmechanizmusait az *Ezt is el* című kötetben.

A legszembetűnőbb motívum a „leltár” mint retorikai és tematikus eszköz. A kötet második versének kivételével – amely történetesen Berzsenyi Dániel *A közelítő tél* című versének adaptációja – az összes alkotás bizonyos litániaszerű felsorolás, amellyel Erdős Virág teret alkot. Nagyon erőteljes illusztráció ez, melynek célja a közönség, a mindennapok megfogalmazása, körülírása. Az emberi lét mozanatainak bemutatása egyfajta szembesítés: csakúgy, mint a borító esetében, az olvasó magára ismer. Ismerős lehet például a tehetetlenség érzése az *én vétkem* című versben: „hagytam hogy horrorrá / legyen a valóság / hagytam hogy ne legyen / számára / tanulság” (19.). A felsorolások szinte minden versben a végtelenségig bővíthetőek lennének, ennek ellenére állandó hiányérzettel párosulnak. Ez a hiányérzet nem feltétlenül a részletezések elemeinek meglétéből vagy meg-nem-létéből fakadnak. Tulajdonképpen a leltár elemei oly

tényeket, valóságot illusztrálnak, amely egy tökéletlen, sohasem teljes környezetet, életteret mutatnak be.

A felsorolások jellege, összetétele és ritmusa az, amely Erdős Virág verseit igazán kortársá teszik. Valójában jogosan gondolhatjuk azt, hogy Erdős Virág versei lényegében „fordíthatatlanok”: a magyar közéletre, történelmi háttérre vagy akár a magyar gasztronómia nemzeti ízeire tett utalások megnehezítenének mindennemű fordítást. Ezenkívül a tizenhárom vers rengeteg rájátszást, nyelvi játékot közöl, melyek a magyar költészettörténet dallam- és ritmushagyományához kötődnek szorosan. A *Magyar konyha* című vers oly módon használja fel és ötvözi a gasztronómia szókincsét a magyar társadalom tulajdonságait idéző jelenségekkel, hogy közben a konyha képét egy negatív társadalmi vízióra váltja át: „túróval / tárkonnyal / tofuvál / csülökkel / csilivel / konyakkal / könyökkel / balhéval / bunyóval / dilivel / felfőzzük / lefőzzük / befőzzük / kikenjük / belerázzuk / szivatjuk / szopatjuk / átvágjuk / felnyomjuk / lealázzuk”. A vers sorai úgy váltanak át a konyhai térből az utcára, hivatalba vagy akár a parlamentbe, hogy közben mindvégig szinte érezzük a magyar étel ízét. Sokatmondó itt a magyar étel jellege: a vers záró sorai keserű ízt idéznek az olvasóban, ez vetül rá a történelmi kontextusra: „icikét / picikét / vegetát / delikát / borsot / hideget / meleget / törököt / trianont / sorsot”.

A kötet verseinek további nagyon karakteres jellemvonása a sajátos szerkezet, tipográfia. Első pillantásra feltűnik a művek különös elrendezése. Az előbb említett *Magyar konyha* című vers öt sorból álló lépcsős szerkezetben jelenik meg, a *Közelítő* című Berzsenyi Dániel-átirat pedig követi az eredeti vers (*A közelítő tél*) sorainak elrendezésmódját. A verseket ennek ellenére nagyon nehezen lehetne részekre bontani, sőt szinte lehetetlen, mivel a „leltár” elemei közt mellérendelő viszony van. Minden egyes mű igyekszik megteremteni a saját atmoszféráját, és ezen atmoszférán keresztül közvetíti az adott témát, problémát az olvasó felé. Erdős Virág verseiről összességében elmondható, hogy hatásosak, bár talán az összes közül a legerőteljesebb megszólalásmód a *Na most akkor* című alkotásra jellemző. A vers nyíltan megszólítja egy közösség hatalmi képviselőit és aktuális problémákra reflektál, szimplán és egyértelműen, mellőzve az iróniát. A nyolc részre tagolt vers már a kötet megjelenése előtt több fórumon is visszhangra lelt, a siker oka pedig valószínűleg nemcsak a már-már nyers megszólalásformák, hanem a nagyszerű szerkezeti felosztás. A nyolc rész mindegyike ugyanazon sorokkal kezdődik, amelyek refrénszerűen ismétlődnek: „na most akkor mondjátok meg / nagyokosok mi legyen / ki ne legyen miközülünk / maholnap és ki legyen”. A kötet verseiről valóban nem mondható el, hogy boldog jelent és reményteljes jövőt vázolnának. Sajnos a versek tragikus tükröt tartanak az olvasó elé, talán ezért is mellőzik az iróniát, a magyar embereket szenvedő és passzív cselekvőként jelenítik meg. Így kanyarodunk vissza az állandó hiányérzethez, a felsorolásokból a kérdésekre soha nem kapunk választ.

Ahogy a fentebbi idézetekből is kiténik, a verseknek sajátos ritmusa, dallamvilága van. Nem véletlen, hogy Erdős Virág aktívan együttműködik a *Rájátszás*-projektben. A *Rájátszás*, amelynek anyaga 2013-ban megjelent könyv és CD formájában, egy olyan fúziója a kortárs pop-rock szcénának és költészetnek, melyben a költők és zenészek kölcsönösen „rájátszanak” egymás alkotásaira. Ahogy azt Erdős Virág többször is megjegyezte, maga a kötet cím is Kollár-Klemencz László, a Kistehén zenekar tagjának szellemi terméke. Kérdés, hogy ez az együttműködés mennyire jelenik meg az *Ezt is el* című kötetben. Úgy gondolom, ezek az alkotások azért is tekinthetők újításnak a kortárs magyar lírában, mert a költészet határait kitérítve zenei formában is élvezhetőek, értelmezhetőek, és ha az olvasó interneten utánanézi Erdős Virág és Kollár-Klemencz László fellépéseinek, megérti, miért is fontos az ilyen jellegű művészet. A közéleti funkció jobban érvényesülni tud, ha az adott társadalom szélesebb rétegeihez képes eljutni a szöveg. Erre a zene, mint a populáris kultúra része, sokkal jobban hivatott napjainkban, mint a költészet. De ha eltekintünk ettől a ténytől, akkor is szembevetendő ennek a művészetnek a minősége. Talán azért is válhatott sikeressé a *Rájátszás*-program, mert az unalmas, silány, mindennapos médiatermékek közt üdítőnek hat egy olyan hang, mint Erdős Virágé, vagy az olyan zenei tevékenység, mint Kollár-Klemencz Lászlóé, együttesen pedig több ez, mint kellemes előadás.

Ezek után érthető, hogy miért is tartják Erdős Virágot a magyar kortárs közéleti költészet jeles alakjának, sőt „frontemberének”. Munkásságát lehet pozitívan és negatívan is értékelni, magasztalni és elítélni. Véleményem szerint, ha eltávolodunk a közéleti jellegtől, akkor sem tekinthetőek ezek a versek értéktelennek, silánynak. Bár vannak kritikusok, akik úgy gondolják, hogy Erdős Virág „egyszerű” nyelvezete miatt nem a legkifinomultabb lírát műveli, mégis figyelemre méltó, hogy versei, illetve azok megzenésített formái tömegekhez szólnak, és olyan népszerűséget biztosítanak szerzőjüknek, ami példátlan. Új tartalmat, terepet biztosítanak a magyar költészet számára, amely mindenképp pozitív eredménye az utóbbi évek folyamatainak.

ERDŐS VIRÁG, *Ezt is el*, Magvető, Budapest, 2013.

MODOR RÉKA

Krosszolt körkép

Bódi Péter: Szétírt falak

Bódi Péter elsőkönyves író saját magának adta fel a leckét a tavaly novemberben napvilágot látott, s Magyarország első graffiti-regényének kikiáltott *Szétírt falak* címet viselő kötetével. A kötet fülszövege és előszava is arra enged következtetni, hogy egy meglehetősen zárt szubkultúrába nyerünk (nem teljes körű) bepillantást első kézből, egy a *fame* felé törtető *writer* által. A bepillantás megtörténik, ám a megértéshez ez kevésnek bizonyul.

Debod Dániel – Jumbo – a közel kétszáz oldalas elbeszélés narrátora és főhőse kisvárosi tizenéves, aki a hétköznapi monotonitás elől a spontán bulik, ivászatok a fű és designer drogok, valamint a graffiti világába menekül. Debod egy a sok közül; serdülőkori és családi problémái tipikusak, kiábrándultsága általános – de éppen ettől válik bármilyen korú olvasó számára első pillanattól fogva szerethetővé. Meghökkenő közvetlenséggel mesél szerelmekről – hódításokról és csalódásokról –, ad tanácsot blicceléshez, mond véleményt az iskola-, a büntető- és egészségügyi rendszerről, s lazán szól ki az olvasóhoz a szövegből, akit a történet kezdetétől fogva haverként kezel. Folyamatosan kérdéseket intéz felé, tegezi, és ezzel folyamatosan fenntartja az olvasó figyelmét, akit nemegyszer elgondolkodásra szólít fel. Ezzel a narrációtechnikai megoldással egy kocsmai sörözés hangulatát idézi a szöveg, ahol elbeszélő és olvasó partnerként teteleződik: „Ezeket még sosem vetted észre ugye?” (9.); „Éreztél már hasonlót, tudom.” (12.); „Tudom, hogy más helyzetben vagy de te hogyan szoktad ezt csinálni?” (sic!) (57.); „Majd ha arra járunk, megmutatom.” (138.); „Amúgy végtelen olyan univerzum is van, ahol ezt a sztorit nem is én mesélem neked, hanem te nekem.” (140.)

A graffiti csak ürügy

A *Szétírt falak* több és kevesebb is egy graffiti-regénynél. A mai fiatalság mindennapjairól, kilátástalanságáról többet elmond, mint a magyarországi graffiti kultúráról. A regényben kifejtett fő szálak: ivászatok/bulik, drog, graffiti. Ebből kiindulva úgy gondolom, nem fair graffiti-regényként hirdetni, hiszen e téma a kötet egyharmadát sem teszi ki teljesen. Márpedig a kötet fülszövege, illetve a beharangozó ajánlók éppen ezt ígérik. Ám ezt az ígértét a kötet nem tartja be, tekintve, hogy a fújás inkább mellékszála, mint gerince a történetnek, és ez a motívum a történet előrehaladtával egyre elhalványul, s foko-

zatosan adja át helyét az állandó tépéseknek, másnaposságnak és monoton vonatutaknak.

A narráció naplószerű; a történet nem egységes, bővelkedik felesleges és indokolatlan szövegrészletekben.¹ Ezek a részletek javarészt az itthoni graffiti kultúra részét képező anekdoták, illetve a graffiti világának hierarchiáját mutatják be – és azt a hatást keltik, hogy az író gyorsan közöl valamit a témával kapcsolatban, érezvén, hogy a festés egyre inkább kiszorul történetéből. A graffiti társadalmát ábrázolni, pláne, belülről, merész vállalkozás, és korántsem könnyű feladat.

„Nézd, a graffiti egy zárt cucc”

Egy olyan underground mozgalomról van szó, amelynek egyik alapjellegzetessége önmagában is paradox; észrevétlennek, névtelennek maradni, ugyanakkor a legnagyobb elismerést kívívni. Mivel a graffiti ma Magyarországon szinte teljesen illegális, a firkásznak a lehető legészrevétlenebbül kell alkotnia, s az sem árt, ha ezt egy jól írható alteregó bőrébe bújva teszi.²

Azt gondolom, hogy magának a graffitinek mint művészi aktusnak a megítélése sem egyszerű. Az igénytelen falfirkák semmiképpen sem nevezhetők graffitinek, erre a Jumbo is utal: „Amikor felhúznak valami új cuccot, és arra elkezd egy graffes éhezni, többnyire megvárja, míg azok a kissrácok, akik részegen horogkeresztet meg faszokat festenek, betörjék a helyet. [...]Ezt a megállót sem fújta be senki pár évig, de akkor már néhány napja egy méteres lófaszt kent rá valami hülyegyerek. Az ilyen dolgokat le lehet fedni [...]. Legalábbis a mi szokásaink szerint.” (114.) A fenti szövegrészletből kiderül, hogy Jumbo sem tart minden falfirkát graffitinek. Ugyanakkor semmi nyoma nincs a szövegben annak, hogy a rajzai többet fejezének ki a nyomhagyás szándékánál.

Hogy a graffiti nevezhető-e művészetnek, esetleg a képzőművészet egy ágának, ma aktuális kérdés, számos tanulmány, publikáció jelenik meg ezzel kapcsolatban, s egyre több szakdolgozat születik e témában, már Magyarországon is! A graffiti szakirodalom szerint a nyomhagyás szándékával készülő tagek, throw up-ok sem minősíthetők még graffitinek, azok csupán egy részét képezik a kultúrának. „A graffiti legelemibb formája a tag a writer (ál)nevének stilizált formája, a szignója. [...] eszköztára a minimálisra korlátozott, egyetlen szín, lehetőleg egyetlen vonal, minél kevesebb szótag. [...] A throw up (körvonallal gyorsan felrajzolt, egy színnel kitöltött betűk) felnaggyítja a betűformát, szétválasztja körvonalra és kitöltő színre, s bár a színek száma még mindig minimális, megnyílik az út az összetett kompozíciójú piece-ek felé. [...] A graffiti csúcsteljesítményeként számon tartott piece színskálája, formagazdagsága, a betűtípusok elmélyült elemzése.[...] Előterbe lép a technika és a stílus, mely utóbbinak a graffitikultúrán belül átfogó jelentése van. Az egyéni kifejezőmódon és a művészi formanyelven túl a graffiti stílusa egybefogja a művész mesterségbeli tudását, viszonyát a műfaj hagyományai-

1 Lásd: 23., 33., 41., 47., 56. fejezetek.

2 „Mi járkálunk este az utcákon. [...] Sosem láttok miniket, nem tudjátok a nevüket”(7.). „A fame nagyon fontos mozgatórugója ennek az egésznek. Igazából nem értem miért, de engem is ez mozgatótt rendesen. Elismerés, gondolom.” (23.)

3 SZILÁGYI Orsolya,
*Mi a neved?
Identitáskeresés a
kolozsvári graffitikul-
túrában*, Korunk,
2011/2., 3–4.

4 GÖNCZŐ Viktor –
TÉGLÁS Attila,
*„Mindenhová fújni
kell, én úgy mon-
dom” – Egy szegedi
graffitis csoport kul-
túrájának vizsgálata*,
Szeged, 2003.

5 „Ahhoz, hogy
valaki a graffitisek
tagja lehessen, idő
kell, ügyesség és
laza sztorik az
emberről, hiszen ez
egy zárt cucc.” (23.)

hoz és szabályaihoz, helyét a graffitiközösségen belül.”³ Debod világában megteremtődik egyfajta közösség, csak hogy a történet kibontakozása során világossá válik, hogy ez nem a közös művészi törekvés égisze alatt szerveződik, hanem pusztán a kivonulás tüntető gesztusa mentén. Innen értelmezhetők az alábbi sorok.

„Mi vagyunk azok a srácok, akiknek a legtöbben akarják »letörni a kezét«. Vandálok, huligánok, graffitisek. Ti így neveztek minket. [...] A mi rajzainkra mondjátok azt, hogy ha igényesek, kidolgozottak volnának, nem zavarnának senkit, persze csak ha gyárépületek falain volnának, meg ilyesmi. Mindegy, csak legyenek jól eldugva.” (7.) „Csak festünk. Vandál lennék? Meg művész? Kit érdekel?” (23.). Ebből is látszik, hogy a graffiti számára kvázi-pótszer, amit idővel könnyen lecserél leárazott Kőbányaira vagy egyre növekvő spangli-adagokra. „Először havonta, aztán idővel hetente, majd úgy minden másnap.” (147.) Az egyre ritkuló festések is hasonlatossá válnak a hétköznaphoz, kiüresednek, mint Debod körül minden.

Én, te, ők

A fenti idézetekből és a kötet narrációjából kitűnik, hogy Bódi Péter éles különbséget jelöl ki a graffes én (a narrátor), te/ti (befogadó) és Ők (graffitisek) között. És ezek a határok szemmel láthatóan nem moshatók el. Göncző Viktor és Téglás Attila szakdolgozata is kitér az elkülönülés retorikája szerint létrejövő közösség, az „ők” alakzatára, akik „a graffitis szubkultúra részesei”-ként jelennek meg, és „az ehhez való tartozás első számú meghatározója maga a tevékenység, vagyis a graffiti készítés”.⁴

Noha a graffitizés erősen közösségi tevékenység, Bódi elbeszélője erre vajmi kevés hangsúlyt fektet.⁵ Debod, azaz a *Szétírt falak* Jumboja, a történet elején látszólag mindent megtesz, hogy a közösségben saját pozíciót, elismerést vívjon ki. Aztán kezdetben pénzhianyra, majd a társai érdektelenségére hivatkozva, egyre ritkulnak akciói. S végül marad a te/ti, a megszólított olvasó, aki a könyvtől és narrátortól azt várná, hogy megismeri általuk a kultúrát, ám mindvégig Debod Dani haverja marad, sosem társa. Bár a szöveg szintjén az olvasó is részese a fújásoknak, buliknak, mégis kívülállóként van kezelve. Ha úgy tetszik, „gyökér” marad.

Skippelt egyediség

A kötet, véleményem szerint, sajnos maximálisan működteti a graf-fesekről kialakult – negatív – sztereotípiát, ám a mozgalom (élmény)világából vajmi keveset ad vissza. A narrátor és a szereplők használják ugyan a szlenget – a könyv utolsó lapjain külön graffitis szótár kapott helyet, amire a laikus olvasónak szüksége is van –, csap-
patba verődve megalapítják saját crewjukat, tagelnek, fújnak, ám ezek alkalmával semmi rendkívüli dolgot nem csinálnak. A falak fes-

tése pusztán illegalitásuk miatt szolgál adrenalin bombaként a kötet firkászainak számára, és jóllehet a műfaj specifikumainak megismer-tetése lett volna a regény egyik fő feladata (technikák, anyagok, komponálás bemutatása), a 70Crew tagjai, akárcsak maga a sztori, híján vannak a kreativitásnak, tényleg csak a *fame* mozgatja őket. Vagy a magány.⁶

6 „Alapvetően ked-
ves és értelmes
barátaim vannak
[...], csak más az
érdeklődésünk,
ezért inkább mindig
bebaszunk, hogy
beszélgessünk vala-
miről.” (39.)

Toystory

„Nagybetűs TOY voltam. Így hívjuk a kezdő bénákat. Ha lenne önkri-
tikám, a történetemnek ezt a részét Toystorynak hívnám.” (8.) A
Szétírt falak szórakoztató olvasmányának kiváló, hisz alig pár óra alatt
elolvasható. Igaz, vannak érdekes meglátásai Jumbonak, gyakran
koravénnek is tűnik bíráló megjegyzései miatt, a témák tartalmi-
mennyiségi viszonya mégis jogosan hívja életre a kérdést; mennyire
helyénvaló graffiti-regényként kínálni egy olyan történetet, amely
csak harmadsorban használja fel a témát?

A kötet kinézete, a róla megjelenő ajánlók egytől egyig a graffitis
szubkultúrára hivatkoznak. Úgy gondolom azonban, hogy akinek bár-
milyen kevés köze is volt/van a graffitihez, pár oldal után rájön, hogy
ez csak egy remek marketingfogás. A Múcsarnok sokat vitatott
Kijárat az ajándékbolton át című tárlata óta, azóta, amióta kiállítási
lehetőséget biztosítanak graffeseknek, valamint pályázati kiírások
jelennek meg ezen alkotásmód emancipációja céljából, sőt amióta
egyes csoportok városdíszítő funkciót látnak el, a graffiti eladható
lett. Noha úgy gondolom, e tendenciákkal egyet lehet érteni, a
Szétírt falak nem efelől közelít, pusztán ráíródik erre a felületre.

BÓDI Péter, *Szétírt falak*, Ab Ovo Kiadó, Budapest, 2012.

SZOMBATHY BÁLINT

Macskakő- emlékezet

Jegyzet Farkas L. Zsuzsa grafikáihoz

A Baja város történetét és látványosságait taglaló ismertetőik kivétel nélkül a nevezetességek közé sorolják a Szentháromság teret, Tarr Béla kedvelt forgatási helyszíneinek egyikét (*Werckmeister-harmóniák; Sátántangó*). Az egyik oldalán a Duna holtágára nyíló atipikus tér 2006-os felújítását követően sokáig vita folyt a munkálatok indokoltságáról és gyatra kivitelezéséről. A török időkben erődítmény állt a mostani főtér helyén, majd sáros-poros piactérre avanszált, mígnem az 1820-as évek közepén első ízben kapott kőburkolatot. A természetes, sötétszürkés bazaltkockákkal leterített plató jelentős mértékben meghatározta a Duna menti, de furcsa mód mégsem a Dunára épült kisváros hangulatát. A kockakövek összenőttek a bajai környezettel, és sok tekintetben kifejezték lakosainak alföldies, álmos életérzését.

Amikor a legfrissebb átalakításnak híre ment, nyilvánosságra jutott, hogy a főtér macskaköveinek csupán egy kisebb hányada kerül vissza néhai helyére. Ám a visszaszülyesztettekkel is baj van: a fugát kimossa az eső, a kövek meglazulnak, és kifordulnak a helyükből. Úgy viselkednek, mint az alföldi városoknak a múlt század elején leterített sárga keramit-kockái: másodsorra nem lehet őket ugyanúgy, tökéletesen lerakni, már nem érzik magukat jól megbolygatott közegükben. Hiszen tartós céllal, hosszú távra, az „örökkévalóság-nak” készültek – a pazarlást nem ismerő világ igényei szerint. És hát igazi mesterek munkája nyomán.

Farkas L. Zsuzsa képzőművész a 90-es évek elején Újvidékről költözött Bajára: egyik Duna-parti városból a másik Duna menti helységbe. A folyóvíz volt az élő szál, amely összekötötte szülővárosát új lakóhelyével. Művészi látásmódjával felfigyelt a főtéri bazaltkövekre, és eszébe ötlött, miért is ne használhatná őket egyedi nyomódúcokként a grafikáihoz. A helyükről kiszedett kőkövek ott heverték a lába előtt, új rendeltetésükre várva.

Farkas nyomatainak bajai főtér immár hányatott sorsú bazaltkockáinak a poézise bontakozik ki. A kövek a grafikai megmunkálás folyamán nyomódúcokként nyernek új funkciót, felfedve belőle jövő, természet adta esztétikai tulajdonságaikat. A formázott kövek ábrázata végsőkéig valóság-hűen, művi beavatkozásoktól mentesen jelenik meg. Erezetek, repedések, kidudorodások teszik felületüket olyanná, amilyenekként korábban – rajtuk taposva – nem láthattuk őket. A művész nem nyúl bele a képi mátrixba, nem vesz el az alapmotí-

Farkas L. Zsuzsa

vumból, és nem is tesz hozzá. Ám tudja, hogy a könyvmotok önmagukban, szükséges élettér híján a nyersség, a kezdetlegesség és a magány érzetét keltenék. Egyszóval: nehézkesen, hiteltelenül viselkednének az esztétikai kontextusban. Olyanok lennének, mint puszta regisztrációk, történelmi dokumentumok egy jellegtelen, légüres térben.

Farkas ezért szerves közeget teremt a kőminták mellé. Körbeburkolja őket alaktalan foltokkal, enyhe színárnyalatokkal, individuális kézjegyek nyomaival, mintha csak védené őket az enyészettől és a feledéstől. Beépíti őket saját művészetébe. A maga személyiségjegyeivel hitelesebbé teszi alkotói eljárásának igaz voltát, amiben benne van a kő személytelen igazsága, és az emlékezet személyes igazsága is. A szabályosra faragott, több száz éves idomok többletétet nyernek Farkas L. Zsuzsa grafikáin. Az egyéni emlékezet felemelkedik a kollektív emlékezet szintjére, s a jeltani értelemben másodlagosnak minősülő nyelv beemelkedik az elsődleges nyelv tartományába.

A kétezres évek végén új sorozattal jelentkezik: a bazaltkő nyomatokra alapozva megalkotja a legismertebb szlovén költők és írók műveinek illusztrációit. Az utcakő-nyomatok képi foglatában jelennek meg azok a további grafikai lehetőségek, amelyek az emberi fantázia, a művészi képzelőerő mentén az antropocentrikus világ felé nyitják meg Farkas L. Zsuzsa művészetét, összhangban a költemények lehetséges olvasatával. A foltok és a repedések esetleges formáiban ott van a felismerhető tartalmak, a narráció felé kapcsolódás, az újabb jelentésrétegek kifejtésének lehetősége. Annak a lehetősége tudniillik, hogy a grafikák ne csupán hangulatilag illusztrálják a megjelenített költők verseit, hanem alátámaszák, erősítsék a költői beszéd tartalmi vonzatát, a versek ideológiai, valamint spirituális fundamentumát, s mindegyik ars poeticát külön-külön. Tehát, hogy hozzájuk tegyenek valamit. Ezekben a kibontásokban már ott láthatjuk a hagyományosabb rajz-értelmezés nyomait, melyekhez az egészen konkrét arcvonásokból építkező költői portrék csatlakoznak.

MUNKATÁRSAINK

Ardamica Zorán (1970, Losonc) költő, műfordító, irodalomtörténész, a Bél Mátyás Egyetem oktatója. Legutóbbi verseskötete *Bőre kétezer* címmel 2013-ban jelent meg. Losoncon él.

Baka L. Patrik (1991, Brünn) prózaíró, kritikus, a Selye János Egyetem magyar–történelem szakos hallgatója. Regénye *Az Égiek legendája* címmel 2007-ben jelent meg. Százdon él.

Benyovszky Krisztián (1975, Ipolyság) irodalomtörténész, kritikus, a Konstantin Filozófus Egyetem oktatója, a *Partitúra* főszerkesztője. Legutóbbi könyve *Fosztogatás* címmel 2010-ben jelent meg. Érsekújváron él.

Csikós Attila (1969, Szombathely) író, dramaturg. Legutóbbi novelláskötete *Nincs pardon* címmel 2009-ben jelent meg. Budapesten él.

Gágyor Péter (1946, Ipolyság) drámaíró, prózaíró, műfordító, szerkesztő, színházi rendező. Legutóbbi regénye *Senkik* címmel 2011-ben jelent meg. Komáromban él.

N. Juhász Tamás (1987, Komárom) irodalom- és filmkritikus. Fűrön él.

H. Nagy Péter (1967, Budapest) irodalomtörténész, kritikus, szerkesztő, a Selye János Egyetem oktatója. Legutóbbi könyve *Párhuzamos mintázatok* címmel 2013-ban jelent meg. Érsekújváron él.

Mészáros Tünde (1970, Pozsony) műfordító. A prágai Károly Egyetemen végzett. Legutóbbi munkája, *Az auschwitzi fiúk* 2014-ben jelent meg. Balonyon él.

Modor Réka az NYME BTK magyar–esztétika szakos hallgatója. Szombathelyen él.

Nagy Zopán (1973, Gyoma) költő, író, fotográfus. Legutóbbi kötete *Próza–Vers–Esszé–Montázs* címmel 2012-ben jelent meg. Budapesten él.

Szalay Zoltán (1985, Dunaszerdahely) prózaíró, kritikus, az *Irodalmi Szemle* szerkesztője. Legutóbbi novelláskötete *A kormányzó könyvtára* címmel 2010-ben jelent meg. Pozsonyban él.

Szombathy Bálint (1950, Pacsér – Újvidék) költő, képzőművész, művészeti író, a Magyar Műhely szerkesztője. Budapesten él.

Tóth László (1949, Budapest) író, költő, kritikus, szerkesztő. Legutóbbi *legszebb verseit* tartalmazó kötete 2010-ben jelent meg. Dunaszerdahelyen él.

Tóth Lilla (1989, Érsekújvár) fordító-tolmács, irodalomkritikus, a Bél Mátyás Egyetem doktorandusza. Párkányban él.

Tózsér Árpád (1935, Gömörpéterfalva) Kossuth-díjas költő, műfordító, irodalomtörténész. Legutóbbi verseskötete *Fél nőta* címmel 2012-ben jelent meg. Pozsonyban él.

Vida Gergely (1973, Komárom) költő, kritikus, középiskolai tanár. Legutóbbi verseskötete *Horror klasszikusok* címmel 2010-ben jelent meg. Nyáradon él.

Zságot András (1971, Székesfehérvár) író. Kötete *Bábonymegyér* címmel 2000-ben jelent meg. Székesfehérváron él.

A folyóirat ideai hat számát az SZMÍT ajándékba adja a tagságnak, az irodalmi szervezeteknek és a folyóirat-szerkesztőségeknek.